

Μαρία Σπηλιωτοπούλου

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΠΙΒΙΩΣΗΣ  
ΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821 ΣΤΙΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ:  
Ο ΥΠΟΠΡΟΞΕΝΟΣ ΤΗΣ ΟΛΛΑΝΔΙΑΣ ΣΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ  
ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΓΙΖΗΣ

Ο Χριστόδουλος Γίζης ορίστηκε υποπρόξενος της Ολλανδίας στη Σαντορίνη στις αρχές του 1817 χωρίς να αναγνωριστεί ποτέ από τις οθωμανικές ή, αργότερα, από τις ελληνικές επαναστατικές αρχές.<sup>1</sup> Παρά τον αμφισβητούμενο χαρακτήρα της ιδιότητάς του, θα ασκεί τα καθήκοντα του υποπρόξενου και θα αλληλογραφεί τακτικά με την Πρεσβεία της Ολλανδίας στην Κωνσταντινούπολη.<sup>2</sup>

Η αλληλογραφία του είναι η μόνη γνωστή προξενική που διαθέτουμε με σημαντική πληρότητα από τη Σαντορίνη κατά την επαναστατική περί-

1. Gaspard Testa (Testa) προς Christodulo Chigi (Chigi), 28/2/1817, The Nationaal Archief, Diplomatic archive, Embassy and consulate archives, Archive of the Legation to Turkey and Levant, 1814-1872, Section 1, 1814-1830, 143-144 Correspondence with Dutch consul at Santorini 1817-1830 (Santorini 1/) 143. Σχετικά με τους τύπους του ονόματος «Γίζη» σημειώνουμε ότι στο παρόν χρησιμοποιείται ο επικρατέστερος ελληνικός τύπος των εγγράφων της περιόδου, ενώ στις παραπομπές από την αλληλογραφία ο τύπος «Chigi» με τον οποίο υπογράφει ο ίδιος ο Χριστόδουλος. Για την ενετική οικογένεια από την οποία, όπως θα δούμε, κατάγεται ο Γίζης έχει επικρατήσει, ωστόσο, ο τύπος «Γύζης».

2. Η πρώτη μορφή του παρόντος αποτέλεσε ανακοίνωση στη συνάντηση «Ολλανδικά Αρχεία και Ελληνική Ιστορία. Παρουσιάσεις μελετών βασιζόμενων σε ολλανδικό αρχειακό υλικό. Συζήτηση για τις δυνατότητες περαιτέρω ερευνητικής αξιοποίησής του», που οργάνωσε το Ολλανδικό Ινστιτούτο Αθηνών στις 14 Δεκεμβρίου 2009. Ευχαριστώ και από εδώ το Ινστιτούτο που μου έδωσε τη δυνατότητα να μελετήσω συστηματικά σημαντικό μέρος της αλληλογραφίας των προξένων της Ολλανδίας στις Κυκλάδες.





οδο και έως το 1832.<sup>3</sup> Είναι επίσης η μόνη γνωστή πηγή της περιόδου από το νησί που συνδυάζει τον ιδιωτικό με το δημόσιο χαρακτήρα και μας επιτρέπει να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη οικογενειακών και ευρύτερων πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων σε σημαντικό βαθμό, συμπληρώνοντας τις πληροφορίες από τα δημοσιευμένα, γνωστά έγγραφα δημόσιου χαρακτήρα.

Θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε την περίοδο της Επανάστασης, όπως αναδεικνύεται από την εμπειρία του Γίζη στις διαθέσιμες πηγές. Επισημαίνουμε ότι η περαιτέρω συστηματική έρευνα στα ολλανδικά αρχεία, κυρίως σε εκείνα του Γενικού Προξενείου της Σμύρνης, με το οποίο και ο Γίζης είχε σποραδική αλληλογραφία,<sup>4</sup> αλλά και στα αρχεία της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη,<sup>5</sup> μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στη γνώση μας για την Επανάσταση, στο επίπεδο της μικροϊστορίας του κάθε νησιού και συνολικά του χώρου των Κυκλάδων.

Ο Γίζης φωτίζει τα πράγματα από την πλευρά και τις πρακτικές καθολικού κατοίκου των Κυκλάδων, ο οποίος δεν υποστηρίζει την Επανάσταση και θα καταλήξει να χάσει σημαντικό μέρος της περιουσίας και της κοινωνικής του επιφάνειας, φαινόμενα που δεν αποτελούσαν εξαίρεση στα νησιά. Δεν είναι η βίωση της Επανάστασης από τους πρωταγωνιστές ή εκείνους που συμμετείχαν στους αγώνες της ηπειρωτικής χώρας και των ναυτικών νησιών, αλλά η βίωσή της από τους νησιώτες που βρίσκονται έξω από τα πεδία των μαχών και κυρίως από τους Καθολικούς, ορισμένοι από τους οποίους είναι και αντιπρόσωποι ευρωπαϊκών δυνάμεων ή προστατευόμενοί τους.

3. Στην περίοδο που ακολούθησε την ίδρυση του ελληνικού κράτους η σχετική αλληλογραφία εξακολουθεί να είναι σπάνια, όπως μαρτυρεί η περίπτωση του Γάσπαρη Ντελέντα, Προξένου της Βρετανίας στο νησί από την προεπαναστατική περίοδο, του οποίου σώζεται μόνο μια επιστολή. Βλ. Gaspard Delenda προς Earl of Aberdeen, 10/8/1844, The National Archives, Foreign Office, General Correspondence before 1906, Greece, FO 32/132 Consuls at Patras, Syra, Tinos, Santorin, Piraeus, Crowe, Wilkinson, Vitalis, Delenda, Green, Foreign various and Consular domestic, φ. 156-158 (Delenda FO32/132).

4. Testa προς Chigi, 1/7/1823 και 19/5/1830 Santorini 1/144. Σχετικά με το Γενικό Προξενείο της Σμύρνης βλ. E. Frangakis-Syrett, "Commercial Practices and Competition in the Levant: The British and the Dutch in Eighteenth-Century Izmir", A. Hamilton, A. H. de Groot, M. H. van den Boogert (επιμ.), *Friends and Rivals in the East. Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century*, Brill etc 2000, σ. 135-158. J. Schmidt, *From Anatolia to Indonesia: Opium Trade and the Dutch Community of Izmir, 1820-1940*, Istanbul και Leiden 1998.

5. B. J. Slot - D. Koster, *Dutch archives and Greek history. A guide to Dutch archives and libraries concerning the history of the Greeks and the Greek world between 1250 and 1940*, Αθήνα 2007, σ. 12-13.



Στο τοπικό επίπεδο, το σημαντικότερο στοιχείο που αναδεικνύει η μαρτυρία του Γίζη είναι οι συγκρούσεις στο εσωτερικό των δυο θρησκευτικών κοινοτήτων, της καθολικής και της ορθόδοξης, και οι γενικότερες κοινωνικές συγκρούσεις στο νησί, όπως και οι αντιδράσεις των νησιωτών προς την κεντρική επαναστατική διοίκηση. Οι συγκρούσεις αυτές, με αφορμή τη στάση των κατοίκων προς την Επανάσταση, ήταν το αποτέλεσμα συσχετισμών και συμμαχιών που αναπτύχθηκαν τα πρώτα, ρευστά χρόνια της Επανάστασης, κυρίως, και αντανakλούσαν βαθύτερες δυναμικές, που διαπερνούσαν τα όρια των δυο θρησκευτικών κοινοτήτων, στο περιθώριο της Επανάστασης.<sup>6</sup>

Τα φαινόμενα αυτά δεν ερμηνεύονται ικανοποιητικά ακολουθώντας τα στερεότυπα της παλαιότερης ιστοριογραφίας, που βασίζεται σε δημόσια έγγραφα και όπου τονίζεται η μη συμμετοχή των Κυκλαδιτών στην Επανάσταση ή και ο αρνητικός ρόλος των «τουρκόφιλων» Καθολικών.<sup>7</sup> Πτυχές των φαινομένων, ωστόσο, μπορούν να κατανοηθούν μέσα από τη λειτουργία των δικτύων συγγένειας και αλληλεγγύης, αλλά και αντιπαλότητας, όπως αποτυπώνονται στις οικογενειακές και προσωπικές επιλογές του Γίζη και άλλων παλαιών οικογενειών.

Η αλληλογραφία του Γίζη μας επιτρέπει, επίσης, να προσεγγίσουμε με αμεσότητα πλευρές της καθημερινότητας των Σαντορινιών και της οικονομικής τους δραστηριότητας, όπως το εμπόριο και ο δανεισμός, που δεν έχουν τεκμηριωθεί με κανονικότητα. Το ίδιο ισχύει για τη διακίνηση αρχαιοτήτων, η οποία θα τον απασχολήσει στο πλαίσιο των καθηκόντων του.

## Αλληλογραφία

Η Ολλανδία είχε συνάψει από το 1612 διπλωματικές σχέσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, που της παραχώρησε διομολογήσεις. Στα μέσα του

6. «Παράλληλα» με την Επανάσταση έζησαν, εξάλλου, και πολλοί κάτοικοι περιοχών που υπήρξαν πεδία μαχών. Βλ. Α. Πολίτης, «Χρήμα, μόρφωση και πατρίδα. Από τον έμπορο Λουκά Τζίφο στον Λουκή Λάρα του Βικέλα», *Παλίμψηστον* 23 (2008), σ. 17-18.

7. Βλ. χαρακτηριστικά *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΒ', Αθήνα 1975, σ. 102. Ζ. Βάος, «Σελίδες του 1821 από την Μήλον και τὰς Κυκλάδας», *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν* Θ' (1971-1973), σ. 251, 326 κ.α. Η ιστοριογραφία, ωστόσο, που αναπτύχθηκε με αφορμή την επέτειο των 150 χρόνων από την Επανάσταση ανέδειξε πηγές απαραίτητες για τη μελέτη της περιόδου. Η εκτενής, σχολιασμένη συλλογή εγγράφων από το Αρχείο Ύδρας και τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, κυρίως, του Ζ. Βάου είναι πολύτιμη για τις Κυκλάδες. Βλ. *Στο ίδιο*, σ. 180-469.





17ου αι. το ολλανδικό ενδιαφέρον μειώθηκε σε μεγάλο βαθμό, αλλά μετά το 1630 η Σμύρνη αποκτά σταδιακά κεντρική θέση στο ολλανδικό εμπόριο και στα τέλη του αιώνα θα κυκλοφορούν στο Αιγαίο ολλανδικά πολεμικά για να προστατεύουν τους Ολλανδούς εμπόρους. Με αφετηρία τη Σμύρνη διευρύνονται από τα μέσα του 18ου αι. οι εμπορικές σχέσεις Ελλήνων και Ολλανδών και οι πρώτοι Έλληνες έμποροι εγκαθίστανται στο Άμστερνταμ.<sup>8</sup>

Η Επανάσταση του 1821 συγκέντρωσε την προσοχή της ολλανδικής διπλωματίας στην Κωνσταντινούπολη, όπως ήταν αναμενόμενο. Η γενική πολιτική της Ολλανδίας ήταν σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις φιλοτουρκική και, επειδή το 1821 αντιμετώπιζε τις κινήσεις ανεξαρτησίας του Βελγίου από το βασίλειό της, δεν έβλεπε με συμπάθεια ανάλογες κινήσεις σε άλλες περιοχές. Οι πρόξενοί της στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κράτησαν συνήθως ουδέτερη στάση, ενώ οι ελληνικές επαναστατικές αρχές δεν τους αναγνώρισαν τα φορολογικά τους προνόμια, όπως θα διαπιστώσουμε και στη συνέχεια. Μικρό φιλελληνικό ρεύμα δημιουργήθηκε στις Κάτω Χώρες το 1824, που όμως έσβησε μετά το 1827-1828, εξ αιτίας των ειδήσεων για την πολιτική αστάθεια και για τα εγκλήματα στις επαναστατημένες περιοχές, και κυρίως αργότερα εξαιτίας της δολοφονίας του Καποδίστρια.<sup>9</sup>

Στη Σαντορίνη η παρουσία της ολλανδικής πλευράς δεν θα είναι ισχυρή. Το νησί δεν έχει μεγάλη σημασία στους σχεδιασμούς της και δεν αποτελεί κομβικό πέρασμα για τα πλοία της, όπως θα δούμε. Έχει όμως σημασία ως πηγή πληροφοριών για τις κινήσεις του ελληνικού και του οθωμανικού στόλου κυρίως, καθώς είναι το νοτιότερο νησί των Κυκλάδων, το πιο κοντινό στην Κρήτη.

Το ολλανδικό ενδιαφέρον για τα ελληνικά πράγματα μειώνεται σημαντικά με τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους. Οι Έλληνες κατέχουν πλέον μικρή θέση στο ολλανδικό εμπόριο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ η παροικία τους στο Άμστερνταμ διαλύεται στα μέσα του 19ου αι. και το εμπόριο με την Ελλάδα θα είναι σχεδόν ανύπαρκτο.<sup>10</sup>

8. B. J. Slot, «Σχέσεις Ολλανδίας και Ελλάδος από τον ΙΖ' αιώνα μέχρι τον Καποδίστρια», *Παρνασσός* ΙΘ' / 2 (1977), σ. 263-264. A. H. de Groot, «Dragomans' Careers: Change of Status in Some Families Connected with the British and Dutch Embassies at Istanbul, 1785-1829», A. Hamilton, A. H. de Groot, M. van den Boogert (επιμ.), *ό.π.*, σ. 223-225. B. J. Slot - D. Koster, *ό.π.*, σ. 10-11.

9. B. J. Slot, «Σχέσεις Ολλανδίας και Ελλάδος», *ό.π.*, σ. 281-285.

10. B. J. Slot - D. Koster, *ό.π.*, σ. 11.





Ο Χριστόδουλος Γίζης αναλαμβάνει υποπρόξενος μετά από προσπάθειες δύο σχεδόν χρόνων και με τη μεσολάβηση του Γενικού Προξένου της Ολλανδίας στη Σμύρνη D. J. de Hocheperied. Ο τελευταίος κατά κανόνα πρότεινε στην Πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης εκείνους που θεωρούσε κατάλληλους να αναλάβουν προξενικά καθήκοντα στο Αιγαίο, έχοντας γνωρίσει προσωπικά τους ίδιους ή συγγενείς τους. Υπέρ του Γίζη μεσολάβησε και ο καθολικός Επίσκοπος Σαντορίνης, που συνδεόταν με τους πρεσβευτές των ευρωπαϊκών δυνάμεων.<sup>11</sup>

Το Υποπροξενείο στη Σαντορίνη είχε σταματήσει να λειτουργεί για εξήντα χρόνια και ανασυστάθηκε στο πλαίσιο της γενικότερης αναβάθμισης της ολλανδικής παρουσίας στις σκάλες της Ανατολής. Ο Γίζης θα έχει την υποχρέωση, όπως και οι άλλοι αντιπρόσωποι της Ολλανδίας στα νησιά, να διατηρεί συστηματική και λεπτομερή αλληλογραφία με την Πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη, να προστατεύει τα ολλανδικά εμπορικά συμφέροντα και να συμβάλλει στην ασφαλή ναυσιπλοΐα των εμπορικών και πολεμικών πλοίων υπό ολλανδική σημαία, σύμφωνα και με τις διαμολογήσεις της Ολλανδίας με την Πύλη.<sup>12</sup>

Την περίοδο εκείνη διατηρούσαν υποπροξενεία στο νησί, εκτός από την Ολλανδία, η Γαλλία, η Βρετανία, η Ρωσία, η Πρωσία, η Ισπανία και η Αυστρία. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης το βρετανικό Υποπροξενείο αναβαθμίστηκε σε Προξενείο, ενώ το Υποπροξενείο της Δανίας καταργήθηκε.<sup>13</sup> Η Ολλανδία, εξάλλου, όπως και άλλες δυνάμεις, διατηρούσε αντιπροσώπους σε πολλά νησιά των Κυκλάδων (Μήλο, Νάξο, Τήνο, Σύρο, Σίφνο, Κέα για μικρό διάστημα), στον ευρύτερο χώρο του Αιγαίου, όπως στη Ρόδο, αλλά και της Ανατολικής Μεσογείου, όπου ιδιαίτερα σημαντικά ήταν τα προξενεία στη Θεσσαλονίκη, την Αλεξάνδρεια και φυσικά το Γενικό Προξενείο στη Σμύρνη.<sup>14</sup>

Η αλληλογραφία μεταξύ Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη και Γίζη (1815-1835) περιλαμβάνει 192 έγγραφα, τα οποία συγκεντρώνονται κυρίως

11. De Hocheperied προς Testa 15/12/1815. Testa προς Chigi, 28/1/1817, Santorini 1/144. Chigi προς Testa, 23/2/1824, Santorini 1/143. Βλ. και B. J. Slot, «Σχέσεις Ολλανδίας και Ελλάδος», ό.π., σ. 269.

12. Βλ. κυρίως Testa προς Chigi, 28/2/1817 και 22/8/1817, Santorini 1/144.

13. Chigi προς Testa, 1/6/1820, 31/1/1822 Santorini 1/143. Abbé Pègues, *Histoire et phénomènes du volcan et des îles volcaniques de Santorin*, Παρίσι 1842, σ. 85, 119.

14. Testa προς Chigi, 9/1/1822 όπως και την χαρακτηριστική εγκύκλιο του Testa 10/9/1824, Santorini 1/144. B. J. Slot, «Σχέσεις Ολλανδίας και Ελλάδος», ό.π., σ. 269-270.





στα πρώτα χρόνια της Επανάστασης (1822-1825),<sup>15</sup> που υπήρξαν ιδιαίτερα κρίσιμα για τη Σαντορίνη και τα άλλα νησιά των Κυκλάδων. Η πληρότητα της αλληλογραφίας ποικίλλει για λόγους τους οποίους δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε. Οι επιστολές σώζονται με ελάχιστα κενά έως τα πρώτα επαναστατικά χρόνια (1815-1824), όταν ο Γίζης αλληλογραφεί με τον Gaspar A. Testa, επικεφαλής της διπλωματικής αντιπροσωπείας. Αντίθετα, από την αλληλογραφία με τον Ολλανδό πρεσβευτή τα επόμενα τέσσερα χρόνια (1825-1829) διαθέτουμε σχεδόν αποκλειστικά τις επιστολές του Γίζη και μόνο έμμεσα πληροφορούμαστε τη στάση της ολλανδικής πλευράς. Στη συνέχεια η αλληλογραφία σώζεται στο σύνολό της, είναι όμως σποραδική (15 επιστολές), καθώς από τα μέσα του 1829 η Σαντορίνη βρίσκεται έξω από τους εμπορικούς δρόμους του Αιγαίου.<sup>16</sup>

Ο Γίζης γράφει ο ίδιος τις επιστολές του, εκτός από ελάχιστες που συντάσσονται από το γιό του Μιχελή ή τρίτο πρόσωπο, όταν αυτός ασθενεί.<sup>17</sup> Γράφουν ιταλικά, σε απλή και συνηθώς σωστή γλώσσα. Γνώριζαν όμως και γαλλικά, ο Μιχελής τουλάχιστον, καθώς όχι μόνο όλες οι επιστολές της ολλανδικής πλευράς είναι στα γαλλικά, αλλά και ο ίδιος συντάσσει επιστολή στα γαλλικά, ενώ ο Χριστόδουλος υπογράφει μια από τις τελευταίες επιστολές που γράφει για λογαριασμό του ο γιος του στα γαλλικά.<sup>18</sup> Τα ιταλικά

15. B. J. Slot - D. Koster, *ό.π.*, σ. 37-41. Τα δυο τρίτα των εγγράφων συντάσσονται την περίοδο της Επανάστασης, ενώ στο διάστημα 1822-1825 συντάσσονται τα μισά συνολικά έγγραφα.

16. Testa προς Chigi, 29/7/1835, Santorini 2/288, σχετικά με την εξόφληση δανείου που είχε παραχωρήσει σε κάτοικο της Σαντορίνης όπως θα δούμε στη συνέχεια. Πρόκειται κατά κύριο λόγο για επιστολές του Γίζη προς τον G. Testa και αργότερα τον J. Baron de Zuylen van Nyevelt (Nyevelt), Πρεσβευτή της Ολλανδίας (62,50%), του Testa προς τον Γίζη (26,04%), διάφορα υπηρεσιακά ή άλλα έγγραφα (7,29%), μία επιστολή του γιού του Χριστόδουλου Γίζη προς την Πρεσβεία, δύο επιστολές του Γενικού Προξένου Σμύρνης de Hochepied προς την Πρεσβεία και άλλες δύο του Γίζη προς τον Hochepied, μία μόνο επιστολή του Πρεσβευτή van Nyevelt προς τον Γίζη και το μπεράτι του Καπουδάν Πασά για τον Γίζη. Επίσης περιλαμβάνεται αχρονολόγητο κείμενο άγνωστου συγγραφέα επτά σελίδων για τη Σαντορίνη, περιηγητικού χαρακτήρα, το οποίο έστειλε ο γιός του Χριστόδουλου Γίζη στον Πρεσβευτή που μόλις είχε αναλάβει καθήκοντα στην Κωνσταντινούπολη. Από το περιεχόμενο των επιστολών γνωρίζουμε ότι λείπουν τέσσερις (3% του συνόλου της περιόδου), αλλά μπορούμε σε γενικές γραμμές να εκτιμήσουμε το αντικείμενό τους βάσει εκείνων που προηγούνται και εκείνων που ακολουθούν.

17. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει και ο ίδιος. Βλ. π.χ. Chigi προς [Testa], 12/4/1820, Santorini 1/143.

18. Michel Ghigi προς Nyevelt, 25/3/1829, Santorini 1/143. Chigi προς Testa, 12/4/1832,



ταν διαδεδομένα στο νησί. Το 1827 μάλιστα ανέβηκε θεατρική παράσταση στη γλώσσα αυτή.<sup>19</sup> Τα γαλλικά διδάσκονταν στο σχολείο που λειτουργούσε για τα αγόρια από το γαλλικό καθολικό τάγμα των Λαζαριστών από το 1783.<sup>20</sup> Δεν είναι γνωστή η γλώσσα που χρησιμοποιούσαν οι άλλοι προξενικοί αντιπρόσωποι, πάντως ο πρόξενος της Βρετανίας φαίνεται ότι αλληλογραφούσε στα γαλλικά.<sup>21</sup>

Ο Γίζης ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του αξιώματός του και του κύριου συνομιλητή του, του Testa, και θα έχει τακτικότατη, όσο το επιτρέπουν οι συνθήκες, αλληλογραφία. Οι επιστολές μεταφέρονταν μέσω άλλων προξενείων της Ολλανδίας, από κάποιους Ολλανδούς εμπόρους ή αξιωματούχους που περνούσαν από το νησί ή, κυρίως, από γειτονικά νησιά ή από Σαντορινιούς και άλλους που ταξίδευαν στην Κωνσταντινούπολη ή τη Σμύρνη.<sup>22</sup>

Ο G. Testa συγκέντρωσε μεγάλο πλούτο πληροφοριών κατά την Επανάσταση από τους κατά τόπους προξένους και υποπροξένους της Ολλανδίας, από τους οποίους ζητούσε λεπτομερείς αναφορές.<sup>23</sup> Ανήκε σε μια από τις σημαντικότερες οικογένειες των Λεβαντινών δραγομάνων της Κωνσταντινούπολης. Οι ιδιαίτερα κοσμοπολίτικες αυτές οικογένειες, ποικίλης καταγωγής και διαφορετικού θρησκευάτος ή δόγματος, είχαν συγκροτήσει ισχυρά οικογενειακά και συντεχνιακά δίκτυα, αποτέλεσμα μακροχρόνιων ενδογαμιών και κοινωνικών συναναστροφών, που τις καθιστούσαν περιζήτητες στις πρεσβείες της Κωνσταντινούπολης. Τα δίκτυα αυτά τους επέτρεψαν να προ-

The Nationaal Archief, Diplomatic archive, Embassy and consulate archives, Archives of the Legation to Turkey and Levant, 1814-1872, Section 2, 1831-1857, 288 Correspondence with Dutch consular post at Santorini (Santorini 2/288).

19. *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, αριθ. φύλλου 34, 5 Μαρτίου 1827, Ακαδημία Αθηνών~Αρχαική συλλογή KEINE~Αρχείο Κωλέττη~Αρχείο Ιωάννη Κωλέττη (Τμήμα Ιδρύματος Τοσίτσα)~158~0003 <http://psifiakaarxeia.academyofathens.gr/rec.asp?id=98116>.

20. Abbé Règues, *ό.π.*, κυρίως σ. 466-467. Ί. Δακορώνιας, «Καθολικά Τάγματα ἐν Θήρᾳ», Μ. Δανέζης (επιμ.), *Σαντορίνη*, Αθήνα 1971 (*Σαντορίνη* 1971), σ. 175.

21. Delenda FO32/132. Η βρετανική Πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη απευθυνόταν και στα ιταλικά στους προξένους του Αρχιπελάγους. Βλ. E. Prevelakis - H. Gardikas-Katsiadakis, *Correspondence between the Foreign Office and the British Embassy and consulates in the Ottoman Empire 1820-1833*, Αθήνα 2003, 1982.

22. Βλ. χαρακτηριστικά Chigi προς Testa, 20/3/1823, 25/3/1824, 23/4/1825 και 10/5/1825, Santorini 1/143. Όταν μετά την Επανάσταση η Σαντορίνη βρεθεί έξω από τους εμπορικούς δρόμους, ο Γίζης θα έχει σπάνιες ευκαιρίες να στείλει επιστολή στην Κωνσταντινούπολη. Βλ. Chigi προς Testa 2/3/1831, Santorini 2/288.

23. B. J. Slot - D. Koster, *ό.π.*, σ. 11. B. J. Slot, «Σχέσεις Ολλανδίας και Ελλάδος», *ό.π.*, σ. 281-282.



σφέρουν τις υπηρεσίες τους σε πολλές και διαφορετικές δυνάμεις, ανεξάρτητα από την καταγωγή ή και το θρήσκευμά τους, και να αντιμετωπίσουν τις πολιτικές αλλαγές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά τη νεότερη περίοδο (1785-1829) πολύ αποτελεσματικότερα από άλλες ελίτ. Ο επικεφαλής δραγομάνος της πρεσβείας ήταν ο κύριος πολιτικός σύμβουλος του πρεσβευτή και η βασική πηγή των πολιτικών του πληροφοριών, καθώς οι ξένοι διπλωμάτες δεν μπορούσαν στο μικρό διάστημα της θητείας τους να συγκροτήσουν προσωπικά δίκτυα.<sup>24</sup>

Η οικογένεια Testa ήταν γενοβέζικης καταγωγής και είχε εγκατασταθεί στην Κωνσταντινούπολη πριν από το 1453. Μέλη της υπηρέτησαν ως δραγομάνοι στις πρεσβείες της Αυστρίας, της Γαλλίας, της Βενετίας, της Πρωσίας, της Τοσκάνης και βέβαια της Ολλανδίας, λαμβάνοντας διαφορετικές υπηκοότητες, ενώ οι γαμήλιες στρατηγικές που ακολούθησε την συνέδεσαν με τις επιφανέστερες οικογένειες των Λεβαντίνων δραγομάνων. Ο μεγαλύτερος αδερφός του Testa είχε υπηρετήσει στην ολλανδική Πρεσβεία στις αρχές του 19ου αι., ενώ ο ίδιος είχε ξεκινήσει στα τέλη του 18ου ως μαθητευόμενος δραγομάνος και αναλαμβάνει επίτετραμμένος το 1808. Η καριέρα του θα ακολουθήσει τις ιστορικές περιπέτειες της Ολλανδίας, που το 1810-1814 προσαρτάται στη Γαλλία και αργότερα επανακτά την ανεξαρτησία της. Θα είναι επικεφαλής της ολλανδικής Πρεσβείας για μεγάλα διαστήματα και θα ολοκληρώσει τη σταδιοδρομία του στα τέλη του 1832 ως καγκελάριος.<sup>25</sup>

Θα διατηρήσει την επαφή του με τον Γίζη για να εξυπηρετεί προσωπικές ή οικογενειακές υποθέσεις.<sup>26</sup>

Ο Γίζης ενημερώνει τον Testa για όσα συμβαίνουν στη Σαντορίνη και την ευρύτερη περιοχή, με έμφαση στις κινήσεις των αντιμαχόμενων στόλων. Παράλληλα μεταφέρει όσες πληροφορίες διαθέτει για τα γεγονότα της Επανάστασης σε άλλα σημεία του ελλαδικού χώρου, τις πολιτικές εξελίξεις και τις εμφύλιες διαμάχες των Ελλήνων. Η σαφής του θέση εναντίον των επαναστατημένων δεν επηρεάζει την αντικειμενικότητά του, ενώ η ακρίβεια των αναφορών που διαβιβάζει εξαρτάται από τις δυνατότητες πληροφόρησης

24. A. H. de Groot, «Dragomans' Careers», *ό.π.*, σ. 225-226, 237-238, 245-246. B. J. Slot - D. Koster, *ό.π.*, σ. 11.

25. B. J. Slot - D. Koster, *ό.π.*, σ. 228, 240-241, και για την οικογένεια Fonton 238, 240. Έγγραφο του Αρχείου Χάγης περί της Ελληνικής Επανάστασης, έκδιδόμενα υπό Γ. Ζώρα, Αθήνα 1991, σ. 217.

26. Testa προς Chigi, 20/6/1832, Chigi προς Testa, 18/8/1832, Testa προς Chigi, 11/12/1832, 29/7/1835, Santorini 2/288.



που έχει αλλά και το ενδιαφέρον του για όσα επηρέαζαν την κατάσταση στη Σαντορίνη, όπως ήταν οι διαμάχες ανάμεσα στα τρία μεγάλα ναυτικά νησιά ή η στάση των νησιών αυτών προς τις Κυκλάδες.<sup>27</sup> Οι πληροφορίες του π.χ. για την Κρήτη ή την Κάσο είναι άμεσες και ακριβείς, ενώ γεγονότα σε απομακρυσμένες περιοχές, όπως ο θάνατος του Μπάυρον, μπορεί να τα μεταφέρει λανθασμένα.<sup>28</sup> Ελάχιστες ευκαιρίες θα έχει, πάντως, να προστατεύσει άμεσα τα ολλανδικά συμφέροντα, γιατί μόλις σε επτά περιπτώσεις πλοία με ολλανδική σημαία θα προσεγγίσουν στο νησί.<sup>29</sup>

Την περίοδο που αλληλογραφεί με τον Πρεσβευτή της Ολλανδίας το ενδιαφέρον της Επανάστασης έχει μεταφερθεί κυρίως στην ηπειρωτική Ελλάδα, οπότε οι πληροφορίες του είναι περιορισμένες και το κυρίαρχο ζήτημα ως προς τη Σαντορίνη και τα άλλα νησιά των Κυκλάδων είναι η αυξανόμενη κυριαρχία των πειρατών και η ιδιαίτερα περιορισμένη εμπορική κίνηση.

Οι επιστολές του Γίζη περιέχουν πλήθος στοιχείων, καθώς προσπαθεί με κάθε τρόπο να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της ολλανδικής πλευράς και να εξασφαλίσει τη μεγαλύτερη δυνατή εύνοια και προστασία εκ μέρους της. Αντίθετα οι επιστολές του Testa είναι σύντομες και μάλλον διεκπεραιωτικές. Συμβαίνει να απαντά ακόμα και σε δέκα επιστολές του Γίζη με μία μόνη δική του, ενδεικτικό της μικρής σημασίας του νησιού για την Ολλανδία.<sup>30</sup> Το ίδιο θα πρέπει να ίσχυε και για τις επιστολές του Πρεσβευτή Nyevelt, κρίνοντας από το περιεχόμενο των απαντήσεων ή των άλλων αναφορών του Γίζη. Η συμβολή του Testa στη συγκρότηση του περιεχομένου της αλληλογραφίας του Γίζη ήταν, ωστόσο, καθοριστική. Εκείνος πρώτος πίεσε όλους τους προξένους και υποπροξένους της Ολλανδίας να του αναφέρουν σε τακτική βάση κάθε γεγονός σχετικό με τις κατά τόπους εξελίξεις στη διάρκεια της Επανάστασης. Επιπλέον μεταφέρει πληροφορίες γενικού ενδιαφέροντος, όπως ο θά-

27. Σχετικά με τις διαμάχες μεταξύ Ύδρας, Σπετσών και Ψαρών βλ. χαρακτηριστικά Chigi προς Testa, 26/7/1822 και 17/9/1823, Santorini 1/143.

28. Τον τελευταίο τοποθετεί στο Ναύπλιο. Βλ. Chigi προς Testa, 30/3/1824, Santorini 1/143.

29. Ολλανδικό πολεμικό περνά πριν την Επανάσταση, αργότερα θα περάσουν άλλα δυο (1824 και 1830), το 1825 περνά άλλο πολεμικό που συνδράμει την εκστρατεία συλλογής αρχαιοτήτων της ολλανδικής κυβέρνησης, όπως θα δούμε και παρακάτω. Ολλανδικά εμπορικά ή έμποροι προστατευόμενοι της Ολλανδίας περνούν 1825, 1828 και 1824 αντίστοιχα. Βλ. Chigi προς Testa, 14/4/1819, 18/5/1824, 22/7/1830, 29/5/1825, 23/2/1824, 30/11/1825 και Chigi προς Nyevelt, 10/9/1828, Santorini 1/143.

30. Testa προς Chigi, 17/7/1824, Santorini 1/144, όπου απαντά σε επιστολές που είχε στείλει ο Γίζης τους προηγούμενους επτά σχεδόν μήνες.



νατος του Πατριάρχη Ευγενίου Β' και η εκλογή του Άνθιμου Γ', αλλά και σχετικές με την εξέλιξη της Επανάστασης, όπως η καταστροφή της Χίου και των Ψαρών.<sup>31</sup> Επίσης διαβιβάζει στον Γίζη γενικές κατευθυντήριες οδηγίες, εγκυκλίους ή αλληλογραφεί σχετικά με τις αρχαιότητες που κατά καιρούς ζητούσε να του στείλει ή τις οικονομικές δοσοληψίες που έχει με Σαντορινιό έμπορο.

### Οικογένειες και αξιώματα

Οι πρόξενοι και οι υποπρόξενοι των ευρωπαϊκών δυνάμεων στη Σαντορίνη κατάγονται από ισχυρές, παλαιές καθολικές οικογένειες που συνήθως συνδέονται με στενούς δεσμούς συγγένειας. Συμβαίνει επίσης τα προξενικά αξιώματα να μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά στην ίδια οικογένεια. Πρακτικές κοινές στις Κυκλάδες, όπου οι πρόξενοι μπορούσαν να είναι και ξένοι έμποροι, πρόσφατα εγκατεστημένοι.<sup>32</sup> Εδώ θα αναφερθούμε κυρίως στις οικογένειες προξένων που συνδέονται άμεσα με τον Χριστόδουλο Γίζη.

Οι Καθολικοί δεν είχαν ποτέ ισχυρή πληθυσμιακή παρουσία στο νησί και από τα μέσα του 16ου αι. έως τα τέλη της Επανάστασης δεν ξεπερνούσαν το 3-9% των κατοίκων. Ενώ ο γενικός πληθυσμός αυξάνεται, οι Καθολικοί μειώνονται σταθερά από τις αρχές του 18ου αι., λόγω της δυναμικής του πληθυσμού των Ορθόδοξων και των μεικτών γάμων που συνάπτουν σε ορθόδοξο δόγμα. Το 1821 αποτελούσαν το 5% σε σύνολο 17.000 περίπου κατοίκων (650 άτομα) και το 1828 το 2,5% σε σύνολο 20.000 (500 άτομα).<sup>33</sup> Από τις

31. Testa προς Chigi, 20/8/1822, 18/6/1822, 17/7/1824, Santorini 1/144.

32. Οι γάμοι μεταξύ συγγενών αποτελούσαν κοινή πρακτική στις ισχυρές καθολικές οικογένειες των Κυκλάδων, για τις οποίες ωστόσο δεν διαθέτουμε επαρκή στοιχεία συγκροτημένων οικογενειακών στρατηγικών σε βάθος χρόνου, όπως συμβαίνει στη Σαντορίνη. Βλ. A. Kasdagli, *Land and marriage settlements in the Aegean. A case study of seventeenth-century Naxos*, Βενετία 1999, σ. 239. Σχετικά με ξένους εμπόρους που αναλαμβάνουν υποπρόξενοι της Ολλανδίας χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Giacomo Rota στην Κέα. Βλ. The Nationaal Archief, Diplomatic archive, Embassy and consulate archives, Archive of the Legation to Turkey and Levant, 1814-1872, Section 1, 1814-1830, 176 Κέα 1820-1824. B. J. Slot - D. Koster, *ό.π.*, σ. 39.

33. Η Σαντορίνη ήταν το πιο πυκνοκατοικημένο νησί των Κυκλάδων. Ο γενικός πληθυσμός υπολογίζεται κατά προσέγγιση, καθώς οι σχετικές πηγές έχουν καθαρά προστατιστικό χαρακτήρα. Τα στοιχεία για τους Καθολικούς, όμως, προέρχονται από τους απεσταλμένους του Πάπα που περιοδικά επισκέπτονται το νησί και είναι ακριβή. Βλ. B. J. Slot, *Archipelagus Turbatus. Les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718*, Istanbul 1982, τ. I, σ. 15. G. Hofmann «Vescovadi Cattolici della Grecia, V Thera (Santorini)», *Orientalia Christiana Analecta*, 130 (1941), σ. 11-13, 24. Abbé Pègues, *ό.π.*, σ. 429-430, 472-473. Μ. Χου-



αρχές του 19ου αι. τείνουν να συγκεντρώνονται στη νέα πρωτεύουσα του νησιού, τα Φηρά, όταν εγκαταλείπεται οριστικά λόγω κατολισθήσεων ο Σκάρος, η πρώτη πρωτεύουσα, όπου κατοικούσαν οι ισχυρές καθολικές οικογένειες, λειτουργούσαν καθολικές μονές και εκκλησίες και είχε την έδρα του ο καθολικός Επίσκοπος.<sup>34</sup> Το 1825 χτίζουν νέο καθεδρικό ναό στα Φηρά.<sup>35</sup>

Οι κάτοικοι των δυο δογμάτων διατηρούσαν ξεχωριστές αυτοδιοικούμενες κοινότητες και παράλληλα λειτουργούσε η «Κοινή Καγκελαρία», όπου ρυθμιζόνταν από κοινού τα σημαντικά ζητήματα, όπως ο επιμερισμός της φορολογικής απαίτησης. Οι κοινότητες λειτουργούσαν σε συνεργασία με τους επισκόπους των δυο δογμάτων και διατηρούσαν μεταξύ τους τις πιο αρμονικές σχέσεις από όλες τις αντίστοιχες θρησκευτικές κοινότητες των Κυκλάδων.<sup>36</sup>

Στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας η κοινωνία της Σαντορίνης παρουσίαζε μεγάλες ανισότητες. Ένας μικρός αριθμός κατοίκων διέθετε ιδιαίτερα σημαντική οικονομική επιφάνεια, ένας σημαντικότερος αριθμός μέση επιφάνεια και το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού χαμηλή, ορισμένοι μάλιστα βρισκόντουσαν σε απόλυτη ένδεια. Οι τελευταίοι, τουλάχιστον τον 17ο αι., θα πρέπει να αποτελούσαν το 5% του πληθυσμού, ποσοστό ανάλογο με εκείνο των Καθολικών. Η διαστρωμάτωση αυτή δεν φαίνεται ότι μεταβλήθηκε ουσιαστικά μεταξύ 17ου και 18ου αι. ως προς την αναλογία μεγε-

λιαράκης, *Γεωγραφική, διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξη της Ελλάδος, 1821-1971*, Αθήνα 1973, τ. Α', μέρος πρώτο, σ. 32. Δ. Δημητρόπουλος, *Μαρτυρίες για τον πληθυσμό των νησιών του Αιγαίου, 15ος-αρχές 19ου αιώνα*, Αθήνα 2004, σ. 185-188. Ν. Κεφαλληνιάδης, «Η εσωτερική κατάσταση της Σαντορίνης κατά το έτος 1828», *Σαντορίνη* 1971, σ. 115.

34. Ο Σκάρος εγκαταλείπεται σταδιακά από τον 18ο αι. Βλ. Ι. Παπαμανώλης, *Η νήσος Θήρα-Σαντορίνη*, Πειραιάς 1932, σ. 85. G. Hofmann, *ό.π.*, σ. 205-217. Ι. Δελένδας, *Οι καθολικοί της Σαντορίνης. Συμβολή στην ιστορία των Κυκλάδων*, Αθήνα 1949, σ. 144-153. Ι. Δε Κιγάλλας, *Γενική στατιστική της νήσου Θήρας*, Ερμούπολη 1850, σ. 35-37.

35. Abbé Pègues, *ό.π.*, σ. 473-474, 478.

36. Ε. Κούκκου, *Οι κοινοτικοί θεσμοί στις Κυκλάδες κατά την Τουρκοκρατία*, Αθήνα 1980, σ. 79, 159-170, 123, 125-126. Α. Τσελίκας, *Μαρτυρίες από τη Σαντορίνη (1573-1819). Έκθεση ιστορικών εγγράφων*, Αθήνα 1985, σ. 61-63. Βλ. και Β. J. Slot, *Archipelagus Turbatus*, *ό.π.*, σ. 105, όπου όμως υποστηρίζεται ότι η λειτουργία δύο κοινοτήτων οφειλόταν στη γεωγραφική κατανομή των κατοίκων των δύο δογμάτων. Σχετικά με τις σχέσεις των δύο θρησκευτικών κοινοτήτων και τις κατά καιρούς διαμάχες που σημειώνονται βλ. κυρίως Ι. Δελένδας, *ό.π.*, σ. 39, 90-106, 151, 166. Μ. Γεδεών, «Συμβολαί εις την ιστορίαν των μεταξύ των Εκκλησιών σχέσεων», *Εκκλησιαστική Αληθεια Θ'* (1888-1889), σ. 175. Α. Ορλάνδος, Α., «Η Έπισκοπή της Σαντορήνης (Παναγία της Γωνιάς)», *Σαντορίνη* 1971, σ. 149-150. Β. J. Slot, *Archipelagus Turbatus*, *ό.π.*, σ. 61, 180-182, 224. Π. Ν. Γρηγορίου, *Σχέσεις Καθολικών και Ορθοδόξων*, Αθήνα 1958, σ. 25-38.





θών, άλλαξε, ωστόσο, η σύνθεση των κοινωνικών ομάδων. Παράλληλα με τις καθολικές οικογένειες, απογόνους φεουδαλικών οικογενειών που είχαν εγκατασταθεί στο νησί στη διάρκεια της Φραγκοκρατίας ή ορθόδοξων που προσηλυτίστηκαν στον καθολικισμό την ίδια εκείνη περίοδο, και οι οποίες κυρίως συγκροτούσαν αρχικά την ανώτερη κοινωνική ομάδα, εμφανίζονται να διαθέτουν μεγάλη οικονομική επιφάνεια και νέες καθολικές οικογένειες που εγκαθίστανται στο νησί, καθώς και κάποιες ορθόδοξες.<sup>37</sup>

Τον 18ο αι., μετά το τέλος του τουρκοβενετικού πολέμου το 1699, αναπτύχθηκε ιδιαίτερα ο εμπορικός στόλος της Σαντορίνης και λειτούργησαν ναυπηγεία στο νησί. Η ανάπτυξη κορυφώθηκε στις αρχές του 19ου, επειδή με την αύξηση του πληθυσμού αυξήθηκε και το διαθέσιμο ανθρώπινο δυναμικό. Το 1813 το νησί διέθετε 32 πλοία, συνολικής χωρητικότητας 2.560 τόνων, με 480 άνδρες, που το κατέτασσαν όγδοο ως προς τον αριθμό των πλοίων μεταξύ των 21 νησιών του Αιγαίου και τέταρτο ως προς τον αριθμό των ναυτικών. Το 1821 διέθετε πλοία συνολικής χωρητικότητας 5.000 τόνων.<sup>38</sup> Στη διάρκεια της Επανάστασης όλα σχεδόν ταξίδευαν με ξένες σημαίες, κυρίως της Σαρδηνίας και της Ρωσίας, αλλά και της Αυστρίας, Γαλλίας και Αγγλίας, όπως και στα άλλα νησιά.<sup>39</sup> Το 1828, εξάλλου, διέθετε 25 πλοία με ξένες σημαίες, που εμπορεύονταν κυρίως με τη Ρωσία.<sup>40</sup>

37. F. Richard, *Relation de ce qui c'est passé de plus remarquable à Saint-Erini*, Παρίσι 1657, σ. 245, 247. Μαρία Σπηλιωτοπούλου, *Η Σαντορίνη στην Τουρκοκρατία. Κοινωνικές και οικονομικές πρακτικές στο πλαίσιο της οικογένειας*, διδακτορική διατριβή, Ρέθυμνο 2005, [http://elocus.lib.uoc.gr/dlib/b/0/0/metadata-dlib-8175f30856b3e38bef970e3f1367cc4\\_1235388315.tkl](http://elocus.lib.uoc.gr/dlib/b/0/0/metadata-dlib-8175f30856b3e38bef970e3f1367cc4_1235388315.tkl), σ. 56-59. Αντίστοιχη είναι η κοινωνική διαστρωμάτωση και τα χαρακτηριστικά των περιουσιών και σε άλλα νησιά των Κυκλάδων ή του ευρύτερου αιγαιακού χώρου. Βλ. Σ. Ι. Ασδραχάς, «Κατακερματισμός της αγροτικής ιδιοκτησίας: το παράδειγμα της Πάτμου», *Ζητήματα Ιστορίας*, Αθήνα 1983, σ. 65-70. Ε. Λιάτα, *Η Σέριφος κατά την τουρκοκρατία (17ος-19ος αι.)*, Αθήνα 1987, σ. 136. S. Lazari, *Economies et sociétés des îles de la Mer Egeé pendant l'Occupation Ottomane. Le cas de Mykonos*, διδακτορική διατριβή, Παρίσι 1989, σ. 262.

38. Ε. Υ. Kolodny, *La population des îles de la Grèce*, Aix-en-Provence 1974, σ. 54. Β. Σφυρόερας, «Οικονομικά της Σαντορίνης κατά τον τελευταίον αιώνα της Τουρκοκρατίας», *Σαντορίνη* 1971, σ. 103-104. F.C.H.L., Rouqueville, *Voyage en Grèce*, Παρίσι<sup>2</sup> 1826-1827, τ. VI, σ. 294-297. Γ. Β. Λέων, «Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία (1453-1850)», *Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία (1453-1850)*, Αθήνα 1972, σ. 44-46. Μ. Συναρέλλη, *Δρόμοι και λιμάνια στην Ελλάδα 1830-1880*, Αθήνα 1989, σ. 124-125. Κ. Σβολόπουλος, «Ο ελληνικός εμπορικός στόλος κατά τας παραμονάς του Αγώνος της ανεξαρτησίας», *Ο Ερανιστής* Ι' (1972-1973), σ. 190-193. Κ. Παπαθανασόπουλος, *Ελληνική εμπορική ναυτιλία 1833-1856. Εξέλιξη και αναπροσαρμογή*, Αθήνα 1983, σ. 28.

39. Chigi προς Testa, 8/8/1822 και 3/12/1822, Santorini 1/143.

40. Ν. Κεφαλληνιάδης, *ό.π.*, σ. 116.



Η ναυτιλία και το εμπόριο συνδέονταν άμεσα με την αγροτική παραγωγή, κατά κύριο λόγο με την αμπελοκαλλιέργεια, καθώς το κρασί ήταν κατεξοχήν εμπορευματικό προϊόν. Ενδεικτικά για την υψηλή απόδοση της αμπελοκαλλιέργειας σημειώνουμε ότι στα τέλη του 17ου αιώνα ο φόρος που βαρύνει το κρασί εξυπηρετούσε το 58,32% της έγγειας προσόδου, ενώ η δεκάτη των σιτηρών μόλις το 24,20%, αν και η έκταση των χωραφιών ήταν τριπλάσια από εκείνη των αμπελιών.<sup>41</sup> Η αμπελοκαλλιέργεια κυριάρχησε σταδιακά από τον 18ο αι., καθώς αυξήθηκε η ζήτηση των σαντορινιών κρασιών, και έφθασε τον επόμενο αιώνα σε επίπεδα μονοκαλλιέργειας.<sup>42</sup> Στη διάρκεια της Επανάστασης το κρασί εξάγεται στο Αιγαίο, τη Μαύρη Θάλασσα και τον ευρύτερο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου.<sup>43</sup>

Από τα μέσα του 18ου αι. και τις αρχές του 19ου, με την ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας, οι περιουσίες παρουσιάζουν υψηλό βαθμό εκχρηματισμού που δεν περιορίζεται στους ιδιαίτερα εύπορους, ενδεικτικό συνολικότερων μεταβολών στο οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο.<sup>44</sup>

Με την παραχώρηση διομολογήσεων στις ευρωπαϊκές δυνάμεις, οι καθολικοί κάτοικοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθίστανται «προστατευόμενοι», υπήκοοι της Γαλλίας και άλλων ευρωπαϊκών χωρών, κυρίως της Αυστρίας, εξασφαλίζοντας ιδιαίτερα προνόμια ως προς την άσκηση της θρησκευτικής τους λατρείας αλλά και του εμπορίου.<sup>45</sup> Στη Σαντορίνη, όπως και γενικότερα στις Κυκλάδες, ο σύνδεσμος με τη Γαλλία των καθολικών κατοίκων και των μισσιοναρίων, Ιησουιτών και αργότερα Λαζαριστών είναι στε-

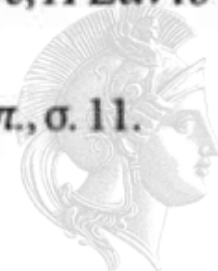
41. Όπως σχηματικά υπολογίζεται από το κατάστιχο έγγειου φόρου της Σαντορίνης του 1670. Βλ. Ε. Μπαλτά - Μ. Σπηλιωτοπούλου, «Έγγεια ιδιοκτησία και φορολογική απαίτηση στη Σαντορίνη τον 17ο αιώνα», *Μνήμων* 18 (1996), σ. 116. Ε. Μπαλτά, «Από το φορολογικό τεκμήριο στην αγροτική οικονομία: Οι καλλιέργειες στη Σαντορίνη τον 18ο αιώνα», *Τα Ιστορικά* 6 (1986), σ. 292, 296.

42. B. J. Slot, *Archipelagus Turbatus*, ό.π., σ. 33. Μ. Σπηλιωτοπούλου, «Στη Σαντορίνη του 17ου και 18ου αιώνα: αγοραπωλησίες ακινήτων», *Τα Ιστορικά* 17 (1992), σ. 247-249. Σ. Κουράκου-Δραγόνα, «Το κρασί της Σαντορίνης. Μαρτυρίες στα κείμενα των ξένων περιηγητών», *Ο σαντορίνη της Σαντορίνης*, Αθήνα 1994, σ. 46-51.

43. Chigi προς Testa, 22/12/1822, 8/1/1824, Santorini 1/143. Ι. Ν. Δελένδας, «Ταξιδιώτες του 17ου-19ου αιώνα στη Σαντορίνη», Ι. Μ. Δανέζης (επιμ.), *Σαντορίνη. Θήρα, Θηρασία, Ασπρονήσι, Ηφαίστεια*, Αθήνα 2001, (*Σαντορίνη* 2001), σ. 294.

44. Την εξέλιξη μπορούμε να παρακολουθήσουμε κυρίως όσον αφορά την καθολική κοινότητα, σε ορισμένες, όμως, περιπτώσεις και την ορθόδοξη. Βλ. Μ. Σπηλιωτοπούλου, *Η Σαντορίνη στην Τουρκοκρατία*, ό.π., σ. 503-504.

45. Ειδικότερα για τους αντιπρόσωπους της Ολλανδίας βλ. B. J. Slot - D. Koster, ό.π., σ. 11.





νός. Εξάλλου, ορισμένοι Σαντορινιοί, ανεξαρτήτως δόγματος, είχαν εξασφαλίσει την προστασία της Βρετανίας.<sup>46</sup>

Υποπρόξενος, και αργότερα Πρόξενος, της Βρετανίας είχε οριστεί ήδη πριν από την Επανάσταση ο Γάσπαρης Ντελέντας, που διέθετε ισχυρές και χρήσιμες διασυνδέσεις εκτός Σαντορίνης και κατοικούσε για μεγάλα διαστήματα στην Κωνσταντινούπολη και μετά την Επανάσταση στην Αθήνα.<sup>47</sup> Ο Ντελέντας κατάγεται από επιφανή καθολική οικογένεια και η οικογενειακή του ιστορία αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα των δεσμών συγγένειας καθώς και των γαμήλιων στρατηγικών των καθολικών οικογενειών από τις οποίες προέρχονταν οι πρόξενοι και οι υποπρόξενοι της Σαντορίνης.<sup>48</sup>

Η οικογένεια Ντελέντα, ή Δελέντα, όπως συναντάται στις αρχές του 19ου αι., καταγόταν από την Ισπανία<sup>49</sup> και είχε διάφορους κλάδους στη Σαντορίνη, όπου η παρουσία της καταγράφεται από τα τέλη του 16ου αι.<sup>50</sup> Οι γαμήλιες στρατηγικές της χαρακτηρίζονται από τη μεγάλη συχνότητα γά-

46. Βλ. Richard, *ό.π.*, σ. 44, 48, 91, 123. Albe Pégues, *ό.π.*, σ. 455, 608, 618. G. Hofmann, *ό.π.*, σ. 10.

47. Chigi προς Testa, 1/6/1820 και 7/1/1830, Santorini 1/143. Michele Chigi προς Testa, 11/3/1830, Santorini 1/143. Βλ. επίσης Α. Δρακάκης, «Άγγλοι Πρόξενοι εις τας Κυκλάδας κατά την Επανάστασιν του 1821», *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν Δ'* (1964), σ. 118, 124. Σημειώνουμε ότι η επιστολή του Γάσπαρη Ντελέντα, του 1844, συντάσσεται στην Αθήνα. Βλ. Delenda FO32/132.

48. Μπορούμε να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη της ευρύτερης οικογένειάς του ανασυστήνοντας το γενεαλογικό της δέντρο βάσει των γενεαλογικών δέντρων και των νοταριακών εγγράφων του Αρχείου της Καθολικής Επισκοπής της Σαντορίνης (ΑΚΕ). Πρόκειται για τα γενεαλογικά δέντρα για: την οικογένεια Νταρζέντα και το μπενεφίτζιο του Μαρίνου Νταρζέντα, την οικογένεια Ντεκιγάλα/Σιγάλα, το μπενεφίτζιο Μαρίας Ντελέντα συζύγου του Πιέρου Ντεκιγάλα, την οικογένεια Ντακορώνια, το μπενεφίτζιο του Νικολού Γίζη, το μπενεφίτζιο της Μαρουλίας Ρενιέρη, οικογένεια Μαθά, οικογένεια Ντελέντα και το μπενεφίτζιο Γεώργη Ντελέντα, οικογένεια Μπαζέγιου και το μπενεφίτζιο του Μάρκου Μπαζέγιου, το μπενεφίτζιο της Μαργαρίτας Σιγάλα συζύγου του Τζάνη Γίζη, οικογένεια Άλμπυ, οικογένεια Γαβρά και το μπενεφίτζιο που ιδρύει στην εκκλησία του Αγίου Αντωνίου, ΑΚΕ, ΙΙ. Εκκλησιαστικό Τμήμα, Θ' Γενεαλογικά δέντρα. Τα γενεαλογικά δέντρα συντάχθηκαν τον 19ο αι., βάσει κυρίως των βιβλίων γάμων, βαπτίσεων και θανάτων των καθολικών ενοριών, καθώς και των νοταριακών εγγράφων, μέρος των οποίων σώζεται στο ΑΚΕ.

49. Πρόγονός της μαρτυρείται μεταξύ των Φράγκων στην Αθήνα, στα τέλη του 14ου αιώνα, ενώ άλλος λαμβάνει φέουδο στη Νάξο στα μέσα του 15ου. Βλ. Μ. Α. Δανέζης, *Σαντορίνη 1939-1940. Γενική έκθεσις της γεωλογικής, ιστορικής, κοινωνικής, οικονομικής, τουριστικής και πολιτιστικής εν γένει εξελίξεως της νήσου*, Αθήνα 1940, σ. 252-254. K. Hopf, *Chroniques Gréco-Romanes*, Βερολίνο 1873, σ. 496-497.

50. Αγορά μισέρ Αντώνη Ντελέντα, 14/12/1596, ΑΚΕ, Ι. Πολιτειακό Τμήμα, Γ' Αγορές, φάκ. 1 υποφ. α'.



μεταξύ συγγενών, που κορυφώθηκε στα τέλη του 18ου και τις αρχές του 19ου αιώνα, καλύπτοντας τις μισές περίπου περιπτώσεις. Ο ίδιος ο Γάσπαρης Ντελέντας παντρεύεται την πρώτη του ξαδέρφη. Συχνοί ήταν και οι γάμοι με μέλη της οικογένειας Άλμπυ, που κατείχε το αξίωμα του υποπροξένου της Γαλλίας, αν και ο βαθμός ενδογαμίας των Ντελέντα ήταν χαμηλότερος από εκείνο των Άλμπυ. Η οικογένεια ήταν, επιπλέον, προσανατολισμένη προς την καθολική Εκκλησία, με αποτέλεσμα ένα ή περισσότερα μέλη κάθε πυρηνικής οικογένειας να ακολουθούν το ιερατικό ή μοναστικό σχήμα και δύο μέλη της να γίνουν καθολικοί Επίσκοποι Σαντορίνης. Ο πρώτος, το 1775, ήταν άμεσος συγγενής του Γάσπαρη Ντελέντα, ενώ ο δεύτερος και συνονόματός του, Γάσπαρης Ντελέντας, που αναλαμβάνει το 1815 και παραμένει μέχρι το θάνατό του το 1825, είναι επίσης συγγενής, δεν μπορούμε όμως να αποκαταστήσουμε ακριβώς τη σχέση που τους συνέδεε.<sup>51</sup>

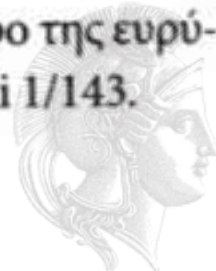
Ο Γάσπαρης Ντελέντας συνδεόταν εξ αγχιστείας με την οικογένεια Γίζη και ο προπάππος της συζύγου του Νικολός Γίζης κατείχε το αξίωμα του προξένου της Βρετανίας στις αρχές του 18ου αι., γεγονός που επικαλείται αργότερα ο Χριστόδουλος Γίζης για να αποδείξει ότι δεν ήταν υπόχρεος κεφαλικού φόρου και επομένως μπορούσε να αναλάβει αντιπρόσωπος της Ολλανδίας.<sup>52</sup> Γιός του αδερφού του, ο Αντώνης Ντελέντας, κατέχει το αξίωμα του υποπροξένου της Αυστρίας,<sup>53</sup> ενώ συγγενής του ήταν και ο Υποπρόξενος της Ρωσίας Ντελέντας που πέθανε το 1820.

Τον τελευταίο αυτόν Ντελέντα διαδέχθηκε στο Υποπροξενείο της Ρωσίας ο Βασίλειος Μαρκεζίνης από την Κεφαλλονιά, που είχε πρόσφατα εγκατασταθεί στο νησί και διέμενε προσωρινά στην Κωνσταντινούπολη. Ο συγκεκριμένος υποπρόξενος αποτελεί κατεξοχήν παράδειγμα μέλους ορθόδοξης οικογένειας που εμφανίζεται να παίζει ρόλο στη δημόσια ζωή της Σαντορίνης από τις αρχές του 19ου αι. Να σημειώσουμε ότι το Υποπροξενείο αυτό έχει μεγάλη επιρροή, καθώς το εμπόριο κρασιού της Σαντορίνης γινόταν σε μεγάλο βαθμό με τη Ρωσία, όπου είχε ιδρυθεί και παροικία Σαντορι-

51. Ο Πέτρος Ντελέντας έγινε Επίσκοπος το 1775. Βλ. Δ. Ν. Κασαπίδης, «Θηραϊκής καταγωγής βικάριοι στην καθολική εκκλησία Μήλου-Κιμώλου», *Anno Domini* τ. Ι (ΜΜΙΙΙ) (=2003), σ. 41-45. Σχετικά με τον Γάσπαρη Ντελέντα βλ. Δελέντας, *Οι καθολικοί ...* ό.π., σ. 202, 217. G. Hofmann, ό.π., σ. 122-126. Chigi προς Nyevelt, 25/9/1825, Santorini 1/143 για το θάνατό του.

52. Chigi προς [Testa], [9/2/1816], Santorini 1/144.

53. Η συγγένεια με τον Αντώνη Ντελέντα διαπιστώνεται από το γενεαλογικό δέντρο της ευρύτερης οικογένειας. Βλ. και Abbé Pègues, ό.π., σ. 119. Chigi προς Testa, 1/6/1820, Santorini 1/143.





νιών από τα τέλη του 18ου αι., και ότι πολλά σαντορινιά πλοία ταξίδευαν με ρωσική σημαία.<sup>54</sup>

Υποπρόξενος της Γαλλίας είχε αναλάβει ο Γουλιέλμος Άλμπυ τουλάχιστον από το 1814<sup>55</sup>, από γαλλική οικογένεια, ιδιαίτερα μεγάλης οικονομικής επιφάνειας, που είχε εγκατασταθεί στη Σαντορίνη το 1690. Οι Άλμπυ διατηρούν σταθερά το καθολικό δόγμα και τη γαλλική υπηκοότητα τουλάχιστον έως τα μέσα του 19ου αι. και παράλληλα κατέχουν το αξίωμα του υποπροξένου της Γαλλίας.<sup>56</sup>

Οι Άλμπυ ακολουθούν γαμήλιες στρατηγικές που χαρακτηρίζονται από μεγάλο βαθμό ενδογαμίας, συνάπτοντας γάμους με συγγενείς έως και τετάρτου βαθμού, πρακτική που εντείνεται στα τέλη του 18ου και αρχές του 19ου αι. Την ίδια περίοδο ο βαθμός συγγένειας των συζύγων γίνεται στενότερος, με αποτέλεσμα να πυκνώνουν οι περιπτώσεις γάμων μεταξύ συγγενών πρώτου βαθμού, εξ αγχιστείας κατά κανόνα. Στις ενδογαμίες αυτές οφείλονται σε μεγάλο βαθμό και οι συχνά αποκλίνουσες ηλικίες γάμου των μελών τους, που παντρεύονται πολύ νέα ή σε πολύ μεγαλύτερη ηλικία ή ο/η σύζυγός τους έχει σημαντική διαφορά ηλικίας σε σχέση με τους μέσους όρους που ίσχυαν

54. Chigi προς Testa, 12/2/1820, 1/6/1820, 12/9/1820, Santorini 1/143. Testa προς Chigi, 8/4/1820, Santorini 1/144. Γ. Μαρίνος, «Ιστορικές αναδρομές (Σταχυολόγησις από την Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος: Σπ. Β. Μαρκεζίνη)», *Σαντορίνη* 1971, σ. 108, 113. Το προξενείο δημιουργείται το 1783 όταν άρχισε και η εγκατάσταση Σαντορινιών με ευνοϊκούς όρους στην περιοχή της Κριμαίας, στο Τανγκαρόκ, αφού ήδη με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζίκ (1774) τα εμπορικά των νησιών ταξίδευαν με ρωσική σημαία. Βλ. Μ. Μηνδρινός, «Τουρκοκρατούμενη Θήρα - Απελευθερωτικά αυτής κινήματα», *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών* Θ' (1971-1973), σ. 727-728. Βλ. και Β. Καρδάσης, *Έλληνες ομογενείς στη Νότια Ρωσία, 1775-1861*, Αθήνα 1998, 47-49, 58-62, όπου πάντως δεν αναφέρονται Σαντορινιοί.

55. Σύμβαση ανταλλαγής μεταξύ αυθέντη Γουλιέλμου Άλμπυ, Κόνσολου Φράντζιας και σιόρντον Γιοζέππου Σιγάλα, 3/3/1814, ΑΚΕ, Ι. Πολιτειακό Τμήμα, ΙΑ' Ανταλλαγές, φάκ. Ι υποφ. γ'.

56. Για τη μελέτη της οικογένειας Άλμπυ ανασυστήνεται το γενεαλογικό της δέντρο σε βάθος τεσσάρων γενεών βάσει του δέντρου της που βρίσκεται στο ΑΚΕ, των δέντρων άλλων οικογενειών και των σχετικών νοταριακών εγγράφων του Αρχείου. Βλ. κυρίως γενεαλογικά δέντρα για: οικογένεια Άλμπυ, οικογένεια Ντεκιγάλα/Σιγάλα, οικογένεια Μπότζη και την αφιέρωση της Κατερίνας Μπότζη, την αφιέρωση του Γιακουμάκη Σιγάλα, οικογένεια Ντελέντα και την αφιέρωση του Γεώργη Ντελέντα, οικογένεια Μαθά, οικογένεια Ντακορώνια, την αφιέρωση του Σίφη Νταρζέντα, οικογένεια Σιγάλα Πύργου, το μπενεφίτζιο Γεώργη Ντακορώνια, ΑΚΕ, ΙΙ. Εκκλησιαστικό Τμήμα, Θ' Γενεαλογικά δέντρα. Βλ. και Ι. Δελένδας, *ό.π.*, σ. 163. L. Lacroix, «Σαντορίνη», *Κυκλαδικά Α'* (1956), σ. 174. Δ. Ν. Κασαπίδης, «Άγνωστα ιστορικά και γενεαλογικά στοιχεία για τον θηραϊκό οίκο Άλβυ (Alby) και τους ιησουίτες πατέρες Λάζαρο Άλβυ (1704-1748) και Ιωάννη Άλβυ (1733-1808)», *Mesogeios* 4 (1999), σ. 89-102.



στο νησί.<sup>57</sup> Παντρεύονται κυρίως με μέλη της οικογένειας Ντελέντα, όπως ήδη αναφέραμε, ή με μέλη της δικής τους ευρύτερης οικογένειας. Καθώς, παρόλα αυτά, οι πυρηνικές οικογένειες των Άλμπυ είχαν περισσότερα παιδιά από το μέσο όρο, μεγάλο ήταν το ποσοστό των άγαμων απογόνων και συνήθως να ή περισσότερα παιδιά γίνονται ιερωμένοι/μοναχοί, κυρίως τα αγόρια. Οι οικογενειακές αυτές στρατηγικές συμβάλλουν καθοριστικά στη συγκρότηση πολύ μεγάλων περιουσιών, αλλά δεν θα επιτρέψουν την ανάπτυξη της οικογένειας, η οποία έσβησε στα τέλη του 19ου αι. περίπου.

Διευκρινίζουμε ότι στην καθολική Εκκλησία ο τρόπος υπολογισμού των βαθμών της συγγένειας είναι ιδιαίτερα απλός, τόσο για να εξασφαλίζονται τα κληρονομικά δικαιώματα όσο και για να μην υπάρχει ο κίνδυνος να τελεστούν άκυροι γάμοι. Ξεκινώντας από τον κοινό πρόγονο προστίθεται ένας βαθμός για κάθε γενιά, ενώ για τους συγγενείς εκ πλαγίου υπολογίζεται μόνο η συγγένειά τους προς τον κοινό πρόγονο. Έτσι π.χ. τα αδέρφια είναι συγγενείς πρώτου βαθμού, όπως και τα παιδιά με τους γονείς, τα πρώτα ξαδέρφια δεύτερου βαθμού, τα δεύτερα ξαδέρφια τρίτου, ενώ θείος με παιδί αδερφού είναι επίσης συγγενείς πρώτου βαθμού, θείος με παιδί πρώτου ξαδέρφου δεύτερου βαθμού κλπ.<sup>58</sup>

Ο ίδιος ο Γουλιέλμος Άλμπυ, δευτερότοκος γιός του Λάζαρου και της Κατερίνας Ντελέντα που είχαν πέντε γιους και τέσσερις κόρες, παντρεύτηκε σε ηλικία 28 ετών την Εργινούσα Ντελέντα του Νικολού και της Πλυτούς Άλμπυ, με την οποία τον συνέδεε συγγένεια τρίτου βαθμού. Το ζευγάρι προικοδοτείται το 1801 με αγαθά πολύ μεγάλης αξίας και δεν θα αποκτήσει παιδιά.<sup>59</sup> Ο Γουλιέλμος αναλαμβάνει υποπρόξενος, αξίωμα που κατείχε προηγουμένως ο θείος του Γιοζέππος, πρώτος ξάδερφος του πατέρα του. Ο Γιοζέππος Άλμπυ

57. Η μέση ηλικία γάμου των αντρών στη Σαντορίνη ήταν τα 27 και των γυναικών τα 23, ενώ ο γαμπρός έτεινε να είναι μεγαλύτερος από τη νύφη κατά δυο έως τέσσερα χρόνια, σύμφωνα με τα στοιχεία των γενεαλογικών δέντρων του ΑΚΕ που αναφέρονται κυρίως στους Καθολικούς. Βλ. Μ. Σπηλιωτοπούλου, *Η Σαντορίνη στην Τουρκοκρατία*, ό.π., σ. 91-96.

58. A. Esmein, *Le mariage en droit canonique*, Παρίσι 1929, τ. 1ος, σ. 80-81, 388-392 κυρίως. Στην ορθόδοξη Εκκλησία ο υπολογισμός των βαθμών της συγγένειας είναι διαφορετικός και ως προς τους συγγενείς ευθείας γραμμής αλλά κυρίως ως προς τους εκ πλαγίου, όπου προστίθενται οι βαθμοί της συγγένειας. Τα αδέρφια είναι συγγενείς δεύτερου βαθμού π.χ., τα πρώτα ξαδέρφια τέταρτου, ενώ θείος με παιδί δεύτερου εξαδέρφου είναι συγγενείς έβδομου βαθμού. Βλ. Κ. Γ. Πιτσάκης, *Το κώλυμα λόγω συγγενείας εβδόμου βαθμού εξ αίματος στο βυζαντινό δίκαιο*, Αθήνα Κομοτηνή 1985, σ. 2, 5, 384, 393.

59. Βλ. το προικοδωρητήριο των μελλονύμφων, 22/7/1801, ΑΚΕ, Ι. Πολιτειακό Τμήμα, Δ' Προικοσύμφωνα, φάκ. 6 υποφ. α'.



είχε αποκτήσει δύο κόρες και έξι γιούς, από τους οποίους κανείς δεν ανέλαβε υποπρόξενος. Η κόρη του Μαρία, ωστόσο, το νεότερο παιδί της οικογένειας, θα παντρευτεί τον Χριστόδουλο Γίζη, Υποπρόξενος της Ολλανδίας αργότερα. Ο γάμος τους γίνεται το 1801, όπως και του Γουλιέλμου Άλμπυ.

Ο Γίζης, όπως κάθε υποψήφιος πρόξενος ή υποπρόξενος, για να αναγνωριστεί από τις οθωμανικές αρχές όφειλε να αποδείξει ότι ήταν «φράγκος» και όχι ραγιάς, ότι δεν ήταν δηλαδή υπόχρεος κεφαλικού φόρου. Η δυτικοευρωπαϊκή καταγωγή αποτελούσε προαπαιτούμενο για την επιλογή του και η ολλανδική πλευρά είχε λάβει σχετική διαβεβαίωση από τον Γενικό της Πρόξενος στη Σμύρνη και τον καθολικό Επίσκοπο Σαντορίνης. Η θέση του υποπρόξενου στο νησί είχε εξάλλου μείνει κενή από τότε που ο τελευταίος είχε αποδειχθεί ραγιάς.<sup>60</sup> Ο καθολικός Γίζης δεν αποτελεί ωστόσο τυπική περίπτωση αντιπροσώπου ευρωπαϊκής δύναμης. Ο ίδιος ισχυρίζεται ότι η οικογένειά του είχε εγκατασταθεί στη Σαντορίνη στις αρχές του 15ου αι. περίπου, προειδοποιεί, όμως, την ολλανδική πλευρά ότι δεν θα είναι εύκολο να εκδοθεί το σχετικό φερμάνι, καθώς δεν διαθέτει πρωτότυπα αποδεικτικά έγγραφα και δεν γνωρίζει ποιος ακριβώς ήταν ο πρώτος πρόγονός του που έφτασε στη Σαντορίνη. Για να ενισχύσει τη θέση του αναφέρει ότι το 180 αι. είχε αποδοθεί σε συγγενή του Γίζη το υποπρόξενείο της Βρετανίας, γεγονός πραγματικό όπως διαπιστώσαμε ήδη.<sup>61</sup>

Η οικογένεια Γίζη της Σαντορίνης καταγόταν από την ενετική οικογένεια Γύζη, που κατείχε στη Φραγκοκρατία την Τήνο, τη Μύκονο, τη Σκόπελο, τη Σκιάθο, τη Σκύρο και τμήμα της Εύβοιας.<sup>62</sup> Δεν είναι γνωστό πότε και πώς απόγονοί της εγκαταστάθηκαν στη Σαντορίνη, όπου θα ανήκουν κυρίως στο ορθόδοξο δόγμα, όντας η μόνη ορθόδοξη οικογένεια που κατοικούσε στο καστέλι του Σκάρου, την καθολική πρωτεύουσα. Οι απευθείας πρόγονοι του Χριστόδουλου Γίζη κατείχαν κληρονομικά σχεδόν το αξίωμα του Κοινού Καγκελαρίου, του Γραμματέα δηλαδή του σώματος που συγκροτούσαν η ορθόδοξη και η καθολική κοινότητα.<sup>63</sup> Σημαντική συμβολή τους στο δη-

60. De Hocheperied προς Testa, 15/12/1815 και 15/3/1816, και Testa προς Chigi, 28/1/1817, 28/2/1817, 22/8/1817, Santorini 1/144.

61. Chigi προς [Testa], [9/2/1816], Santorini 1/144 και σχετική επιβεβαίωση το 1844 από τον πρόξενος της Βρετανίας Γάσπαρη Ντελέντα, Delenda FO32/132.

62. R. J. Loenertz, *Les Ghisi, dynastes vénitiens dans l'Archipel, 1207-1390*, Φλωρεντία 1975. B. J. Slot, *Archipelagus Turbatus*, ό.π., σ. 36, 381.

63. G. Hofmann, ό.π., σ. 22. Ι. Δελένδας, ό.π., σ. 172-174. Δ. Δεναξάς, *Η ιερά μητρόπολις Θήρας, οι σεβ. επίσκοποι και παν. μητροπολίται αυτής, 1592-1931*, Πειραιάς 1933, σ. 14. Δ. Ν.



μύσιο χώρο, χαρακτηριστική της οικονομικής τους επιφάνειας αλλά και ένδειξη της ιδιότυπης σχέσης και των ισχυρών ερεισμάτων που είχαν με την καθολική κοινότητα, υπήρξε η ίδρυση της ορθόδοξης γυναικείας μονής του Αγίου Νικολάου στα μέσα του 17ου αι. Η μονή χτίστηκε αρχικά στο Σκάρο και στις αρχές του 19ου αι. σε νέα εγκατάσταση στα Φηρά και διατηρούσε στενούς πνευματικούς δεσμούς με τον καθολικισμό, λειτουργώντας σε αρκετούς τομείς από κοινού με τη γειτονική καθολική μονή των Δομινικανίδων, φαινόμενα που δεν αποτελούν τον κανόνα στις Κυκλάδες.<sup>64</sup> Η μονή θα εορτάσει και την ενθρόνιση του νέου Πάπα το 1823.<sup>65</sup>

Η οικογένεια ακολούθησε ιδιαίτερα δυναμικές και ευέλικτες γαμήλιες στρατηγικές, συνάπτοντας με μεγάλη συχνότητα μεικτούς γάμους, στο καθολικό ή το ορθόδοξο δόγμα, επιδιώκοντας και επιτυγχάνοντας να εξασφαλίσει συζύγους μεγάλης οικονομικής επιφάνειας ανεξαρτήτως δόγματος. Με τον τρόπο αυτό ένας κλάδος καταλήγει καθολικός στις αρχές του 19ου αι. Οι στρατηγικές αυτές διαφοροποιούνται σημαντικά από τις κοινές πρακτικές στο νησί, όπου οι Καθολικοί μικρότερης οικονομικής επιφάνειας έτειναν να συνάπτουν μεικτούς γάμους στο ορθόδοξο δόγμα και να αφομοιώνονται, όσοι είχαν μεγαλύτερη επιφάνεια παντρεύονταν Καθολικούς, έστω και στενούς συγγενείς τους όπως είδαμε και παραπάνω, ενώ οι Ορθόδοξοι κατά κανόνα επέλεγαν ορθόδοξους συζύγους. Παράλληλα οι Γίζη ακολουθούν τις πρακτικές των ισχυρών καθολικών οικογενειών, αν και σε μικρότερο βαθμό, καθώς συνάπτουν και γάμους με στενούς συγγενείς, συχνά μέλη της οικογένειας Μαθά, ή συγκροτούν ζευγάρια όπου η ηλικία των συζύγων αποκλίνει από τους μέσους όρους.<sup>66</sup>

Κασαπίδης, «Συμβολή στην ιστορία και γενεαλογία των Κυκλαδικών οικογενειών. Ο οίκος Γκύζη της Σαντορίνης», *Ενδοχώρα* 269-70 (Αύγουστος Σεπτέμβριος 2000), σ. 49-52.

64. Το ιδρυτικό της μονής 6/12/1651, ΑΚΕ, ΙΙ. Εκκλησιαστικό Τμήμα, Α' Δικαιοπρακτικά έγγραφα, φάκ. 1 υποφ. 5. Βλ. και G. Hofmann, *ό.π.*, σ. 21, 30, 31, 91, 94, 174-175. F. Richard, *ό.π.*, σ. 300-301. Μ. Γεδεών, *Πατριαρχικοί Πίνακες, Ειδήσεις ιστορικά βιογραφικά περί των Πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως από Ανδρέα του Πρωτοκλήτου μέχρις Ιωακείμ Γ' του από Θεσσαλονίκης, 36-1884*, Κωνσταντινούπολη 1304 [=1886], σ. 613. Ι. Δελένδας, *Οι καθολικοί... ό.π.*, σ. 174-175. Δ. Δεναξάς, *ό.π.*, σ. 74-75. Μ. Ε. Μηνδρινός, «Η ιερά πατριαρχική και σταυροπηγική Μονή Αγίου Νικολάου Σαντορίνης (παλαιά και νέα)», *Σαντορίνη* 1971, 161-164.

65. Chigi προς Testa, 20/12/1823, Santorini 1/143.

66. Οι Γίζη είναι από τις ελάχιστες ορθόδοξες οικογένειες που μπορούμε να παρακολουθήσουμε σε βάθος χρόνου από τις αρχές του 17ου αι. Η ανασύσταση του γενεαλογικού τους δέντρου σε βάθος επτά γενεών γίνεται βάσει κυρίως προικοδωρητηρίων και διαθηκών του ΑΚΕ αλλά και στοιχείων που συναντώνται στα γενεαλογικά δέντρα του ΑΚΕ. Τα τε-



Από τα πέντε αδέρφια που ιδρύουν τη μονή του Αγίου Νικολάου, δύο αδερφές γίνονται μοναχές και ένας αδερφός, ο οποίος ήταν ιερομόναχος ήδη πριν την ίδρυση του μοναστηριού, αναλαμβάνει οικονόμος. Αργότερα και άλλα κορίτσια της οικογένειας θα γίνουν καλόγριες εκεί. Επίσης σημαντικό ποσοστό των άγαμων αγοριών της ευρύτερης οικογένειας ακολουθούν το ιερατικό σχήμα, στο ορθόδοξο ή το καθολικό δόγμα. Ο Ζαχαρίας Γίζης, εξάλλου, απόγονος μεικτού γάμου, έγινε ορθόδοξος Επίσκοπος Σαντορίνης στα τέλη του 17ου αι. Ο Ζαχαρίας διατηρούσε στενές σχέσεις με την καθολική Εκκλησία και μετείχε σε καθολικές λειτουργίες και λιτανείες, ζητώντας να μην ισχύει για τον ίδιο η σχετική εκκλησιαστική απαγόρευση, καθώς η μητέρα του και πολλοί συγγενείς του ήταν Καθολικοί. Λόγω των κατηγοριών που του αποδόθηκαν, το 1736 κλήθηκε από τον Πατριάρχη στην Κωνσταντινούπολη για να απολογηθεί και εκεί προχώρησε σε «ομολογία πίστεως» και απαλλάχθηκε.<sup>67</sup>

Η καταγωγή του Χριστόδουλου Γίζη είναι χαρακτηριστική των στρατηγικών της ευρύτερης οικογένειάς του. Ο ορθόδοξος πατέρας του Μιχελής παντρεύτηκε σύμφωνα με το ορθόδοξο δόγμα, στα 17 του χρόνια, την καθολική Μαρούσα Μαθά, 15 χρονών. Η Μαρούσα ήταν ανιψιά του, κόρη του δεύτερου ξαδέρφου του Νικολού Μαθά.<sup>68</sup> Το ζευγάρι απέκτησε τέσσερα παιδιά, δύο γιούς και δύο κόρες που βαπτίστηκαν ορθόδοξα, αλλά με τους γάμους τους τα τρία έγιναν καθολικά, οι κόρες και ο Χριστόδουλος. Πρόκειται για τον κλάδο της οικογένειας που καταλήγει καθολικός, παρά την πρόνοια για τη διατήρηση του ορθόδοξου δόγματος που είχε λάβει ο πατέρας τους, ο οποίος πέθανε νέος, πριν από τους γάμους των παιδιών του.<sup>69</sup> Ο Χριστόδουλος παντρεύτηκε 25 χρονών την καθολική Μαρία Άλμπυ, κόρη του Προξένου της Γαλλίας, πέντε χρόνια μεγαλύτερή του. Απέκτησαν τρία παι-

λευταία αφορούν καθολικές οικογένειες και περιλαμβάνουν μέλη της οικογένειας λόγω των μεικτών γάμων που συνάπτουν. Βλ. κυρίως γενεαλογικά δέντρα για: το μπενεφίτζιο του πρε Λουκά Συρίγου, οικογένεια Γαβρά και το μπενεφίτζιο που ιδρύει, οικογένεια Νταρζέντα, το μπενεφίτζιο του Κωσταντή Συρίγου Βασάλου, οικογένεια Μαθά, οικογένεια Άλμπυ, οικογένεια Ντακορώνια και το μπενεφίτζιο Νικολού Ντακορώνια, το μπενεφίτζιο Μάρκου Μπαζέγιου, ΑΚΕ, ΙΙ. Εκκλησιαστικό Τμήμα, Θ' Γενεαλογικά δέντρα.

67. Ι. Δεναξάς, *ό.π.*, σ. 14-15. G. Hofmann, *ό.π.*, σ. 29, 30, 96. B. J. Slot, *Archipelagus Turbatus*, σ. 245.

68. Το ζευγάρι προικοδοτήθηκε με ακίνητα, κινητά και χρήμα σε μετρητά και ομολογίες μεγάλης συνολικά αξίας. Βλ. προικοσύμφωνο 1/4/1761, ΑΚΕ, Ι. Πολιτειακό Τμήμα, Δ' Προικοσύμφωνο, φάκ. 5 υποφ. α'.

69. Βλ. διαθήκη Μιχελή Γίζη, 12/11/1777, ΑΚΕ, Ι. Πολιτειακό Τμήμα, Α' Διαθήκες, φάκ. 5 υποφ. δ', όπου κληροδοτεί το μεγαλύτερο τμήμα της περιουσίας του στον γιό του Νικολό «αν γίνει και στέκει ρωμαίος».



θα που βαπτίστηκαν καθολικά. Δεν διαθέτουμε το έγγραφο προικοδότησης της Μαρίας Άλμπυ, αλλά γνωρίζουμε ότι ο Χριστόδουλος προικοδοτήθηκε με αγαθά πολύ μεγάλης αξίας, μεταξύ άλλων και με περισσότερα από είκοσι χερσάφια, επτά αμπέλια, 5.000 γρόσια σε μετρητά και ομολογίες, εξοπλισμένη αποθήκη κρασιού, καθώς και κρασί σε βαρέλια. Τα προικώα του ήταν ενδεικτικά και των δραστηριοτήτων που ανέπτυξε.<sup>70</sup>

## Προξενικές ιστορίες

Όπως αναφέρει με ειλικρίνεια ο Γίζης το 1816, επιθυμούσε να αναλάβει το Υποπροξενείο για να υπηρετήσει τα συμφέροντα της Ολλανδίας αλλά και για να είναι ο ίδιος ασφαλής στους επικίνδυνους εκείνους καιρούς.<sup>71</sup> Θα απαλλασσόταν επίσης από τον κεφαλικό φόρο, όπως όλο το προσωπικό της Πρεσβείας και των προξενείων της Ολλανδίας και των άλλων Δυνάμεων στις οποίες είχαν παραχωρηθεί διομολογήσεις, και δεν θα υπαγόταν σε όλες τις περιπτώσεις στους τοπικούς δικαστές. Δεν ήταν σπάνιες άλλωστε οι περιπτώσεις που, ακριβώς λόγω αυτών των προνομίων, Έλληνες έμποροι αγόραζαν από την Πρεσβεία τις πλεονάζουσες θέσεις διερμηνέων που είχε εξασφαλίσει και χρησιμοποιούσαν τα έγγραφα «ελεύθερης διέλευσης» για να διευρύνουν τις εμπορικές τους δραστηριότητες.<sup>72</sup>

Οι πρόξενοι και οι υποπρόξενοι της Ολλανδίας, όπως και της Βρετανίας, ήταν άμισθοι και μάλιστα κατέβαλαν οι ίδιοι τα έξοδα για την έκδοση των εγγράφων αναγνώρισής τους από τις οθωμανικές αρχές.<sup>73</sup> Αλλά εκτός από την ώθηση στις οικονομικές τους δραστηριότητες που τους εξασφάλιζε το αξίωμά τους, είχαν πρόσθετα έσοδα στα νησιά και τα λιμάνια των παραλίων, από τέλη που τους κατέβαλαν τα πλοία συμφερόντων της χώρας που αντιπροσώπευαν. Καθώς ήταν σχεδόν ανύπαρκτα τα άμεσα έσοδα από την άσκηση του αξιώματός του, ο Γίζης θα ζητήσει επανειλημμένα ένα μικρό αντιμίσθιο για τα έξοδά του, χωρίς επιτυχία.<sup>74</sup>

70. Βλ. κυρίως ινβεντάριο αφέντη Χριστόδουλου Γίζη, 21/4/1801, ΑΚΕ, Ι. Πολιτειακό Τμήμα, Δ' Προικοσύμφωνα, φάκ. 6 υποφ. α'.

71. Chigi προς [Testa], [9/2/1816], Santorini 1/144.

72. B. J. Slot - D. Koster, *ό.π.*, σ. 11.

73. A. H. De Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic. A History of the Earliest Diplomatic Relations, 1640-1930*, Leiden/Istanbul 1978, σ. 88, 97. De Hocheplied προς Testa, 15/12/1815 και 15/3/1816, Santorini 1/144. Βλ. και Delenda FO32/132.

74. Chigi προς Testa, 8/8/1825 και αργότερα Chigi προς Nyevelt, 26/5/1829, Santorini 1/143.



Τα μόνα επίσημα έγγραφα που διέθετε ήταν η πατέντα που του είχε στείλει ο Testa στις αρχές του 1817 και βεζιρικό έγγραφο του 1818 με το οποίο απαλλασσόταν από την καταβολή κεφαλικού φόρου, τα οποία είχαν εκδοθεί προσωρινά, υπό τον όρο να αποδείξει εγγράφως ότι δεν ήταν ραγιάς.<sup>75</sup> Ο Γίζης ομολογούσε ότι δεν είχε αποδεικτικά έγγραφα από την Κοινή Καγκελαρία, όπως είχε συμβεί στο παρελθόν και με άλλους προξένους, από τους οποίους, ωστόσο, οι οθωμανικές αρχές δεν τα είχαν ζητήσει για να τους αναγνωρίσουν.<sup>76</sup> Ο Testa, όμως, χωρίς αποδείξεις δεν θα μπορεί να του εξασφαλίσει επίσημη αναγνώριση.<sup>77</sup>

Ο Γίζης προσπαθούσε να αναγνωριστεί έστω από τις κοινοτικές αρχές της Σαντορίνης, ώστε να μην του επιμερίζουν κεφαλικό φόρο. Στις αρχές του 1821 επικρατεί η γνώμη του καθολικού Επισκόπου, που είχε λόγο στην κατανομή του κεφαλικού φόρου στο εσωτερικό της καθολικής κοινότητας, ο οποίος υποστήριξε ότι θα έπρεπε να περιμένουν τα επίσημα τουρκικά έγγραφα για να τον αναγνωρίσουν και να τον απαλλάξουν από τον κεφαλικό, παρά τις αντίθετες απόψεις των προκρίτων και των άλλων υποπροξένων.<sup>78</sup> Το φθινόπωρο φαίνεται να λύνεται το ζήτημα της αναγνώρισής του, αφού η Σαντορίνη έχει προσχωρήσει στην Επανάσταση, όταν ο Γίζης διαβάζει την πατέντα του 1817 στους προκρίτους και υψώνει την ολλανδική σημαία, όπως τον είχε συμβουλευσει και ο Testa, που γενικότερα του ζητούσε να τηρεί διαλλακτική στάση.<sup>79</sup> Στα τέλη του ίδιου χρόνου, χωρίς καμία αναφορά στην ευρωπαϊκή του καταγωγή ή σε τυχόν σχετικές έγγραφες αποδείξεις ή μαρτυρίες, ο Γίζης τονίζει στον Testa ότι και οι πρόγονοι άλλων προξένων ήταν ραγιάδες, ωστόσο οι συνάδερφοί του είχαν πάψει να πληρώνουν κεφαλικό φόρο αμέσως μόλις είχαν οριστεί πρόξενοι από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις.<sup>80</sup> Θα είναι πλέον αργά για οποιαδήποτε αναγνώριση εκ μέρους της Πύλης, που δεν συνδιαλέγεται με τους επαναστάτες.<sup>81</sup> Επίσημα έγγραφα της

75. Testa προς Chigi, 28/2/1817 και 22/8/1817, οθωμανικό έγγραφο 26/8/1818, Testa προς Chigi, 30/3/1819 και 29/4/1822, Santorini 1/144. Το ζήτημα της αναγνώρισής του και άλλα σχετικά με το αξίωμά του θα τον απασχολούν συνεχώς και σχετική μνεία συναντάται στις μισές σχεδόν επιστολές που ανταλλάσσει με την ολλανδική πλευρά.

76. Chigi προς Testa, 17/5/1819 και 1/6/1820, Santorini 1/143.

77. Testa προς Chigi, 1/11/1820, Santorini 1/144.

78. Chigi προς Testa, 5/2/1821, Santorini 1/143.

79. Chigi προς Testa, 1/10/1821, Santorini 1/143. Testa προς Chigi, 18/4/1821, Santorini 1/144.

80. Chigi προς Testa, 15/12/1821, Santorini 1/143.

81. Testa προς Chigi, 29/4/1822, Santorini 1/144.





ολλανδικής κυβέρνησης θα λάβει μόλις στα τέλη του 1829 και δυο χρόνια αργότερα θα ζητήσει να τεθεί υπό βρετανική προστασία, καθώς η Ολλανδία δεν είχε διπλωματικές σχέσεις με την Ελλάδα.<sup>82</sup>

Η αναγνώρισή του από την καθολική και την ευρύτερη κοινότητα του νησιού, όπως και από τις επαναστατικές αρχές θα είναι προβληματική και αβυσθη, με αποτέλεσμα να υπόκειται σε φορολόγηση προεπαναστατικά αλλά και σε όλη τη διάρκεια της Επανάστασης. Στην Επανάσταση όμως φορολογούνται και οι άλλοι υποπρόξενοι. Η θέση του θα υπονομευθεί από τον καθολικό Επίσκοπο, που είχε αρχικά εγγυηθεί για λογαριασμό του στην ολλανδική πλευρά, αλλά και από τον Υποπρόξενο της Γαλλίας, για λόγους που δεν γνωρίζουμε ακριβώς. Θα δεχθεί προσωπικές επιθέσεις και εκβιασμούς από τυχωδιώκτες και όργανα της Ελληνικής Προσωρινής Διοίκησης και αρκετές φορές έως το 1823 θα σκεφθεί να εγκαταλείψει ο ίδιος ή τουλάχιστον μέλη της οικογένειάς του το νησί.<sup>83</sup>

Η θέση του Γίζη βελτιώνεται την άνοιξη του 1823, όταν πρώτη φορά θα τον αναγνωρίσει έμπρακτα ο καθολικός Επίσκοπος, που τον επισκέπτεται εθιμοτυπικά το Πάσχα, όπως και τους άλλους υποπρόξενους. Το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς προσεγγίζει το νησί και το πρώτο εμπορικό που ταξιδεύει υπό ολλανδική σημαία, το οποίο θα συνδράμει ο Γίζης.<sup>84</sup>

Ο Γίζης ζητούσε επίμονα να προσεγγίσει τη Σαντορίνη ολλανδικό πολεμικό για να φανεί στους κατοίκους ότι η Ολλανδία ήταν χώρα με κύρος, που μπορούσε να προστατεύσει αποτελεσματικά τους Καθολικούς από τις αυθαιρεσίες των επαναστατημένων. Με την άφιξη του πολεμικού θα ενισχυόταν, φυσικά, και το δικό του κύρος. Παρά τις αρχικές διαβεβαιώσεις της, η ολλανδική πλευρά γρήγορα θα ομολογούσε ότι η προστασία των Καθολικών αλλά και της ολλανδικής σημαίας δεν μπορούσε παρά να γίνει από τη Γαλλία, καθώς η ίδια διέθετε ελάχιστα πολεμικά σκάφη στο Αιγαίο. Ενδεικτική, εξάλλου, της ρευστότητας της κατάστασης και των ολλανδικών εκτιμήσεων

82. Chigi προς Testa, 7/1/1830, Santorini 1/143 και 2/3/1831, Santorini 2/288.

83. Βλ. κυρίως Chigi προς Testa, 27/6/1818, 5/2/1821, 15/12/1821, 17/1/1822, 29/8/1822, 31/1/1822, Chigi προς Nyevelt, 2/5/1827, 30/3/1828, Santorini 1/143. Testa προς Chigi, 30/3/1819, 1/11/1822, Santorini 1/144. Οι επιθέσεις εντάσσονται στη γενικότερη αναταραχή που εκδηλώνεται στο νησί, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια. Πρόταση να φύγει από τη Σαντορίνη θα του κάνει και ο Testa, ενώ αργότερα θα πάει για μικρό διάστημα στη Σμύρνη για λόγους υγείας. Βλ. Testa προς Chigi, 29/4/1822, Santorini 1/144. Chigi προς Nyevelt, 26/5/1829, Santorini 1/143.

84. Chigi προς Testa, 9/5/1823 και 21/10/1823, Santorini 1/143.





ήταν η πρόθεση των Ολλανδών να καταργήσουν τη θέση του υποπροξένου στο νησί μέχρι να τεθεί η Σαντορίνη ξανά υπό την κυριαρχία της Πύλης και εφόσον δεν μπορούσε να αποκατασταθεί άμεσα το κύρος του Γίζη. Σε αυτή την περίπτωση ο Γίζης θα εγκατέλειπε το νησί, όπως είχε κάνει ο Υποπρόξενος της Ολλανδίας στη Τζιά από την αρχή της Επανάστασης.<sup>85</sup> Ο τελευταίος, όμως, ήταν ξένος έμπορος και μπορούσε εύκολα να φύγει, καθώς δεν θα πρέπει να είχε δεσμούς με το νησί.<sup>86</sup>

Οι σχέσεις του Γίζη με τους αντιπροσώπους των άλλων δυνάμεων καθορίζονται κατά κύριο λόγο από τοπικούς ή και οικογενειακούς ανταγωνισμούς και αλληλεγγυότητες, στοιχεία που δεν είναι πάντα ανιχνεύσιμα. Οι σχέσεις που διαμορφώνονται κατά τη διάρκεια της Επανάστασης μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων δεν φαίνεται να παίζουν πρώτο ρόλο. Οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις (Βρετανία, Γαλλία και Ρωσία) συνεργάζονται σταθερά με την Ολλανδία και κατά την απουσία των πρεσβευτών τους από την Κωνσταντινούπολη ή τη διακοπή των διπλωματικών τους σχέσεων με την Πύλη εκπροσωπούνται από τον Πρεσβευτή της Ολλανδίας. Ο τελευταίος, όπως και οι πρόξενοι της Ολλανδίας, αναλαμβάνει σε αυτή την περίπτωση και τους προστατευόμενους της Βρετανίας. Επίσης ενεργεί και ως διαμεσολαβητής μεταξύ Πύλης και των τριών Δυνάμεων.<sup>87</sup> Επίσης γαλλική και ολλανδική μοίρα θα κινούνται από κοινού στο Αιγαίο για να προστατεύουν τα εμπορικά τους συμφέροντα.<sup>88</sup> Ο Γίζης, όμως, θα υποστηρίζει σταθερά ότι ο Υποπρόξενος της Γαλλίας δεν είναι σε θέση να προστατεύει τους Καθολικούς, ενώ θα εκθειάζει την αποτελεσματικότητα της προστασίας της Βρετανίας και τις ενέργειες του Προξένου της, με τον οποίο είχε και συγγενική σχέση.<sup>89</sup>

85. Για το όλο θέμα, όπως εξελίσσεται το 1822 κυρίως βλ. Testa προς Chigi, 9/1/1822, Santorini 1/144. Chigi προς Testa, 31/1/1822, Santorini 1/143. Testa προς Chigi, 7/10/1822 και 1/11/1822, Santorini 1/144. Το αίτημα του Γίζη για ολλανδικό πολεμικό διατρέπει την αλληλογραφία, όπως και οι αναφορές του για αντίστοιχες επισκέψεις που πραγματοποιούνται σε γειτονικά νησιά αλλά όχι στη Σαντορίνη. Βλ. π.χ. Chigi προς Testa, 9/5/1823, Santorini 1/143.

86. Την ίδια πρακτική ακολουθούν και πρόξενοι άλλων δυνάμεων στις ηπειρωτικές περιοχές, όπως οι πρόξενοι της Γαλλίας και της Ολλανδίας στην Αθήνα, που είναι επίσης ξένοι. Βλ. R. B. Halbertsma, *Scholars, Travelers and Trade. The pioneer years of the National Museum of Antiquities in Leiden, 1818-40*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη 2003, σ. 54.

87. A. H. de Groot, «Dragomans' Careers», ό.π., σ. 235. E. Prevelakis - H. Gardikas-Katsiadakis, ό.π., 5157, 5189, 5564, 5665, 5716-5721, 5740-5741.

88. E. Prevelakis - H. Gardikas-Katsiadakis, ό.π., 526, 5197.

89. Βλ. εδώ παραπάνω.



Ο τελευταίος θα έχει και αλληλογραφία μικρής έκτασης με την ολλανδική Πρεσβεία.<sup>90</sup>

Διαφορετική ήταν η περίπτωση του Υποπροξένου της Ρωσίας, εναντίον του οποίου καταφέρεται έντονα κάποτε, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια, καθώς εκείνος ενδυνάμωνε το κύρος του κατά τη διάρκεια της Επανάστασης συνεχώς, αντιπροσωπεύοντας μια ορθόδοξη δύναμη που διέθετε πολλούς προστατευόμενους στο νησί και ενεργούσε ως αντίβαρο στη γαλλική προστασία.

Η αντιπαλότητα του Γίζη με τον Άλμπυ, δεύτερο ξάδερφο της γυναίκας του, συγγενική σχέση στην οποία δεν αναφέρεται ο ίδιος, διατρέχει την αλληλογραφία του και αφορά ζητήματα κύρους αλλά και ζητήματα ουσιαστικά για την καθολική κοινότητα, όπως η προστασία και η φορολόγηση. Η προστασία που παρείχε ενεργά η Γαλλία στους Καθολικούς στη διάρκεια της Επανάστασης, η σημαντική ετήσια χορηγία που πρόσφερε στην καθολική Επισκοπή της Σαντορίνης και το γεγονός ότι ήταν Γάλλοι οι μισσιονάριοι Λαζαριστές, των οποίων ο επικεφαλής θα αναλάβει και επικεφαλής της Επισκοπής μετά το θάνατο του Επισκόπου,<sup>91</sup> παρείχαν αυξημένο κύρος στο Υπόπροξενείο του Άλμπυ. Εκείνος θα προσπαθεί να ισχυροποιήσει ακόμα περισσότερο τη θέση του και το 1825 θα βρεθεί σε αντιπαράθεση όχι μόνο με τον Γίζη αλλά και με το σύνολο των αντιπροσώπων των ευρωπαϊκών δυνάμεων, με αφορμή τις θέσεις τους σχετικά με το νέο καθεδρικό ναό των Φηρών.<sup>92</sup> Ο Γίζης αποδίδει την ισχύ του Άλμπυ στο γεγονός ότι διέθετε πολλούς συγγενείς στην καθολική κοινότητα που τον υπερασπίζεται, επιβεβαιώνοντας τις στρατηγικές της συγκεκριμένης οικογένειας. Επιπλέον σημειώνει ότι ο Άλμπυ είχε την υποστήριξη του καθολικού κλήρου, που επηρεαζόταν από τη Γαλλία.<sup>93</sup>

Το αξίωμα του Γίζη, παρά την μάλλον αμφιλεγόμενη προστασία που του παρείχε, του επιτρέπει να έχει πρόσβαση στα δίκτυα που συγκροτούν οι άλλοι υποπρόξενοι και πρόξενοι της Ολλανδίας στις Κυκλάδες και τη Σμύρ-

90. B. J. Slot - D. Koster, *ό.π.*, 39.

91. Η ελληνική Επανάσταση συμπίπτει με την περίοδο της Παλινόρθωσης στη Γαλλία και το καθεστώς του Λουδοβίκου ΙΗ΄ που χαρακτηριζόταν από κληρικαλισμό. Οι Λαζαριστές, εξάλλου, ενεργούσαν ως απεσταλμένοι του βασιλιά της Γαλλίας με τη σύμφωνη γνώμη του Πάπα. Βλ. J. P. Moisset, *Ιστορία του Καθολικισμού*, Αθήνα 2011, σ. 332, 339-341. Abbé Pègues, *ό.π.*, σ. 466, 475.

92. Βλ. και εδώ παρακάτω.

93. Chigi προς Testa, 3/12/1822, Santorini 1/143.





νη.<sup>94</sup> Μέσω αυτών λαμβάνει πληροφορίες για την Επανάσταση και τις συνθήκες που διαμορφώνονται και παράλληλα διευρύνει τις εμπορικές του δραστηριότητες, εξασφαλίζοντας ολλανδική προστασία σε όποιο πλοίο μετέφερε κρασί παραγωγής του.<sup>95</sup> Παρέχει προστασία και σε κάποιους στενούς του συγγενείς, με τους οποίους εμπορευόταν από κοινού, και με κάθε ευκαιρία εξυπηρετεί τον Testa και αργότερα τον Πρεσβευτή Nyevelt, προσδοκώντας περαιτέρω οφέλη. Στέλνει δώρο τακτικά στην Πρεσβεία βαρελάκια με κρασί παραγωγής του και επιχειρεί να το προωθήσει στην ολλανδική αγορά δειγματίζοντάς το στον Πρεσβευτή. Ισχυρίζεται, μάλιστα, ότι είχε δημιουργήσει ειδικό κρασί ακολουθώντας τις ολλανδικές προτιμήσεις.<sup>96</sup>

Κινούμενος στα στενά και ευρύτερα οικογενειακά πλαίσια ορίζει Γραμματέα του Υποπροξενείου τον γιό του Μιχελή, ο οποίος διαθέτει, όπως και ο ίδιος ο Χριστόδουλος, ολλανδικό διαβατήριο για τις μετακινήσεις του και χρησιμοποιεί ως προσωπικό ένα ή δύο συγγενικά του πρόσωπα, κυρίως τον Άγγελο Μαθά, επίσης με ολλανδικό διαβατήριο. Ο τελευταίος εμπορεύεται στο Τανγκαρόκ της Ρωσίας, όπου υπήρχε παροικία Σαντορινιών εμπόρων από τα τέλη του 18ου αι.<sup>97</sup> Συνδυάζοντας, εξάλλου, και πάλι την προξενική του ιδιότητα με τα ιδιωτικά του συμφέροντα επενδύει μετρητά σε δανεισμό και ενεργεί ως αντιπρόσωπος του Testa και της κυρίας Fonton, μέλους επίσης οικογένειας Λεβαντίνων δραγομένων της Κωνσταντινούπολης με την οποία συνδεόταν η οικογένεια Testa,<sup>98</sup> που αναπτύσσουν ανάλογη δραστηριότητα στη Σαντορίνη. Την ιστορία παρακολουθούμε καθώς εξελίσσεται το ζήτημα των οφειλών του Σαντορινιού Γάσπαρη Σιγάλα, το οποίο τεκμηριώνει την ανάπτυξη δικτύων δανεισμού για τη χρηματοδότηση του εμπορίου της Σαντορίνης, το πλέγμα προστασίας κάτω από το οποίο δραστηριοποιούνται οι νησιώτες έμποροι, καθώς και τις διαδρομές που ακολουθεί το εμπόριο.<sup>99</sup> Να σημειώσουμε ότι οι Λεβαντίνοι επιτετραμμένοι στις πρεσβείες

94. Π. χ. Chigi προς Testa, 30/9/1822, 5/10/1822, 29/11/1823, Santorini 1/143.

95. Βλ. χαρακτηριστικά Chigi προς Testa, 6/10/1823 και 10/11/1823, Santorini 1/143.

96. Chigi προς [Testa], 1/4/1817 και Chigi προς Nyevelt, 18/10/1825, 2/3/1826, Santorini 1/143.

97. Chigi προς Nyevelt, 3/1/1826, Santorini 1/143. Ο Γίζης παρέχει στον πιλότο του Υποπροξενείου Άγγελο Μαθά έγγραφο ελεύθερης διέλευσης και στη συνέχεια ο Πρεσβευτής Nyevelt εκδίδει το σχετικό διαβατήριο βλ. 12/3/1826 και 28/4/1826, ό.π. Βλ. επίσης Testa προς Chigi, 1/12/1824, Santorini 1/144.

98. Βλ. εδώ παραπάνω.

99. Το θέμα διατρέχει τις μισές σχεδόν επιστολές που ανταλλάσσονται για πέντε χρόνια



της Κωνσταντινούπολης και οι οικογένειές τους, όπως και στα μεγάλα προξενεία, δραστηριοποιούνται ευρύτερα στον συγκεκριμένο τομέα και ο Testa δάνειζε και συλλογικά σώματα, όπως τις κοινότητες της Πάρου και της Κέας προεπαναστατικά.<sup>100</sup>

Το 1818 ο Testa και η κυρία Fonton είχαν δανείσει 1.000 γρόσια στον Γάσπαρη Σιγάλα, που έβαλε υποθήκη ένα αμπέλι του. Στον ίδιο είχε δανείσει κάποιο ποσό και ο Γίζης. Το 1820 ο Σιγάλας εμφανίζεται να οφείλει συνολικά 7.270 γρόσια στους δύο ξένους δανειστές του, καθώς και αδιευκρίνιστο ποσό σε Σαντορινιούς που επίσης διεκδικούν το υποθηκευμένο αμπέλι ή άλλα ακίνητά του.<sup>101</sup> Ο αδερφός του Μάρκος Σιγάλας είχε και εκείνος δανειστεί 1.000 γρόσια από τον Testa το 1818, με επιτόκιο 12% για έξι χρόνια.<sup>102</sup> Τα αδέρφια διεξάγουν από κοινού εμπόριο μικρής κλίμακας με αγροτικά προϊόντα και καπνό στις Κυκλάδες, ευρύτερα στην Ανατολική Μεσόγειο, καθώς και στη Μαύρη Θάλασσα, με ναυλωμένα συνήθως καΐκια, ενώ ένας τρίτος αδερφός τους δραστηριοποιείται στο Ηράκλειο.<sup>103</sup> Ωστόσο, το εμπόριο θα καταστεί ζημιογόνο, κυρίως από το 1823, λόγω των γενικευμένων συγκρούσεων στο Αιγαίο, της πειρατείας αλλά και κάποιων επιδημιών.<sup>104</sup>

(1820-1825) και συνεχίζει να απασχολεί την αλληλογραφία έως το τέλος, καθώς δεν θα έχει λυθεί ούτε το 1835. Πρόκειται συνολικά για 57 επιστολές (29,68% των εγγράφων), σε ορισμένες από τις οποίες αποτελεί το αποκλειστικό αντικείμενο. Παρά τον όγκο των εγγράφων δεν είναι ξεκάθαρες όλες οι πλευρές του θέματος.

100. *Εγγραφα του Αρχείου Χάγης*, ό.π., σ. 205-214, όπου έγγραφα σχετικά με «Δάνεια Ολλανδού διπλωμάτου προς τας κοινότητας Πάρου και Κέας». Β. J. Slot, «Σχέσεις Ολλανδίας και Ελλάδος», ό.π., 271. Ο Γενικός Πρόξενος της Ολλανδίας στη Σμύρνη Jacob Van Lennep, που διατέχθηκε τον de Hochepied, θα αναπτύξει πολύ ευρύτερες δραστηριότητες, καθώς ο ίδιος και η οικογένειά του κυριάρχησαν στο ολλανδικό εμπόριο οπίου που διεξαγόταν κυρίως μέσω Σμύρνης. Βλ. J. Schmidt, *From Anatolia to Indonesia: Opium Trade and the Dutch Community of Izmir, 1820-1940*, Istanbul – Leiden 1998.

101. Chigi προς Testa, 23/6/1820 και 25/6/1820, Santorini 1/143. Οι παραπομπές γίνονται κυρίως στα έγγραφα με συγκεντρωτικά στοιχεία.

102. Testa προς Chigi, 12/1/1821, Santorini 1/144. Το επιτόκιο παραπέμπει σε δάνειο για ναυτιλιακές δραστηριότητες. Βλ. Μ. Σπηλιωτοπούλου, *Η Σαντορίνη στην Τουρκοκρατία*, ό.π., σ. 375. Βλ. και Β. Κρεμμυδάς, *Εμπορικές πρακτικές στο τέλος της Τουρκοκρατίας. Μυκονιάτες έμποροι και πλοιοκτήτες*, Αθήνα 1993, σ. 162-168 για τις αντίστοιχες πρακτικές στη Μύκονο στα τέλη της οθωμανικής κυριαρχίας.

103. Chigi προς Testa, 31/1/1822, 6/5/1822, 8/8/1822 και 7/10/1822, Santorini 1/143.

104. Τα φαινόμενα είχαν εκδηλωθεί από το 1822 αλλά εντείνονται από το 1823. Βλ. Chigi προς Testa, 13/3/1822, 24/1/1823, 13/3/1823, 15/6/1823, 29/11/1823 και αργότερα 20/11/1824 για το γενικότερο κλίμα ανασφάλειας, Santorini 1/143. Το 1828 ο πόλεμος μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας θα αποτελέσει επιπλέον αρνητικό παράγοντα για το εμπόριο των Σαντορινιών και



Ο Testa, ενεργώντας και για λογαριασμό της Fonton, προσπαθεί από το 1820 να εισπράξει τα οφειλόμενα, εξουσιοδοτώντας αρχικά τον καθολικό Επίσκοπο Σαντορίνης, που φαίνεται να αδιαφορεί, και στη συνέχεια τον Γίζη από κοινού με τον Υποπρόξενο της Γαλλίας. Παράλληλα ζητά και τη μεσολάβηση του Δραγομάνου του Στόλου, υπεύθυνου για τα νησιά, που επισκέπτεται τη Σαντορίνη.<sup>105</sup> Οι αδερφοί Σιγάλα, ωστόσο, απολαμβάνουν πολλαπλή προστασία και στο εμπόριο αλλά και έναντι των δανειστών τους. Είναι προστατευόμενοι του Υποπροξένου της Ρωσίας στη Σαντορίνη και εμπορεύονται υπό ρωσική σημαία, ενώ ένας από τους υπόλοιπους αδερφούς τους, ο Νικολός Σιγάλας, αναλαμβάνει Υποπρόξενος της Ισπανίας. Παράλληλα χρησιμοποιούν και σημαία Σαρδηνίας.<sup>106</sup>

Ο Testa επιδιώκει σταθερά να εξοφληθεί σε χρήμα και δεν θα συμβιβαστεί, όπως άλλοι δανειστές των Σιγάλα που αρκέστηκαν στην εξόφληση του ενός πέμπτου των οφειλών σε ακίνητα. Θα παρακολουθεί τις κινήσεις των αδερφών στα διάφορα λιμάνια, μέσω του Χριστόδουλου Γίζη ή και των κατά τόπους προξενείων και υποπροξενείων της Ολλανδίας ή της Βρετανίας, μήπως καταφέρει να τους αναγκάσει να του καταβάλουν τα χρωστούμενα εκτός Σαντορίνης. Παράλληλα ο Γίζης θα τους ασκεί πίεση στο νησί.<sup>107</sup>

Όταν το καλοκαίρι του 1824 πεθαίνει ο Γάσπαρης Σιγάλας, θα αφήσει συνολικά χρέη 59.000 γροσίων προς διάφορους δανειστές εντός και εκτός Σαντορίνης και ακίνητη περιουσία αξίας 16-18.000 γροσίων. Ενδεικτικό της κλίμακας των μεγεθών είναι το γεγονός ότι το 1823 το ύψος της δεκάτης που οι επαναστατικές αρχές απαιτούσαν από το νησί ήταν 35.000 γρόσια. Σύμφωνα με τις τοπικές συνήθειες, πρώτα θα εξοφλούνταν οι Σαντορινιοί δανειστές και στη συνέχεια οι ξένοι, προφανώς μόνο ως προς ένα μικρό μέρος της οφειλής. Ο Testa και η κυρία Fonton, πάντως, θα συνεχίσουν να δι-

του ίδιου του Γίζη, βλ. Chigi προς Nyevelt, 26/5/1829, Santorini 1/143. Για τις επιδημίες βλ. και Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 339. Στην πειρατεία θα αναφερθούμε εξετάζοντας τα της Επανάστασης στη συνέχεια.

105. Οι πρώτες σχετικές επιστολές που ανταλλάσσονται είναι από τον Testa προς τον Γίζη στις 8/4/1820, Santorini 1/144 και η απάντηση του Γίζη στις 12/6/1820, Santorini 1/143. Βλ. επίσης Chigi προς Testa, 12/9/1820 και 1/11/1820, Santorini 1/143. Testa προς Chigi, 17/7/1824, Santorini 1/144.

106. Testa προς Chigi, 12/1/1821, Santorini 1/144. Chigi προς Testa, 31/1/1822 και 26/5/1822, Santorini 1/143.

107. Testa προς Chigi, 1/7/1823 και 7/7/1824, Santorini 1/144. Chigi προς Testa, 15/12/1821 και 17/12/1824, Santorini 1/143.



εκδικούν το σύνολο των δανείων που είχαν παραχωρήσει και παρά τις συνεχείς προσπάθειές τους, ακόμα και την αποστολή ολλανδικού πολεμικού στο νησί για τις σχετικές διαπραγματεύσεις, δεν θα καταφέρουν να εισπράξουν το παραμικρό.<sup>108</sup>

Στο πλαίσιο των προξενικών καθηκόντων του, αλλά και των εμπορικών του δραστηριοτήτων, ο Γίζης διακινεί και αρχαιότητες. Η δραστηριότητα αυτή αναπτύσσεται σε ανταγωνισμό με άλλους υποπροξένους, της Γαλλίας κυρίως και της Ρωσίας, που επίσης εξυπηρετούν τις δυνάμεις που αντιπροσωπεύουν, καθώς από τις αρχές του 19ου αι. έχει ενταθεί το ενδιαφέρον και η ζήτηση αρχαιοτήτων από κράτη και ιδιώτες στη Δυτική Ευρώπη.<sup>109</sup> Είναι, άλλωστε, το μόνο ουσιαστικά ζήτημα για το οποίο παρεμβαίνει δυναμικά η ολλανδική πλευρά στη Σαντορίνη. Η αλληλογραφία με τον Γίζη τεκμηριώνει τις πρώιμες, συστηματικές ενέργειες για τον εντοπισμό και το εμπόριο αρχαιοτήτων.

Δεν είναι σαφής η περίοδος στην οποία χρονολογούνται οι αρχαιότητες από τη Σαντορίνη, αλλά και την Ανάφη, που διακινούνται στη διάρκεια της Επανάστασης. Είναι όμως βέβαιο ότι δεν πρόκειται για ευρήματα του προϊστορικού πολιτισμού που άνθισε στο Ακρωτήριο. Ο τελευταίος έγινε γνωστός μετά τα μέσα του 19ου αι., αν και είχαν υπάρξει το 1829 κάποια πρόδρομα ευρήματα που δεν είχαν εκτιμηθεί.<sup>110</sup>

Η ολλανδική Πρεσβεία και στη συνέχεια το Προξενείο της Σμύρνης αναλαμβάνουν να προμηθεύουν αρχαιότητες στο Εθνικό Μουσείο Αρχαιοτήτων της χώρας, που διευρύνει τις συλλογές του από το 1818 και θα ανοίξει στο κοινό είκοσι χρόνια αργότερα στο Leiden.<sup>111</sup> Ο Testa παρέχει στον

108. Chigi προς Testa, 17/12/1824 Santorini 1/143. Testa προς Chigi, 26/5/1826, Santorini 1/144 και 29/7/1835, Santorini 2/288. Σχετικά με τη φορολογική απαίτηση του 1823 βλ. Α. Λιγνός, *Αρχαίοι της κοινότητας Ύδρας, 1778-1832*, τ. 9, Πειραιάς 1927, σ. 76 κ.εξ.

109. Α. Κόκκου, *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Αθήνα 1977, σ. 17-20, 34 κ.εξ. για την κρίσιμη περίοδο μετά την κήρυξη της Επανάστασης. Χαρακτηριστικό για το ενδιαφέρον της γαλλικής πλευράς είναι και το γεγονός ότι επισκέπτεται τρεις φορές το νησί ο Πρόξενος της Γαλλίας στην Αθήνα, L. F. Fauvel, γνωστός έμπορος αρχαιοτήτων που οργάνωνε και ανασκαφές, ενώ ο Άλμπυ πραγματοποιεί ανασκαφές το 1814 με εντολή του Πρεσβευτή της Γαλλίας στην Πύλη. Βλ. Abbé Pègues, *ό.π.*, σ. 74, 85.

110. Abbé Pègues, *ό.π.*, σ. 70-74. I. Tzahili, «Excavations on Thera and Therasia in the 19th Century: A Chronicle», *Journal of Mediterranean Archeology* 18/2 (2005), σ. 231-235. Βλ. και I. Τζαχίλη, *Οι αρχές της Αιγαιακής Προϊστορίας. Οι ανασκαφές στη Θήρα και τη Θηρασιά τον 19ο αιώνα*, Αθήνα 2006.

111. R. Halbertsma, *ό.π.*, σ. 2-4.



Γίζη ειδικό εργαλείο για τον εντοπισμό αρχαιοτήτων και τον προτρέπει να του στέλνει αρχαία νομίσματα. Εκείνος ανταποκρίνεται άμεσα και στέλνει 28 νομίσματα στην Κωνσταντινούπολη μαζί με ένα βαρελάκι κόκκινο, γλυκό κρασί.<sup>112</sup> Από τότε θα αναζητεί, θα προσφέρει ή θα προμηθεύει αρχαιότητες και με δική του πρωτοβουλία, για να εξασφαλίζει την εύνοια της ολλανδικής πλευράς, η οποία όμως δεν διατηρεί σταθερή πολιτική. Δεν είναι σαφές σε όλες τις περιπτώσεις εάν τα ευρήματα προορίζονται για το ολλανδικό κράτος ή προσωπικά για τους αντιπροσώπους του στην Κωνσταντινούπολη.

Το 1823 εντοπίζονται στη γειτονική Ανάφη αγάλματα και άλλες αρχαιότητες, για τα οποία ενδιαφέρονταν ο Αυτοκράτορας της Αυστρίας και ο Υποπρόξενος της Γαλλίας, ο Άλμπυ. Ο Άλμπυ προλαβαίνει να αγοράσει πρώτος εκείνα που προσπαθούσε να προμηθευτεί ο Γίζης, ενώ στη συνέχεια ο Testa ζητά από τον τελευταίο να μην προχωρήσει σε οποιαδήποτε αγορά. Ο Γίζης συμμορφώνεται, αλλά τον επόμενο χρόνο παρέχει αναλυτικές πληροφορίες για διάφορα σημεία της Ανάφης όπου υπάρχουν αρχαιότητες, την ίδια περίοδο που ολλανδικό πολεμικό θα πλεύσει στην Αμοργό για να μεταφέρει αρχαία ευρήματα.<sup>113</sup>

Τον επόμενο χρόνο σημειώνεται σημαντική μεταστροφή της ολλανδικής πολιτικής. Με στόχο πάντα τον εμπλουτισμό των συλλογών του Εθνικού Μουσείου Αρχαιοτήτων οργανώνεται αποστολή αναζήτησης και μεταφοράς αρχαιοτήτων στην Ανατολική Μεσόγειο, με επικεφαλής τον Φλαμανδό πρώην Συνταγματάρχη Β. Ε.Α. Rottiers, με την υποστήριξη του ολλανδικού πολεμικού ναυτικού. Η όλη επιχείρηση, με ασαφή στοιχεία κρατικής εκστρατείας, είχε μάλλον τυχοδιωκτικό χαρακτήρα. Ο επικεφαλής της ήταν αμφιλεγόμενο πρόσωπο και φαίνεται ότι απέτυχε να εξασφαλίσει ή να συντονίσει την επιτόπια συνδρομή που θα του εξασφάλιζε ικανοποιητικά απο-

112. Testa προς Chigi, 18/6/1818 και 30/3/1819, Santorini 1/144. Chigi προς Testa, 14/4/1819, Santorini 1/143. Βλ. και Chigi προς Testa, 9/3/1822, 13/3/1823 και αργότερα Chigi προς Nyevelt, 30/7/1827, Santorini 1/143. Το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων για τα νομίσματα χρονολογείται ήδη από τον 14ο-16ο αι., ενώ αργότερα στρέφονται και στα μνημεία. Βλ. Α. Κόκκου, *ό.π.*, σ. 6.

113. Chigi προς Testa, 13/3/1823, Santorini 1/143, απάντηση του Testa 15/4/1823, Santorini 1/144 και ανταπάντηση του Γίζη 26/5/1823, Santorini 1/143. Για το 1824 βλ. Chigi προς Testa, 2/3/1824, Santorini 1/143 και την άμεση απάντηση του Testa 19/3/1824, Santorini 1/144. Ο Γίζης αναφέρεται κυρίως σε ένα «αρχαίο φρούριο» στην Αμοργό, που προφανώς ήταν ο αρχαίος ναός ο οποίος θα ανασκαφεί αργότερα. Βλ. Β. Πετράκος, *Η ελληνική αυταπάτη του Λοδοβίκου Ross*, Αθήνα 2009, σ. 335.



τελέσματα.<sup>114</sup> Ο Rottiers θα πραγματοποιήσει έρευνες στα νησιά του Αιγαίου (1824-1826) με τη βοήθεια των αντιπροσώπων της Ολλανδίας, σύμφωνα και με τις οδηγίες του ολλανδικού υπουργείου Εξωτερικών που τους είχαν διαβιβαστεί. Μετά από ανασκαφές στη Μήλο, φτάνει στη Σαντορίνη στα τέλη του καλοκαιριού του 1825, αλλά δεν γνωρίζουμε εάν θα μεταφέρει από εκεί ή από την Αμοργό αρχαία ευρήματα. Ο Γίζης, πάντως, θα προσπαθήσει να επωφεληθεί από την επίσκεψή του για να προωθήσει το κρασί του στην ολλανδική αγορά, όπου υπήρχε ζήτηση, σύμφωνα με τον Rottiers.<sup>115</sup>

Όταν η Σμύρνη καθίσταται σταδιακά η σημαντικότερη αγορά αρχαιοτήτων, ο Γίζης θα αναζητά από το 1826 ευρήματα για λογαριασμό του εκεί Γενικού Προξένου της Ολλανδίας J. van Lennep, με πενιχρά αποτελέσματα στην αρχή.<sup>116</sup> Το 1829, και ενώ πλέον ο Καποδίστριας αναπτύσσει μέριμνα για τις αρχαιότητες, ο ίδιος ο Γίζης πηγαίνει στη Σμύρνη, για λόγους υγείας, και μεταφέρει δύο κιβώτια με αρχαιότητες για να τα προσφέρει στον Πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη ως ενθύμιο, χωρίς να απαιτεί καταβολή των εξόδων του.<sup>117</sup> Την ίδια χρονιά, αργότερα, προσεγγίζει τη Σαντορίνη γαλλικό πολεμικό και οι Γάλλοι υψώνουν τη σημαία τους στο ηφαίστειο, ενέργεια που ίσως συνδέεται με τη δραστηριότητα της Γαλλικής Επιστημονικής Αποστολής που συνόδευε το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα στον Μοριά. Μέλη της Αποστολής είναι βέβαιο, πάντως, ότι βρέθηκαν στη Σαντορίνη το φθινόπωρο του 1829.<sup>118</sup>

Το 1830 ο Γίζης πραγματοποιεί ο ίδιος ανασκαφές στη Σαντορίνη σε χωράφια ιδιωτών και της ορθόδοξης μονής του Προφήτη Ηλία, μαζί με τους ιδιοκτήτες και τον ηγούμενο. Βρίσκουν τουλάχιστον είκοσι αρχαία αγγεία, λυχνίες, μαρμάρινη επιγραφή και ένα μικρό άγαλμα, αλλά ο Έπαρχος που διοικούσε το νησί τους σταματά, καθώς είχαν πλέον απαγορευτεί οι ιδιωτικές

114. Βλ. Halbertsma, *ό.π.*, σ. 54-56 και για την αποστολή στο Αιγαίο σ. 57-67. Βλ. και B. J. Slot, «Σχέσεις Ολλανδίας και Ελλάδος», *ό.π.*, σ. 272. B. J. Slot - D. Koster, *ό.π.*, σ. 55. Α. Κόκκου, *ό.π.*, σ. 39-41. I. Tzahili, *ό.π.*, σ. 233, σχετικά με αντίστοιχες γαλλικές αποστολές, οι οποίες με επιστημονική επίφαση συνόδευσαν στρατιωτικές εκστρατείες στην Αίγυπτο, την Πελοπόννησο και αργότερα την Αλγερία.

115. Testa προς Chigi, 10/9/1824, Santorini 1/144, επιστολή με την οποία του διαβιβάζει και την εγκύκλιο του υπουργείου Εξωτερικών με χρονολογία 30/7/1824. Βλ. επίσης Chigi προς Testa, 20/11/1824, 8/8/1825, 25/9/1825 και 18/10/1825 Santorini 1/143. Σημειώνουμε ότι πολλά σημεία της δραστηριότητάς του Rottiers παραμένουν ασαφή.

116. Chigi προς Nyevelt, 30/7/1827, Santorini 1/143. Βλ. και R. Halbertsma, *ό.π.*, σ. 68.

117. Chigi προς Nyevelt, 19/6/1829, Santorini 1/143.

118. Chigi προς Nyevelt, 27/7/1829, Santorini 1/143. Σχετικά με τη Γαλλική αποστολή βλ. I. Tzahili, *ό.π.*, σ. 234.



ανασκαφές και η εξαγωγή αρχαιοτήτων. Ο Γίζης, που φέρεται να αγνοεί την απαγόρευση, υποστηρίζει ότι κανείς δεν είχε ενοχληθεί από τις ανασκαφές, ούτε οι υποπρόξενοι και πρόξενοι των άλλων δυνάμεων, μόνο ο Υποπρόξενος της Ρωσίας που είχε μεγάλη επιρροή στη διοίκηση τον είχε κακολογήσει. Τον επόμενο χρόνο θα σταματήσει τις συγκεκριμένες προσπάθειες, καθώς ενημερώνεται από την Πρεσβεία ότι η Ολλανδία δεν θα προμηθεύεται επίσημως αρχαιότητες με αυτόν τον τρόπο.<sup>119</sup>

Η ζήτηση αρχαιοτήτων εκ μέρους της ολλανδικής πλευράς δεν εκλείπει μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Ενώ το 1842 ο βασιλιάς της Ολλανδίας Γουλιέλμος Β΄ ενισχύει χρηματικά την Αρχαιολογική Εταιρεία στο έργο της αναστύλωσης του Παρθενώνα και εκλέγεται επίτιμο μέλος της,<sup>120</sup> ο Γίζης θα είναι μεταξύ εκείνων που εξασφάλιζαν συνεχή ροή αρχαιοτήτων από την ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου στο Μουσείο του Leiden, αγοράζοντας για λογαριασμό του αρχαίο γλυπτό από τις Κυκλάδες το 1835.<sup>121</sup> Τον ίδιο χρόνο μαρτυρείται στη Σαντορίνη η ύπαρξη συλλογής αρχαιοτήτων στην κατοχή του Υποπροξένου της Γαλλίας Άλμπυ, που επιθυμούσε να την πουλήσει στον επικεφαλής της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας Ludwig Ross. Είναι πιθανό ορισμένα ευρήματα να αγοράστηκαν τότε, καθώς εντοπίζονται το 1836 στην Αθήνα.<sup>122</sup> Η συλλογή αγγείων από τη Σαντορίνη, εξάλλου, που δωρίζεται το 1858 στο Πανεπιστήμιο Αθηνών,<sup>123</sup> ίσως είχε συγκροτηθεί και από τις ανασκαφές του 1830 του Γίζη, ο οποίος ποτέ δεν μπόρεσε να βγάλει από το νησί τα ευρήματά του.

## Επανάσταση, φορολογία και πειρατεία

Από την κήρυξη της Επανάστασης και μέχρι το τέλος της επαναστατικής περιόδου ο Γίζης θα ζητά συνεχώς, θα ικετεύει κάποτε, να προσεγγίσει στη

119. Chigi προς Testa, 8/3/1830 και 29/5/1830, Santorini 1/143. Testa προς Chigi, 5/5/1831 και Chigi προς Testa, 27/5/1831, Santorini 2/288. Σχετικά με τις διασκορπισμένες αρχαιότητες που είναι ορατές το 1835 στο Μέσα Βουνό της Σαντορίνης, όπου και οι ανασκαφές του Γίζη, βλ. I. Tzahili, *ό.π.*, σ. 236. Abbé Pègues, *ό.π.*, σ. 72, 77, 85 για τις ανασκαφές εκεί του Άλμπυ το 1814. Οι προσπάθειες για την προστασία των αρχαιοτήτων εκ μέρους των επαναστατικών αρχών χρονολογούνται από το 1822, εντείνονται από το 1825 και παγιώνονται το 1828-1829, αν και οι λαθραίες εξαγωγές συνεχίζονται. Βλ. Α. Κόκκου, *ό.π.*, σ. 34 κ.εξ.

120. Β. Πετράκος, *ό.π.*, σ. 525.

121. R. Halbertsma, *ό.π.*, σ. 148.

122. Β. Πετράκος, *ό.π.*, σ. 87, 88.

123. Α. Κόκκου, *ό.π.*, σ. 182-183.



Σαντορίνη ολλανδικό πολεμικό για να προστατεύσει τους Καθολικούς και τον ίδιο προσωπικά από τους «επαναστατημένους» ή και τους πειρατές. Καθώς η ολλανδική πλευρά είχε άλλες προτεραιότητες και χρησιμοποιούσε τα πολεμικά αποκλειστικά για την προστασία των πλοίων ολλανδικών συμφερόντων, θα προσπαθεί να την προσελκύσει και με αναφορές σε αρχαία ευρήματα που θα κάλυπταν τις ανάγκες της και θα απαιτούσαν πολεμικό πλοίο για τη μεταφορά τους.<sup>124</sup> Την άνοιξη του 1824 εμφανίζεται ολλανδικό πολεμικό πρώτη φορά, όπως είδαμε παραπάνω, και μια τελευταία φορά με την αποστολή του Rottiers τον επόμενο χρόνο, επιβεβαιώνοντας την τακτική του Γίζη.<sup>125</sup>

Τα περισσότερα νησιά των Κυκλάδων ύψωσαν τη σημαία της Επανάστασης τον Απρίλιο ή Μάιο του 1821: στις 5 Μαΐου προσχώρησε η Σαντορίνη, μετά και από σχετική προκήρυξη που έστειλε η Ύδρα, επικεφαλής των τριών ναυτικών νησιών, με την οποία ζητούσε από τους νησιώτες να συντρέξουν την Επανάσταση με όλες τους τις δυνάμεις. Οι Κυκλάδες δεν αποτέλεσαν πεδία μαχών, αλλά ορισμένοι κάτοικοι τους πολέμησαν με τις επαναστατικές δυνάμεις στα μέτωπα του αγώνα. Τούρκοι κάτοικοι ή οθωμανικές αρχές υπήρχαν σε ελάχιστα νησιά προεπαναστατικά, ενώ την άνοιξη του 1821 δεν υπήρχε σε κανένα οθωμανική φρουρά. Τα ζητήματα που κυριαρχούσαν στη διάρκεια της Επανάστασης ήταν ότι δεν ήταν παρών ο ελληνικός στόλος για να αντιμετωπίσει τυχόν προσβολή των νησιών από τον τουρκικό στόλο, ότι οι επαναστατικές αρχές επέβαλαν συνεχώς και σε υψηλότερο βαθμό φόρους για τον εξοπλισμό του ελληνικού στόλου, προσχηματικό ή ουσιαστικό, καθώς και ότι κυριαρχούσαν πειρατές στο Αιγαίο. Οι φόβοι και η ανασφάλεια των νησιωτών ενισχύθηκαν μετά την καταστροφή της Χίου, το Μάρτιο του 1822, και τις καταστροφές Κάσου και Ψαρών, τον Ιούνιο του 1824. Επιπλέον, καθώς βρίσκονταν μακριά από το διοικητικό κέντρο της Επανάστασης, τον πρώτο χρόνο αλλά και αργότερα, οι τοπικές αρχές δεν είχαν ακριβείς οδηγίες και οι κάτοικοι συχνά έπρεπε να αντιμετωπίσουν ανίκανους και αυταρχικούς Επάρχους, που διορίζε η Προσωρινή Διοίκηση, καθώς και ανεξέλεγκτους επαναστάτες, γηγενείς ή μη. Τα φαινόμενα αυτά προκάλεσαν αναταραχές ακόμα και εξεγέρσεις εναντίον των επαναστατικών, κεντρικών και

124. Βλ. χαρακτηριστικά Chigi προς Testa, 13/3/1823, 10/11/1823, 2/3/1824, Santorini 1/143. Testa προς Chigi, 18/6/1822, 20/8/1822, Santorini 1/144.

125. Σχετικά με την πρώτη προσέγγιση και τον αντίκτυπό της βλ. Chigi προς Testa, 18/5/1824, Santorini 1/143, Testa προς Chigi, 17/7/1824, Santorini 1/144, όπου αμφισβητεί τη χρησιμότητα της επιχείρησης, και την απάντηση του Γίζη, 17/12/1824, Santorini 1/143.



τοπικών, αρχών.<sup>126</sup> Οι αναταραχές εκδηλώθηκαν πρώτα και με μεγαλύτερη διάρκεια στη Σαντορίνη, με όρους που δημιουργούσαν συνθήκες επικείμενου «εμφυλίου».<sup>127</sup>

Είναι γνωστό από τις δημοσιευμένες πηγές της περιόδου ότι οι κάτοικοι της Σαντορίνης εξεγέρθηκαν το 1822 εναντίον του πρώτου Επαρχου Ευάγγελου Ματζαράκη, τον εκδίωξαν και εξέλεξαν το καλοκαίρι ντόπιους προκρίτους απαιτώντας να διοικούνται και να δικάζονται από εκείνους. Οι Αρμοστές των Νήσων, υπεύθυνοι εκ μέρους της Προσωρινής Διοίκησης για την περιοχή, αναγνώρισαν το αίτημα των Σαντορινιών, το οποίο υποστήριξε και ο εξόριστος από τον Έπαρχο ορθόδοξος Επίσκοπος. Αναγνώρισαν κυρίως ότι μέσα στη γενικευμένη ταραχή δεν ήταν δυνατό να εισπραχθούν η δεκάτη και οι άλλοι φόροι. Ορίστηκε νέος Έπαρχος, χειρότερος, στη συνέχεια ένας τρίτος, ο Ιωάννης Κοκκώνης, μάλλον καταλληλότερος, ενώ από το 1823 πληρεξούσιοι του νησιού συμμετέχουν στις συνενοήσεις για το ύψος του φόρου που θα βαρύνει το νησί και συνολικά την Επαρχία της Σαντορίνης. Συνεχείς προστριβές, κάποτε και συγκρούσεις, θα έχουν οι Σαντορινιοί, όπως και οι άλλοι Κυκλαδίτες, με τα τρία ναυτικά νησιά (Ύδρα, Σπέτσες και Ψαρά) που συχνά εισπράττουν και διαχειρίζονται τις έκτακτες και τακτικές εισφορές τους και φτάνουν μέχρι του σημείου να κούρσεύουν κάποτε τα πλοία τους ή να λεηλατούν τα νησιά τους. Όπως και σε άλλα νησιά, οι επαναστατικές αρχές θα θεωρήσουν τους αντιπροσώπους των ξένων δυνάμεων ως τα κύρια αντεπαναστατικά στοιχεία.<sup>128</sup>

126. Βλ. κυρίως Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 194 κ.εξ., 270-272. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, *ό.π.*, σ. 281, 294-295, 353, 595. Ειδικότερα για τη Σαντορίνη, όπου δεν υπήρχε εκπρόσωπος της οθωμανικής διοίκησης από το φθινόπωρο του 1820, ούτε Τούρκοι κάτοικοι μετά τα μέσα του 17ου αι., βλ. J. Pitton de Tournefort, *Relation d'un voyage fait au Levant*, Παρίσι 1717, σ. 271. Abbé Pègues, *ό.π.*, σ. 20, 473. B. J. Slot, *Archipelagus Turbatus*, *ό.π.*, σ. 14, 101, 174, 198. Ε. Κούκκου, *Οι κοινοτικοί θεσμοί*, *ό.π.*, σ. 123. Για την περίοδο της Επανάστασης βλ. κυρίως Μ. Ε. Μηνδρινός, «Τουρκοκρατούμενη Θήρα», *ό.π.*, σ. 718-746. Βλ. επίσης του ίδιου, *Η εύρεσις της Τιμίας Ζώνης της Θεοτόκου στη Σαντορίνη (10 Οκτωβρίου 1830)*, Σαντορίνη 1998, σ. 23.

127. Όπως θα συμβεί αργότερα και στην Τήνο. Βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 241, 283.

128. Βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 233-251 κυρίως, και 256, 265-266. Μ. Μηνδρινός, «Τουρκοκρατούμενη Θήρα», *ό.π.*, σ. 734-746. Μητροπολίτης Παντελεήμων (Ρίζος), «Ζαχαρίας Κυριακός, Μητροπολίτης Σαντορίνης (1814-1842)», *Σαντορίνη* 2001, σ. 365. Abbé Pègues, *ό.π.*, σ. 620. Βλ. και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, *ό.π.*, σ. 595. Σχετικά με τις απαιτήσεις των ναυτικών νησιών βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 207 για τις υπέρογκες απαιτήσεις των Ψαριανών, για τις οποίες διαμαρτύρονται και οι Αρμοστές των Νήσων. Ο Βάος αποδίδει την οξύτατη κατάσταση όχι μόνο στις άστοχες ενέργειες του Επαρχου αλλά και στο γεγονός ότι σε νησιά όπως η Σαντορίνη



Ο Χριστόδουλος Γίζης ερμηνεύει τα επαναστατικά φαινόμενα με όρους οικογενειακών στρατηγικών, όπως σίγουρα έκαναν και άλλα μέλη παλαιών οικογενειών. Επιβεβαιώνει τα στοιχεία των δημοσιευμένων πηγών και επιπλέον παρέχει σημαντικές πληροφορίες για συγκεκριμένα γεγονότα, αλλά κυρίως για γενικότερα κοινωνικά φαινόμενα. Η αλληλογραφία του συμβαίνει να είναι αρκετά αποσπασματική σε κάποια σημεία, ωστόσο δεν έγραφε ελεύθερα, καθώς οι επαναστατικές αρχές ήλεγχαν τις επιστολές του, κάποτε τις κατακρατούσαν ή τον κατηγορούσαν ως κατάσκοπο.<sup>129</sup> Αυτολογοκρίνεται και πιθανόν μεταφέρει προφορικά στην ολλανδική πλευρά κάποιες απόψεις ή στοιχεία με προστατευόμενους του εμπόρους που περνούν από την Κωνσταντινούπολη. Γράφοντας από τη Σμύρνη θα είναι οξύτερος εναντίον της Επανάστασης.<sup>130</sup> Δεν παίρνει ούτε σαφή δημόσια θέση εναντίον των επαναστατημένων ή αργότερα των επαναστατικών αρχών που εγκαθίστανται στο νησί, όπως μάλλον κάνουν και οι άλλοι αντιπρόσωποι των ξένων δυνάμεων, αντίθετα με τη στάση που κράτησαν πρόξενοι σε άλλα νησιά.<sup>131</sup>

Τουλάχιστον από το φθινόπωρο του 1821 οι κάτοικοι διχάστηκαν μεταξύ υποστηρικτών και μη της Επανάστασης. Οι συγκρούσεις που θα σημειωθούν δεν αποτελούν αντιπαράθεση μεταξύ Ορθόδοξων και Καθολικών αλλά χαρακτηρίζουν την ανάδυση νέας κοινωνικής πραγματικότητας, των «εξεγερμένων επαναστατών».<sup>132</sup> Καθώς με την Επανάσταση επιταχύνονται οι εξελίξεις, ο διχασμός των κατοίκων αντανακλά τη σταδιακή κυριαρχία ανερχόμενων ορθόδοξων οικογενειών και την υποχώρηση παλαιών καθολικών και ορθόδοξων οικογενειών, που διέθεταν μεγάλη οικονομική επιφά-

«πολλοί κάτοικοι ήσαν Δυτικού δόγματος». Ωστόσο, αν αυτό ίσχυε στην Σύρο ή την Τήνο, δεν ίσχυε στη Σαντορίνη με τους ελάχιστους Καθολικούς. βλ. στο ίδιο, σ. 233. Τα γεγονότα καταγράφει και ο Γίζης, βλ. κυρίως Chigi προς Testa, 8/8/1822, 29/8/1822, 26/7/1822, 23/2/1824, Santorini 1/143. Σχετικά με τον ρόλο των υποπροξένων όπως τον αντιλαμβάνονταν οι αρχές βλ. χαρακτηριστικά εδώ παρακάτω την αναφορά του Επάρχου του 1824.

129. Βλ. χαρακτηριστικά Chigi προς Testa, 9/6/1822, 25/3/1824, 17/12/1824 και αργότερα 8/8/1825, Santorini 1/143. Βλ. και Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 315.

130. Chigi προς Nyevelt, 26/5/1829, Santorini 1/143.

131. Όπως π.χ. στην Τήνο όπου με διαφορετική δυναμική, λόγω του μεγάλου αριθμού των καθολικών κατοίκων, φαίνεται ότι οι πρόξενοι έπαιξαν ενεργό ρόλο εναντίον της Επανάστασης και επιχείρησαν να πείσουν τους κατοίκους να δηλώσουν υποταγή στους Τούρκους. Βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 185-186.

132. Όπως τους χαρακτηρίζει ο Γίζης, βλ. Chigi προς Testa, 31/1/1822, Santorini 1/143. Ανάλογη στάση φαίνεται ότι είχαν πρόξενοι και υποπρόξενοι διάφορων δυνάμεων στη Μήλο και τη Σίφνο. Βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 294-295.



νεια προεπαναστατικά. Από τις οικογένειες εκείνες προέρχονταν οι πρόκριτοι των δυο θρησκευτικών κοινοτήτων, ο καθολικός Επίσκοπος, όπως και οι υποπρόξενοι (εκτός από εκείνον της Ρωσίας), εναντίον των οποίων θα στραφούν οι επαναστατημένοι.<sup>133</sup> Οι Καθολικοί πάντως θα τηρήσουν ενιαία, παθητική στάση. Δεν θα προσχωρήσουν στην Επανάσταση, ούτε θα στραφούν ενεργά εναντίον της. Το 1824 εκδηλώθηκε ρήγμα και στο εσωτερικό της καθολικής κοινότητας, με στοιχεία εκκοσμίκευσης, τα οποία και χαρακτηρίζουν όλη την επαναστατική περίοδο.

Το φθινόπωρο του 1821 η Γαλλία επιβεβαιώνει την προστασία της προς τους Καθολικούς του νησιού με εμπορικό πλοίο που φτάνει στο νησί και στο πλαίσιο αυτό επιδιώκει την ειρηνική συμβίωση των δυο θρησκευτικών κοινοτήτων.<sup>134</sup> Στα τέλη Νοεμβρίου του 1821 εκδηλώνονται οι πρώτες συγκρούσεις μεταξύ κατοίκων που έχουν προσχωρήσει στην Επανάσταση και όσων φοβούνται τους Τούρκους και τηρούν μάλλον ουδέτερη στάση. Οι επαναστάτες «κατάγονται από μακρινά καστέλια». Η προστασία της Γαλλίας, που επεκτείνεται στους Ορθόδοξους, δεν ήταν αρκετή για να προστατέψει τους Καθολικούς, τους υποπρόξενους, αλλά ούτε τον ορθόδοξο Επίσκοπο και αρκετούς ορθόδοξους πρόκριτους. Οι επαναστάτες επιτίθενται συνεχώς εναντίον τους επιχειρώντας με βιαιότητα να εισπράξουν τη δεκάτη του κρασιού, όπως εκείνοι την υπολόγιζαν και παρά το γεγονός ότι είχε ήδη καταβληθεί.<sup>135</sup> Ο Γίζης θα πέσει και θύμα ληστών, που δρουν στο νησί σε ομάδες 20 έως και 80 ατόμων, και με εκβιασμούς και απειλές για τη ζωή του θα του αποσπάσουν μεγάλα χρηματικά ποσά.<sup>136</sup> Το καλοκαίρι του 1822 σημειώνεται γενικευμένη αναταραχή, όταν εκπρόσωπος των επαναστατικών αρχών φτάνει για να συλλέξει τη δεκάτη μαζί με έκτακτους φόρους και πολύτιμα κινητά

133. Δεν θα αναφερθούμε εδώ στις οικογένειες των επαναστατημένων. Σημειώνουμε, πάντως, ότι μεταξύ των επτά Σαντορινιών που αγωνίστηκαν ως αξιωματικοί με τις δυνάμεις της Επανάστασης στα διάφορα μέτωπα του αγώνα δεν περιλαμβάνονται μέλη παλαιών οικογενειών. Βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 446-449. Το ίδιο, σε μικρότερο βαθμό, ισχύει για τους πληρεξούσιους της Σαντορίνης και τους συμβούλους του Επάρχου. Βλ., στο ίδιο, σ. 258, 267. Ο ορθόδοξος Επίσκοπος ήταν, εξάλλου, μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Βλ. Μητροπολίτης Παντελεήμων (Ρίζος), *ό.π.*, σ. 365.

134. Chigi προς Testa, 1/10/1821, Santorini 1/143. Η προστασία δεν καθιστούσε τους Καθολικούς «προστατευόμενους», υπηκόους δηλαδή της Γαλλίας, αλλά αποτελούσε μια κάποια εγγύηση για τη ζωή και την περιουσία τους, ίσως σε ορισμένες περιπτώσεις και εξαίρεση από έκτακτες εισφορές.

135. Chigi προς Testa, 30/11/1821, Santorini 1/143.

136. Chigi προς Testa, 5/12/1821, 17/1/1822, 6/5/1822, Santorini 1/143.



από τις εκκλησίες, για την ενίσχυση του στόλου.<sup>137</sup> Οι Καθολικοί, ιδιαίτερα οικογένειες μεγάλης οικονομικής επιφάνειας, δέχονται επιθέσεις από επαναστατημένους ντόπιους και ξένους, Σπετσιώτες, που λεηλατούν και εκκλησίες τους.<sup>138</sup> Ο Γίζης επιμένει ότι μόνο λίγες οικογένειες έχουν προσχωρήσει στην Επανάσταση, δύο οικογένειες προκρίτων κυρίως, που είχαν συνάψει γάμους μεταξύ τους, και τέσσερις οικογένειες «αγροτών». Εκείνοι ήθελαν να «θυσιάσουν» τους Καθολικούς, που μάταια περίμεναν να φανεί η τουρκική αρμάδα για να τους υπερασπιστεί.<sup>139</sup> Χωρίς να συνειδητοποιεί τη δυναμική της Επανάστασης, ελπίζει ότι η κατάσταση θα ομαλοποιηθεί σε ένα χρόνο ή και άμεσα, με την εισβολή των Τούρκων στην Πελοπόννησο και την επικράτησή τους στην Κρήτη, αλλά από το φθινόπωρο, που πολλαπλασιάζονται οι επιτυχίες των «Ελλήνων», προετοιμάζεται για ένα δύσκολο και επικίνδυνο χειμώνα.<sup>140</sup>

Η προστασία της Γαλλίας παραμένει προβληματική, καθώς φαίνεται ότι οι επαναστάτες θεωρούν τους Γάλλους «αδερφία τους» και μόνο η Αγγλία μπορεί να αποτρέψει ενέργειες εναντίον των Καθολικών.<sup>141</sup> Το γεγονός οφείλεται στο ότι ο Υποπρόξενος της Γαλλίας έχει φιλικές σχέσεις με έναν από τους αρχηγούς των επαναστατών. Αντίθετα στη Νάξο και την Τήνο οι Καθολικοί προστατεύονται ουσιαστικά και δεν καταβάλουν δεκάτη και εισφορές.<sup>142</sup> Στα τέλη του χρόνου η ορθόδοξη κοινότητα θα καταβάλει δεκάτη

137. Chigi προς Testa, 9/6/1822, Santorini 1/143. Από τον Μάιο η Προσωρινή Διοίκηση είχε αποφασίσει να καταβληθεί «γενική συνεισφορά όλων των κατοίκων της Ελλάδος», εν είδει κεφαλικού και συγκροτήθηκε το σώμα των Αρμοστών των Νήσων του Αιγαίου που θα προχωρούσε στη συλλογή των εισφορών. Παράλληλα αρχίζουν να τοποθετούνται αρχές στα νησιά (έπαρχοι, αντέπαρχοι, κριτές και αστυνόμοι). Η φορολογική απαίτηση θα δημιουργήσει αναταραχές ακόμα και στα νησιά όπως δεν υπήρχαν προγενέστερα προβλήματα. Βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 205, 269, 281-283. Φ. Κατσιπής, «Τα πρώτα τακτικά δικαστήρια της απελευθερωθείσης Ελλάδος στη Σαντορίνη», *Σαντορίνη* 1971, σ. 139-140.

138. Chigi προς Testa, 28/6/1822, 30/6/1822, 7/7/1822, Santorini 1/143. Μεταξύ των οικογενειών περιλαμβάνονται και μέλη της οικογένειας Μαθά, συγγενείς του Γίζη. Ανάλογα φαινόμενα εκβιασμών και φόνων, ακόμα, παρουσιάζονται και σε άλλα νησιά, όπως την Άνδρο. Βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 232.

139. Βλ. κυρίως Chigi προς Testa, 26/7/1822, 29/8/1822, 30/9/1822, Santorini 1/143.

140. Chigi προς Testa, 31/1/1822, 9/6/1822, 26/7/1822, 5/10/1822 και 6/11/1822. Τις ίδιες εκτιμήσεις σχετικά με το άμεσο τέλος της Επανάστασης είχε και ο Testa, ο οποίος τον Απρίλιο του 1821 είχε θεωρήσει ότι η επανάσταση στη Μολδοβλαχία δεν θα επηρέαζε το Αιγαίο. Βλ. Testa προς Chigi, 18/4/1821, 5/10/1822, Santorini 1/144.

141. Chigi προς Testa, 28/6/1822 και προηγουμένως 20/5/1822 και 9/6/1822, Santorini 1/143.

142. Chigi προς Testa, 5/10/1822 και αργότερα 16/8/1823, Santorini 1/143. Δεν μπορούμε



20.000 γροσίων και 2.000 γρόσια σε δώρα, αλλά οι Καθολικοί θα αρνηθούν να συνεισφέρουν οτιδήποτε, καθώς είχαν ήδη πληρώσει 20.000 γρόσια το καλοκαίρι.<sup>143</sup>

Τον επόμενο χρόνο οι καθολικοί και ορισμένοι ορθόδοξοι πρόκριτοι θα αντιπαρατεθούν και πάλι με τους επαναστατημένους κατοίκους και τους ένοπλους Επτανήσιους που τους υποστηρίζουν και θα σημειωθούν πραγματικές μάχες. Τα πράγματα οξύνονταν με τη φρουρά της Σαντορίνης να βρίσκεται υπό τον έλεγχο των Καθολικών και ενώ αναμενόταν νέος Έπαρχος.<sup>144</sup> Οι Επτανήσιοι δρουν ανεξέλεγκτα και προσπαθούν να αποσπάσουν μεγάλα ποσά από καθολικούς προκρίτους, απειλώντας ότι θα τους σκοτώσουν. Σε μια περίπτωση μάλιστα πρόκριτος και η κόρη του πεθαίνουν λίγο μετά την εισβολή ενόπλου τη νύχτα στο σπίτι τους κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες. Το φαινόμενο ήταν γενικότερο στις Κυκλάδες, όπου, όπως εκτιμούσε ο Γίζης, επιπλέον απειλή αποτελούσαν οι υποπρόξενοι της Ρωσίας. Εκείνοι είχαν επιλέξει τους «χειρότερους» Επτανήσιους, είχαν συνάψει γάμους μαζί τους και είχαν αποκτήσει μεγάλη ισχύ που τους επέτρεπε να εξευτελίζουν τους Καθολικούς. Ήταν οι πιο «πεινασμένοι» και έφερναν τους Καθολικούς

να εκτιμήσουμε ακριβώς το βαθμό στον οποίο η αμφισβήτηση της γαλλικής προστασίας, στην οποία επιμένει ο Γίζης, επηρεάζεται από την προσωπική αντιπαλότητά του με τον Υποπρόξενο της Γαλλίας Άλμπυ, καθώς δεν διαθέτουμε άλλες αντίστοιχες πηγές. Είναι πιθανό η γαλλική προστασία να ήταν περιορισμένη, τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια της Επανάστασης, όταν οι Καθολικοί δέχονται επιθέσεις. Αντίθετη εικόνα παρουσιάζει ο Abbé Règues. Βλ. Abbé Règues, *ό.π.*, σ. 621-622. Στην Τήνο φαίνεται ότι δημιουργείται ρήγμα μεταξύ των θρησκευτικών κοινοτήτων και συγκρούσεις το καλοκαίρι του 1822, η κατάσταση ομαλοποιείται με την παρέμβαση του Επαρχου προσωρινά και τον επόμενο χρόνο θα είναι όλοι οι κάτοικοι που ξεπερνώντας το ρήγμα θα προσφύγουν στην προστασία των ξένων δυνάμεων, της Γαλλίας κυρίως, για να αντιμετωπίσουν τον Έπαρχο, φαινόμενα που μάλλον παρουσιάζουν κάποιες αναλογίες με εκείνα της Σαντορίνης. Βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 251, 281-286.

143. Chigi προς Testa, 3/12/1822 και προηγουμένως 8/8/1822, Santorini 1/143. Ως προς την αναλογία της φορολόγησης των δυο θρησκευτικών κοινοτήτων υπενθυμίζουμε ότι οι Καθολικοί δεν ξεπερνούσαν το 5% του πληθυσμού. Τα ποσά που καταβάλλονται ανέρχονται, σύμφωνα με άλλες πηγές, σε 71.114 γρόσια, ενώ και 38 άνδρες θα στρατολογηθούν στον ελληνικό στόλο. Βλ. Μ. Μηνδρινός, «Τουρκοκρατούμενη Θήρα», *ό.π.*, σ. 743. Βλ. και Abbé Règues, *ό.π.*, σ. 621-622.

144. Chigi προς Testa, 24/1/1823, όπου αναφορά και στη δράση Επτανησίων στη Σύρο και στις απειλές τους ότι θα στραφούν και εναντίον της Τήνου, 13/3/1822, Santorini 1/143. Οι Έπαρχοι Σαντορίνης, Τήνου και Νάξου πλαισιώνονταν και από ένοπλους Πελοποννήσιους που επίσης δημιουργούσαν αντιδράσεις, επιβαρύνοντας επιπλέον με τα έξοδα διαβίωσής τους τούς νησιώτες. Βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 286.





σε απελπισία.<sup>145</sup> Τον χρόνο εκείνο η Σαντορίνη κατέβαλε συνολικά φόρους 80.000 γροσίων περίπου, τακτικούς και έκτακτους, από τους υψηλότερους στο Αιγαίο, ενδεικτικό του πλούτου που είχε συγκεντρώσει από το εμπόριο του κρασιού κυρίως.<sup>146</sup> Ο Γίζης δεν αναφέρεται στον δεύτερο Έπαρχο, Δημήτριο Δραγωνάκο, που κατηγορήθηκε ότι άσκησε διχαστική πολιτική και πήρε το μέρος των «εχθρών του ημετέρου γένους Λατίνων», διενεργώντας εκλογές για τους πληρεξούσιους της Εθνοσυνέλευσης σε κλίμα βίας, καθιστώντας τη συλλογή των φόρων αδύνατη και οδηγώντας το νησί στα πρόθυρα του εμφυλίου<sup>147</sup> και σε «αέναον ταραχήν».<sup>148</sup> Ο Έπαρχος καθαιρέθηκε μετά από προσφυγή των προκρίτων, ορθόδοξων και ορισμένων καθολικών, στους πληρεξούσιους των τριών ναυτικών νησιών το καλοκαίρι του 1823 και τα καθήκοντά του ανέλαβε κατά το μεγαλύτερο μέρος, προσωρινά, ο Αστυνόμος Σαντορίνης.<sup>149</sup> Τον Αύγουστο του 1823, εξάλλου, θα καταπλεύσει ο τουρκικός στόλος στην Πάρο και τη Μήλο, φτάνοντας για τελευταία φορά τόσο κοντά στη Σαντορίνη και τρομοκρατώντας τα νησιά, που είχαν να τον δουν δυο χρόνια και είχαν αρχίσει να μην τον θεωρούν επικίνδυνο. Οι Καθολικοί, «αθώοι», καθώς δεν είχαν επαναστατήσει, καταλήγουν να φοβούνται τους Τούρκους περισσότερο από τους επαναστάτες, μέσα στο γενικότερο κλίμα ανασφάλειας.<sup>150</sup> Η Σαντορίνη, που είχε κυρίως άμεση επαφή με τις εξε-

145. Chigi προς Testa, 29/9/1823 και 6/10/1823 Santorini 1/143. Προβλήματα είχαν δημιουργήσει Επτανήσιοι και σε άλλα νησιά, όπως στη Σύρο, ενώ στη Σαντορίνη η δράση τους θα επιβαρύνει τους κατοίκους έως και το 1828. Βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 345. Δ. Κατηφόρη, *Η δίωξις της πειρατείας και το Θαλάσσιον Δικαστήριον κατά την πρώτην κατοπιστριακήν περίοδον 1828-1829*, Αθήνα 1973, σ. 154.

146. Chigi προς Testa, 29/8/1823, Santorini 1/143. Σύμφωνα με τα δημοσιευμένα έγγραφα είναι βέβαιο ότι το νησί της Σαντορίνης κατέβαλε 35.000 γρόσια για τους τακτικούς φόρους, ενώ η Επαρχία Σαντορίνης (Σαντορίνη, Ίος, Σίκινος, Φολέγανδρος, Αμοργός, Ανάφη και Αστυπάλαια) συνολικά 51.000. Βλ. Α. Λιγνός, *ό.π.*, σ. 76 κ.εξ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 258, 267-268. Ωστόσο, φαίνεται ότι στο τέλος του καλοκαιριού θα έχει καταβάλει 80.000, όπως αναφέρει ο Γίζης, ή 90.000 όπως σημειώνεται από άλλους, προφανώς τακτικούς και έκτακτους μαζί. Βλ. Φ. Κατσιπής, «Συμβάντα κατά την Επανάσταση στη Σαντορίνη», Σαντορίνη 1971, σ. 118. Αυτό που έχει σημασία είναι η τάξη μεγεθών και στην περίπτωση των 35.000 γροσίων η Σαντορίνη καταβάλλει το δεύτερο σε ύψος ποσό, η Τήνος το πρώτο με 40.000 και ακολουθούσε η Νάξος με 34.000. Βλ. Α. Λιγνός, *ό.π.*

147. Σύμφωνα με τον Πληρεξούσιο της Νάξου Νικόλαο Κόντο. Βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 316-317.

148. Όπως ανέφερε ο Νικόλαος Ιγγλέσης, Αστυνόμος Σαντορίνης. Βλ. *στο ίδιο*, σ. 315.

149. *Στο ίδιο*, σ. 318-321.

150. Chigi προς Testa, 13/3/1823, 26/5/1823, 29/9/1823, Santorini 1/143. Βλ. επίσης Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 310, 325-327. Ορισμένοι κάτοικοι της Μήλου θα δηλώσουν τότε υποταγή στους Οθωμανούς.



λίξεις στην Κρήτη, θα δεχθεί και οικογένειες προσφύγων από εκεί. Επίσης πληροφορίες για σκλάβους Κρητικούς που πωλούνται στην Αλεξάνδρεια φτάνουν στο νησί από Σαντορινιούς εμπόρους. Σκλάβοι, Τούρκοι εκείνοι, θα βρεθούν αργότερα και στη Σαντορίνη, στην κυριότητα των Επτανησίων που τους είχαν αγοράσει από πειρατές και τελικά τους σκότωσαν.<sup>151</sup> Το 1824, οι «εξεγερμένοι» δρουν ληστρικά πλέον, λεηλατούν σπίτια στα χωριά, καταστρέφουν αμπέλια Καθολικών, στρέφονται και εναντίον των ορθόδοξων μοναχών απαιτώντας χρήματα. Ο τρίτος Έπαρχος, Ι. Κοκκώνης, που εγκαθίσταται στις αρχές του χρόνου, ζητά από την καθολική κοινότητα να καταβάλει φόρο ύψους 10.000 γροσίων και απειλεί ότι εάν αρνηθεί θα υποχρεωθεί να καταβάλει 50.000 γρόσια. Ο Γίζης εκτιμά ότι σε αυτή την περίπτωση ορισμένες, τουλάχιστον, οικογένειες Καθολικών θα υποχρεώνονταν να καταφύγουν στη Σμύρνη.<sup>152</sup> Η Γαλλία εμφανίζεται να προστατεύει ενεργά τους Καθολικούς, πολεμικά της προσεγγίζουν το νησί και μεταξύ άλλων ο Υποπρόξενος Άλμπυ αναλαμβάνει να συλλέξει τη δεκάτη τους, μετά από σχετική οδηγία του Γενικού Προξένου της χώρας στη Σμύρνη για να σταματήσουν διαμάχες μεταξύ τους, προφανώς όμως και για να προστατεύονται από αυθαιρεσίες των επαναστατών. Ο Γίζης πάντως, πιστεύει ότι τα έξοδα των γαλλικών πολεμικών επιβάρυναν την καθολική κοινότητα.<sup>153</sup> Οι γενικευμένες συγκρούσεις και οι επιθέσεις εναντίον των Καθολικών θα παύσουν σταδιακά, καθώς φαίνεται ότι ο Έπαρχος ακολούθησε διαλλακτική πολιτική, ενώ το καλοκαίρι δόθηκε και γενική αμνηστία σε όσους είχαν αντιπαρατεθεί με τις επαναστατικές αρχές στη Σαντορίνη και σε άλλα νησιά.<sup>154</sup> Το βέβαιο είναι ότι αρχικά δεν θα υπολογίζει τα δικαιώματα των προστατευόμενων της Ρωσίας και θα συγκρουστεί σφοδρά με την ορθόδοξη κοινότητα, ακόμη και με μοναχούς,<sup>155</sup> προφανώς για να επιβάλει την εξουσία του. Ο Έπαρχος Κοκκώνης, ωστόσο, θα τονίσει σε μια ιδιαίτερα εύγλωττη αναφορά του ότι οι πρόξενοι τηρούν «αντιπολιτευτική διαγωγή» και τρέφουν «παράλογον

151. Chigi προς Testa, 30/9/1822, 5/10/1822, 8/1/1824, και σχετικά με τους σκλάβους στη Σαντορίνη 8/8/1825, Santorini 1/143.

152. Chigi προς Testa, 23/2/1824, 25/3/1824, Santorini 1/143.

153. Chigi προς Testa, 8/1/1824, 17/6/1824, 8/12/1824, Santorini 1/1824.

154. Η Προσωρινή Διοίκηση είχε κατανοήσει τα προβλήματα που δημιουργούσαν οι ακατάλληλοι έπαρχοι, όπως στην Τήνο, όπου ξεκίνησαν ταραχές μόλις κόπασαν στη Σαντορίνη και όπου Έπαρχος είχε τοποθετηθεί ο ίδιος Ε. Ματζαράκης που είχε εκδιωχθεί από τους Σαντορινιούς. Βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 330 κ.εξ., 340-342, 379-380, και 370 για την αμνηστία.

155. Chigi προς Testa, 9/2/1824, 30/3/1824, Santorini 1/143.



εναντίωσιν ... εις τα εθνικά δικαιώματα». Καθώς είναι «αυτόχθονες» έχουν μεγάλη επιρροή στον πληθυσμό, τον οποίο παρασύρουν «με δολεράς υποσχέσεις υπερασπίσεως ... από τον πατριωτισμόν». Τα πλοία υπό ρωσική σημαία εμποδίζονται να καταβάλουν τους λιμενικούς φόρους, το ίδιο και όσα φέρουν τη βρετανική σημαία, μετά από ενέργειες των προξένων, και ο Πρόξενος της Γαλλίας «δοξάζεται από τους της Δυτικής Εκκλησίας Σαντορηναίους ως υπερασπιστής της εθελοκαίνου αποξενώσεώς των από τον Ελληνισμόν». Καταγγέλλει το γεγονός ότι υφίσταται ιδιαίτερη καθολική Καγγελαρία, οι Καθολικοί «φανταζόμενοι, ὅτι τὰ ἐν Σαντορήνῃ ὑποστατικά των σχηματίζουν ξένην τινὰ ἐπαρχίαν καὶ τὴν κοινότητά των ἐξαρτωμένην ἀπὸ τὸ Γαλλικὸν ἐν ταύτῳ καὶ τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος». Καθώς διανέμονται χαρτιά προστασίας, είναι πολλοί οι κάτοικοι που «μεταμορφώνονται εἰς ἄλλοδαποὺς ὑπηκόους καὶ εἶναι εὐκόλον νὰ εὔρῃ τις εἰς τὴν ἰδίαν οἰκογένειαν τὸν πατέρα Ρῶσσον, ἓνα τῶν υἱῶν Γάλλον, ἄλλον Ἀγγλον καὶ ἄλλον Ὀλλανδόν».<sup>156</sup>

Το κύρος του Γίζη ισχυροποιείται, χωρίς να παγιωθεί απολύτως. Δείγμα της αποδοχής που απολαμβάνει θα είναι η συμμετοχή Ορθόδοξων και Καθολικών στις τελετές που οργανώνει τον Ιανουάριο για το θάνατο της συζύγου του Testa, αν και δεν θα συμμετάσχουν οι Επτανήσιοι και ο Έπαρχος.<sup>157</sup> Την ίδια χρονιά θα εμφανιστεί ολλανδικό πολεμικό στο λιμάνι αποδεικνύοντας την ισχύ της Ολλανδίας και βέβαια του ίδιου. Αποτέλεσμα, εξάλλου, της κοινωνικής ειρήνης που είχε επιτύχει η πολιτική του Επάρχου υπήρξε το γεγονός ότι καθολικοί και ορθόδοξοι πρόκριτοι, υποπρόξενοι, καθώς και ο ορθόδοξος κλήρος και ο ορθόδοξος Επίσκοπος θα παρακολουθήσουν τις επιμνημόσυνες τελετές που τέλεσε για το θάνατο του Λόρδου Βύρωνα.<sup>158</sup> Στην τελετή, επίσης, που γίνεται στην εκκλησία των Λαζαριστών για τον θάνατο του βασιλιά της Γαλλίας Λουδοβίκου XVIII παρίσταται και ο Έπαρχος, που έδωσε εντολή να χτυπούν για τρεις μέρες και οι καμπάνες των ορθόδοξων εκκλησιών. Στα τέλη του χρόνου το κλίμα επιδεινώνεται πρόσκαιρα, ο Έπαρχος συγκρούεται με τους καθολικούς προκρίτους για αδιευκρίνιστους λόγους, ενώ

156. Το έγγραφο έχει ημερομηνία 7/11/1824. Βλ. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 298-299. Ανάλογες καταγγελίες για το ρόλο των προξένων γίνονται για τη Σίφνο, τη Μήλο και άλλα νησιά και ήδη από το καλοκαίρι του 1824 η Προσωρινή Διοίκηση θα λάβει μέτρα για «να αναιρεθώσι τα ανίσχυρα των πρακτόρων προνόμια». Παράλληλα έτεινε να καταργεί τις ιδιαίτερες καγκελαρίες των Καθολικών, όπως είχε γίνει στην Τήνο. Βλ. *στο ίδιο*, σ. 294-298, 299-301, 318.

157. Testa προς Chigi, 7/7/1824, Santorini 1/144 και Chigi προς Testa, 17/12/1824, Santorini 1/143.

158. Chigi προς Testa, 17/6/1824, Santorini 1/143.



συγκρούσεις σημειώνονται και μεταξύ των επαναστατημένων στη Σαντορίνη, στις Σπέτσες και σε άλλα νησιά, καθώς κλιμακώνεται ο εμφύλιος.<sup>159</sup>

Την ίδια χρονιά εκδηλώνεται ρήγμα στην καθολική κοινότητα. Ο καθολικός Επίσκοπος έρχεται σε σύγκρουση με το ποίμνιό του και τους καθολικούς πρόκριτους, χωρίς να είναι σαφείς οι λόγοι της στάσης του, πιθανόν όμως να ήταν και ψυχικά άρρωστος. Αφορμή αποτέλεσε η αντίθεσή του στις γιορτές της Αποκριάς, πάγια θέση της καθολικής Εκκλησίας, που όμως δεν είχε δημιουργήσει πρόβλημα στο παρελθόν. Ο Επίσκοπος παρουσίαζε γενικότερη ανάρμοστη συμπεριφορά και είχε αρχίσει να πίνει, ατιμάζοντας την καθολική κοινότητα, που σκόπευε να προσφύγει στην παπική έδρα στη Ρώμη.<sup>160</sup> Συγκρούεται αργότερα και με τον Γίζη προσωπικά, καθώς επιχείρησε να του γκρεμίσει με τα ίδια του τα χέρια τον τοίχο αντιστήριξης που είχε χτίσει για να στηρίξει το σπίτι του, όπως είχαν συμφωνήσει επτά χρόνια πριν.<sup>161</sup> Το κύρος του είχε μειωθεί από τον προηγούμενο χρόνο, όταν είχε έρθει σε αντιπαράθεση με τον Υποπρόξενο της Γαλλίας και ολόκληρη την καθολική κοινότητα επειδή δεν του επέτρεψαν να ταφεί μέλος της οικογένειάς του στο νέο καθεδρικό ναό στα Φηρά.<sup>162</sup>

Ο Επίσκοπος πεθαίνει το φθινόπωρο του 1825 και τα καθήκοντά του θα αναλάβει προσωρινά ο Γάλλος επικεφαλής των Λαζαριστών, Abbé Règues. Εκείνος είχε ενθουσιαστεί αρχικά με την Επανάσταση, απηχώντας προφανώς στρατηγικές που είχε αναπτύξει το Τάγμα του κατά την περίοδο του Ναπολέοντα, επιβεβαιώνοντας τον σύνδεσμο μεταξύ επαναστατημένων

159. Chigi προς Testa, 20/11/1824, Santorini 1/143. Σχετικά με τις αναταραχές στις Κυκλάδες και νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου βλ. και Chigi προς Testa, 25/4/1824, Santorini 1/143.

160. Chigi προς Testa, 23/2/1824, Santorini 1/143. Ο Abbé Règues σημειώνει ότι «στα όργια του καρναβαλιού» συμμετείχαν και οι καθολικοί, όπως και στη Γαλλία, χωρίς να αναφέρει οτιδήποτε περί απαγορεύσεων. Βλ. Abbé Règues, *ό.π.*, σ. 358-359.

161. Chigi προς Testa, 15/4/1825, Santorini 1/143 όπου εσωκλείει μαρτυρία του καθολικού πρόκριτου Πέτρου Άλμπυ που επιβεβαιώνει τις επιθέσεις εναντίον του Γίζη αλλά και εναντίον Ορθοδόξων και Καθολικών που το 1824 γιόρταζαν τις απόκριες στο σπίτι του Γίζη.

162. Chigi προς Testa, 20/12/1823, Santorini 1/143. Η ταφή σε εκκλησίες αποτελούσε πρακτική που ακολουθούσαν σημαντικές καθολικές οικογένειες την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, αλλά είχε σταματήσει από τις αρχές του 18ου αι. για λόγους υγιεινής. Βλ. διαθήκη αφέντη Γουλιελμάκη Ντακορώνια, 22/8/1639, ΑΚΕ, Ι. Πολιτειακό Τμήμα, Α' Διαθήκες, φακ. 2 υποφ. α'. Εγκύκλιο του καθολικού Επισκόπου Αλοΐσιου Γουάρκη προς το ποίμνιο της Καθολικής Επισκοπής της Σαντορίνης, 10/1/1729, ΑΚΕ, Ι. Πολιτειακό Τμήμα, Στ' Αποφάσεις, φακ. 1 υποφ. ε'.



και Γαλλίας που διαπίστωνε ο Γίζης. Σύντομα, ωστόσο, στράφηκε εναντίον της Επανάστασης και στο έργο του για τη Σαντορίνη τονίζει ότι η φορολογία ήταν υπέρμετρη και προκαλούσε αντιδράσεις σε όλους, ιδιαίτερα στους Καθολικούς. Οι τελευταίοι, ιδιαίτερα οι πλουσιότεροι, υφίστανται και την εχθρότητα των επαναστατημένων τα πρώτα χρόνια της Επανάστασης. Απέδιδε τις επιθέσεις που δέχονταν οι Καθολικοί αποκλειστικά σε ξένους, «Έλληνες» δηλαδή που δεν κατάγονταν από το νησί. Ο Règues διατηρεί ιδιαίτερο σύνδεσμο με τον Υποπρόξενο της Γαλλίας, ενώ δεν αναφέρει οποιαδήποτε ένταση μεταξύ Ορθοδόξων, ή μεταξύ Καθολικών, ούτε σημειώνει κάτι αρνητικό για τον καθολικό Επίσκοπο.<sup>163</sup> Δεν αναφέρεται στην κοινή στάση που κράτησαν ορθόδοξες οικογένειες και Καθολικοί εναντίον της Επανάστασης, σημειώνει όμως τις κοινές προσπάθειες όλων των κατοίκων, ανεξαρτήτως δόγματος, για να αντιμετωπίσουν καταδρομικές εισβολές Κρητικών που λεηλατούσαν τα νησιά το 1828.<sup>164</sup>

Ενώ από 1825 οι σχέσεις των δύο θρησκευτικών κοινοτήτων θα έχουν αποκατασταθεί και δεν θα υπάρξει μνεία συγκρούσεων,<sup>165</sup> το ρήγμα ανάμεσα στους ίδιους τους Καθολικούς δεν θα έχει γεφυρωθεί. Σε αυτό φαίνεται ότι συνέβαλε η γενικότερη στάση του γαλλικού στοιχείου, καθώς μετά το θάνατο του καθολικού Επισκόπου άλλαξαν οι ισορροπίες και ο Υποπρόξενος Άλμπυ και, κυρίως, ο Règues επιχείρησαν να ελέγξουν τους Καθολικούς και να αποκομίσουν οικονομικά οφέλη, εκμεταλλευόμενοι την προστασία την οποία τους παρείχε η Γαλλία. Ο Règues ανακαινίζει τον καθολικό καθεδρικό ναό αποδίδοντας αίγλη στη θέση του Άλμπυ εις βάρος των άλλων υποπροξένων, από τους οποίους απαιτούσε υπέρογκα ποσά για να έχουν ανάλογα προνόμια, και συγκρούεται και με τον καθολικό κλήρο.<sup>166</sup> Το 1827 απαγορεύει στους Καθολικούς να παρακολουθήσουν τις θεατρικές παραστάσεις

163. Abbé Règues, *ό.π.*, κυρίως σ. 618-623. Ο Règues υπήρξε ο δεύτερος επικεφαλής των Λαζαριστών στη Σαντορίνη την περίοδο 1824-1837. Βλ. Ι. Δακορώνιας, «Καθολικά Τάγματα εν Θήρα», *Σαντορίνη* 1971, σ. 175.

164. Abbé Règues, *ό.π.*, σ. 639-645.

165. Chigi προς Testa, 21/5/1825, Santorini 1/143. Abbé Règues, *ό.π.*, σ. 465-466. Βλ. και Ι. Ν. Δελένδας, «Ταξιδιώτες του 17ου-19ου αιώνα», *Σαντορίνη* 2001, σ. 294.

166. Το ζήτημα βρίσκεται σε ένταση Οκτώβριο και Νοέμβριο του 1825. Βλ. κυρίως Chigi προς Testa, 17/10/1825, Santorini 1/143, όπου επισυνάπτονται και σχετικές επιστολές του Règues προς τους υποπροξένους του νησιού και τον ίδιο τον Γίζη. Ο Règues αναφέρεται στο έργο του μόνο στην ανακαίνιση της εκκλησίας της Αποστολής των Λαζαριστών στα Φηρά. Βλ. Abbé Règues, *ό.π.*, σ. 467-468.



που είχε οργανώσει ο καθολικός γιατρός Δομένικος Σαντανώνιος, χωρίς επιτυχία, ωστόσο, δείγμα της περιορισμένης επιρροής που είχε η εκκλησιαστική ηγεσία στους Καθολικούς.<sup>167</sup>

Σε όλη τη διάρκεια της Επανάστασης οι τακτικές και οι έκτακτες εισφορές προς την Προσωρινή Διοίκηση θα συνεχίσουν να επιβαρύνουν βασανιστικά τους κατοίκους της Σαντορίνης και να προκαλούν συγκρούσεις με τις κεντρικές και τοπικές αρχές.<sup>168</sup> Το 1826, στα πλαίσια έκτακτης εισφοράς από τα νησιά, η Σαντορίνη θα επιβαρυνθεί με το υψηλότερο ποσό στις Κυκλάδες, λόγω επιπλέον φόρου στο κρασί, 90.000 γρόσια, με τη Νάξο να ακολουθεί με 43.000. Το υπέρμετρο βάρος θα αναγνωρίσει και η Αντικυβερνητική Επιτροπή της Ελλάδος, επισημαίνοντας όμως ότι το επέβαλαν οι κρίσιμες περιστάσεις.<sup>169</sup>

Ο Γίζης θα καταβάλει τους τακτικούς φόρους όπως και οι άλλοι Καθολικοί, υποπρόξενοι και μη, από το 1822. Θα καταβάλει και τους έκτακτους φόρους, σε αντίθεση με τους υποπρόξενους των άλλων ξένων δυνάμεων, κρίνοντας τη θέση του επισφαλή και ακολουθώντας τις οδηγίες της ολλανδικής πλευράς.<sup>170</sup> Το 1825 έρχεται σε σύγκρουση με τις αρχές που τον κατηγορούν ως κατάσκοπο των αντεπαναστατικών δυνάμεων, χωρίς να έχει την υποστήριξη του καθολικού Επισκόπου ή του Régues που τον διαδέχτηκε.<sup>171</sup> Τον επόμενο χρόνο

167. Γενική Έφημερίς της Ελλάδος, θ.π. Ο Δομένικος Σαντανώνιος ήταν πρόξενος της Αγγλίας στην Κρήτη προεπαναστατικά και είχε εγκατασταθεί από το 1821 στο νησί ασκώντας την ιατρική, βλ. Μ. Μηνδρινός, *Η εύρεσις της Τιμίας Ζώνης της Θεοτόκου*, ό.π., σ. 21-24.

168. Σχετικά με τις έκτακτες εισφορές που απαιτούνται από τα νησιά το 1825 και το 1826 βλ. Ζ. Βάος, ό.π., σ. 402, 418-419. Συνολική εκτίμηση της επαναστατικής περιόδου κάνει και ο Σαντορινιός Ν. Ιγγλέσης, που είχε ορισθεί από το 1823 αστυνόμος Σαντορίνης, σε αναφορά του προς τον Καποδίστρια. Βλ. Ν. Κεφαλληνιάδης, ό.π., σ. 115-116.

169. Ζ. Βάος, ό.π., σ. 419, 421-422. Ν. Κεφαλληνιάδης, ό.π., σ. 115.

170. Chigi προς Nyevelt, 17/10/1826, 2/5/1827, 30/7/1827, 30/3/1828, Santorini 1/143. Την ίδια πρακτική ακολούθησαν και οι άλλοι πρόξενοι και υποπρόξενοι της Ολλανδίας στον ελληνικό επαναστατημένο χώρο. Βλ. Β. J. Slot, «Σχέσεις Ολλανδίας και Ελλάδος», ό.π., σ. 281. Ζητήματα σχετικά με τη φορολόγηση απασχολούν σε σημαντικό βαθμό την αλληλογραφία, κυρίως κατά το διάστημα 1821-1824 οπότε σχετική μνηεία γίνεται στα δυο τρίτα των επιστολών. Η Προσωρινή Διοίκηση και, στις Κυκλάδες, οι πρόκριτοι των τριών ναυτικών νησιών επιδίωξαν σταθερά να μην εξαιρεθούν από τους τακτικούς φόρους «οι ομογενείς ... αδελφοί Λατίνοι ... ούτε οι υπήκοοι, ούτε οι πρόξενοι και υποπρόξενοι των ξένων δυνάμεων ... οι ξένοι υπήκοοι, και οι πρόξενοι και υποπρόξενοι» και μόνον εκείνοι απαλλάσσονταν από τους έκτακτους φόρους. Οι Καθολικοί σε Σύρο, Τήνο, Νάξο και Σαντορίνη προσπαθούσαν, αντίθετα, να εξαιρεθούν, ενώ γενικά σε όλα τα νησιά των Κυκλάδων η είσπραξη των υψηλών φόρων ήταν προβληματική, όπως ήδη αναφέρθηκε. Βλ. Ζ. Βάος, ό.π., σ. 267-268, 288, 292.

171. Chigi προς Testa, 8/8/1825, 16/9/1825, Santorini 1/143.





θα παύσει την αντιδικία του με τον Άλμπυ και τον Règues σχετικά με τον καθεδρικό ναό, υποχωρώντας διαλλακτικά, όπως τον είχε συμβουλευσει η ολλανδική πλευρά.<sup>172</sup>

Παράλληλα με τις συγκρούσεις και τις επαναστατικές εξελίξεις στο νησί και ευρύτερα στον ελλαδικό χώρο αναπτύσσεται το φαινόμενο της πειρατείας στο Αιγαίο. Η πειρατεία που βρισκόταν σε ύφεση στις Κυκλάδες από τα μέσα του 18ου αι. επανεμφανίζεται σταδιακά κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, με διαφορετικούς όρους πλέον, καθώς ευνοείται από τους αποκλεισμούς που κήρυξε η Προσωρινή Διοίκηση από το 1822. Οι πρώτες επιθέσεις επαναστατημένων εναντίον εμπορικών με ευρωπαϊκή σημαία σημειώνονται ήδη από τις αρχές Απριλίου του 1821. Η διάκριση μεταξύ του δικαιώματος καταδρομής εκ μέρους των επαναστατημένων και της καθαρής πειρατείας δεν ήταν σαφής και οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, που δεν αναγνώριζαν στους Έλληνες δικαιώματα εμπολέμων, χαρακτήριζαν όλες τις πράξεις πειρατεία. Μόνο η Αγγλία θα αναγνωρίσει δικαιώματα στους Έλληνες, την άνοιξη του 1823, επιτυγχάνοντας να προστατέψει τα εμπορικά της συμφέροντα.<sup>173</sup>

Οι συνθήκες που δημιουργούνται στα νησιά, με την οικονομική κάμψη, τα κύματα προσφύγων που προσελκύονται από την πειρατεία και τον ανεφοδιασμό των Οθωμανών από πλοία με ευρωπαϊκές σημαίες, οδηγούν στην αύξηση των πειρατών. Επιπλέον, λόγω των εμφύλιων συγκρούσεων των επαναστατημένων και του περιορισμένου ελέγχου από την κεντρική διοίκηση, αυξάνεται σταθερά ο αριθμός των ναυτικών / καταδρομέων που μεταλλάσσονται σε πειρατές. Το 1827 θα φτάσουν να αποτελούν το σύνολο σχεδόν των Ελλήνων ναυτικών.<sup>174</sup> Ταυτόχρονα δρουν και πειρατές σε συνεργασία με τον οθωμανικό στόλο.<sup>175</sup>

Ο Γίζης ενημερώνει συστηματικά την ολλανδική πλευρά για την πειρατεία, καθώς οι πληροφορίες αυτές έχουν ζωτική σημασία για τα εμπορικά της συμφέροντα. Στις αναφορές του, όπου δεν διακρίνονται οι καταδρομείς από τους πειρατές, καταγράφει με αμεσότητα τον τρόπο και την απελπισία των νησιωτών από τους «αναρίθμητους» πειρατές, το 1826, ενώ την άνοιξη του 1827 μόνη είδηση θα είναι «η καθημερινή λεηλασία και απανθρωπιά των

172. Chigi προς Nyevelt, 24/4/1826, 7/7/1826, Santorini 1/143. Τελικά όλοι οι υποπρόξενοι θα υποχρεωθούν να υποχωρήσουν.

173. Δ. Κατηφόρη, *ό.π.*, σ. 4-12 κ.α. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 272, 339.

174. Δ. Κατηφόρη, *ό.π.*, σ. 4-11 και 12 κ.εξ. Abbé Règues, *ό.π.*, σ. 634-635.

175. Testa προς Chigi, 20/8/1822, Santorini 1/144.





Ελλήνων πειρατών». Ο Γίζης θα επαναλαμβάνει σταθερά τις εκκλήσεις του για προστασία από τον ολλανδικό στόλο.<sup>176</sup>

Προσβολές πειρατικές σημειώνονται εναντίον σαντορινιών πλοίων και κοντά στο νησί, ακόμα και μέσα στο λιμάνι το 1823, ενώ την ίδια χρονιά οι πειρατές με ορμητήρια τα γειτονικά νησιά εφορμούν στην ευρύτερη περιοχή και θα παρενοχλήσουν και τον ορθόδοξο Επίσκοπο που επέστρεφε από την Πελοπόννησο.<sup>177</sup> Η πειρατεία στην περιοχή ασκείται από πλοία με σημαία της Ρωσίας ή και άλλων δυνάμεων, από νησιώτες, όπως οι Υδραίои και οι Σπετσιώτες, αλλά ακόμη και από Σαντορινιούς. Πλήττονται πλοία Ελλήνων και ξένων, καθώς οι διάφορες σημαίες που χρησιμοποιούσαν δεν τους παρέχουν επαρκή προστασία, αν και γαλλικά και αγγλικά πολεμικά καταδιώκουν τους πειρατές.<sup>178</sup> Το καλοκαίρι του 1825 μαρτυρείται εμπόριο πειρατικής λείας στη Σαντορίνη από τον αδερφό του Υποπροξένου της Ρωσίας, την ίδια περίοδο που Επτανήσιοι έχουν Τούρκους σκλάβους στο νησί,<sup>179</sup> ενώ και φυγόδοκοι εγκληματίες από την Πελοπόννησο φαίνεται ότι προκαλούν ταραχές.<sup>180</sup> Μετά τον Ιούλιο του 1827 η πειρατεία θα υποχωρήσει και το 1832 μαρτυρούνται μόνο σε άλλα νησιά σποραδικά κρούσματα.<sup>181</sup> αναφορές

176. Chigi προς Nyevelt, 17/10/1826, 29/3/1827, 30/7/1827, 25/8/1827, Santorini 1/143. Οι πρώτες αναφορές στην πειρατεία χρονολογούνται το 1823, όπως και οι εκκλήσεις προς την ολλανδική πλευρά βλ. Chigi προς Testa, 7/7/1823 και αργότερα 29/11/1823, Santorini 1/143. Συνολικά οι αναφορές συγκεντρώνονται κυρίως μεταξύ 1823 και 1826, οπότε και συναντώνται στο ένα τρίτο των επιστολών του Γίζη. Η μεγαλύτερη ένταση της πειρατείας σημειώνεται το 1827 με κέντρα και καταφύγια των πειρατών νησιά των Κυκλάδων και τη Σάμο όπου κατέφυγαν πρόσφυγες από τις τουρκοκρατούμενες περιοχές ή τα κατεστραμμένα νησιά. Βλ. Δ. Κατηφόρη, *ό.π.*, σ. 20 κ.εξ., όπου και για την αγορά κλοπιμαίων που θα αποτελέσει εξαιρετικά επικερδή συναλλαγή.

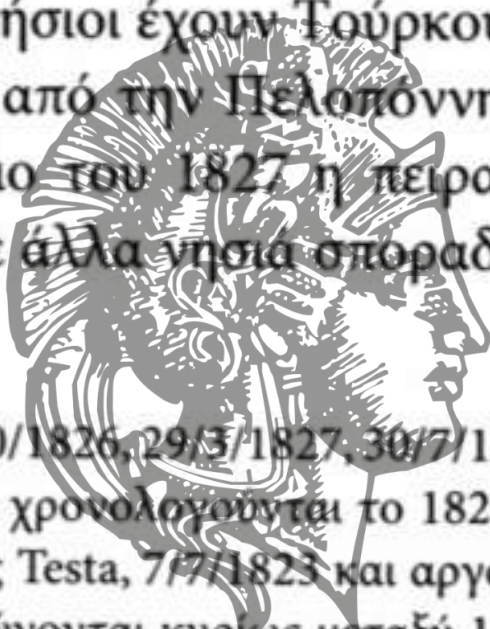
177. Chigi προς Testa, 15/6/1823, 20/12/1823, Santorini 1/143. Βλ. επίσης Chigi προς Testa, 7/7/1823 και 10/11/1823 σχετικά με πειρατές στην Αμοργό και τα Κουφονήσια. Τα τελευταία είχαν εγκαταλειφθεί από τους κατοίκους τους.

178. Βλ. κυρίως Chigi προς Testa, 15/6/1823, 5/9/1823, 29/9/1823 Santorini 1/143. Chigi προς Nyevelt, 2/3/1826, 4/3/1826, 24/4/1826, Santorini 1/143. Σχετικά με πειρατές από την Ύδρα, τις Σπέτσες, τα Ψαρά, τη Σάμο, την Κάσο και την Κρήτη βλ. και Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 402. Σημειώνουμε ότι το μόνο πολεμικό πλοίο της Σαντορίνης που φαίνεται ότι έλαβε μέρος στην Επανάσταση ήταν το *Κίμων*, στο οποίο είχε δοθεί και άδεια καταδρομής. Βλ. Φ. Κατσίπης, «Συμβάντα κατά την Επανάσταση», *ό.π.*, σ. 117-120. Πειρατεία από Σαντορινιούς δεν μαρτυρείται από άλλες πηγές, ενώ από τον Γίζη δεν αναφέρεται εάν πρόκειται για το παραπάνω πολεμικό.

179. Chigi προς Testa, 8/8/1825, Santorini 1/143.

180. Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 411.

181. Chigi προς Testa, 18/8/1832, Santorini 2/288. Από τον Αύγουστο του 1827 ο Γίζης δεν





στην πειρατεία χρονολογούνται το 1823, όπως και οι εκκλήσεις προς την ολλανδική πλευρά βλ. Chigi προς Testa, 7/7/1823 και αργότερα 29/11/1823, Santorini 1/143. Συνολικά οι αναφορές συγκεντρώνονται κυρίως μεταξύ 1823 και 1826, οπότε και συναντώνται στο ένα τρίτο των επιστολών του Γίζη. Η μεγαλύτερη ένταση της πειρατείας σημειώνεται το 1827 με κέντρα και καταφύγια των πειρατών νησιά των Κυκλάδων και τη Σάμο όπου κατέφυγαν πρόσφυγες από τις τουρκοκρατούμενες περιοχές ή τα κατεστραμμένα νησιά. Βλ. Δ. Κατηφόρη, *ό.π.*, σ. 20 κ.εξ., όπου και για την αγορά κλοπιμαίων που θα αποτελέσει εξαιρετικά επικερδή συναλλαγή.

### Στο τέλος της Επανάστασης

Τα τελευταία χρόνια της Επανάστασης ο Γίζης βρίσκεται σε άσκημη οικονομική κατάσταση. Το χρηματικό του κεφάλαιο έχει εξαντληθεί από τις συνεχείς, βαριές εισφορές και τα ποσά που είχε καταβάλει για την προσωπική του σωτηρία, ενώ δεν μπορεί να διαθέσει το κρασί του λόγω της περιορισμένης εμπορικής κίνησης και του πολέμου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τη Ρωσία. Περιγράφοντας με όρους γαμήλιων στρατηγικών την κατάσταση του τονίζει ότι, ενώ είχε υπάρξει εύπορος, δεν μπορούσε τώρα ούτε τους γάμους των γιών του να τελέσει πλουσιοπάροχα, όπως του άρμοζε. Η έλλειψη ρευστότητας ήταν γενικευμένη στο νησί και δεν μπορεί ούτε να εισπράξει τα δάνεια που είχε παραχωρήσει. Έτσι ζητά ετήσιο επιμίσθιο για το αξίωμά του, όπως θα κάνει ο Πρόξενος της Βρετανίας Ντελέντας αργότερα.<sup>182</sup> Η φτώχεια είναι μεγάλη σε όλες τις Κυκλάδες και οι περισσότεροι κάτοικοι ετοιμάζονται να μετοικήσουν στην Πελοπόννησο.<sup>183</sup>

Οι αντιδράσεις στις αποφάσεις της κεντρικής διοίκησης και τα διορισμένα όργανά της θα συνεχιστούν στις Κυκλάδες, συχνά με βίαιο τρόπο,<sup>184</sup> δεν

αναφέρεται σε δράση πειρατών στα γειτονικά νησιά ή τη Σαντορίνη. Βλ. και Δ. Κατηφόρη, *ό.π.*, σ. 42 κ.εξ., 67 κ.εξ., ιδιαιτέρως για τη Σαντορίνη σ. 92, 104, 105, 116-118.

182. Chigi προς Nyevelt, 26/5/1829, Santorini 1/143, από τη Σμύρνη όπου βρίσκεται για λόγους υγείας.

183. Chigi προς Nyevelt, 13/7/1829, 27/7/1829, Santorini 1/143. Βλ. και Ζ. Βάος, *ό.π.*, σ. 423. Το 1828 η Σαντορίνη θα καταβάλει το δεύτερο σε μέγεθος ύψος δασμών, μεταξύ των νησιών του Αιγαίου, με 120.000 γρόσια, ενώ την πρώτη θέση έχει κατακτήσει η Σύρος που σηκώνει το κύριο βάρος καταβάλλοντας 1.600.000 γρόσια. Βλ. στο *ίδιο*, σ. 427.

184. Υπουργείο Εσωτερικών, Γεράσιμος Κ. Πανάς προς Ιωάννη Κωλέττη, 2 Μαρτίου 1832, Ακαδημία Αθηνών~Αρχειακή συλλογή KEINE~Αρχείο Κωλέττη~Αρχείο Ιωάννη Κωλέττη (Τμήμα Ιδρύματος Τοσίτσα)~048~0478, <http://psifiakaarxeia.academyofathens.gr/res.asp>.



μαρτυρούνται όμως στις σποραδικές πλέον επιστολές του Γίζη μετά το 1830, όταν αναφέρεται στην κακή στάση του Κυβερνήτη της Σαντορίνης προς τους Καθολικούς που ζητούσαν επισήμως να απαλλαγούν από αυτόν.<sup>185</sup>

Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους ο χώρος στον οποίο κινούνται οι Σαντορινιοί συρρικνώνεται και δεν θα υπάρχει άμεση προοπτική να ανοίξουν νέοι εμπορικοί δρόμοι. Το νησί θα βρεθεί στο περιθώριο, απομονωμένο στο νότιο άκρο των Κυκλάδων, χωρίς επικοινωνία με τις ακτές της Μικράς Ασίας και της Μαύρης Θάλασσας που του εξασφάλιζε ο ενιαίος χώρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.<sup>186</sup>

Ο Γίζης και άλλοι καθολικοί προξενικοί αντιπρόσωποι, όπως ο Ντελέντας, επιχειρούν να ανακτήσουν την οικονομική τους επιφάνεια χρησιμοποιώντας τα προεπαναστατικά δίκτυα επαφών που διέθεταν με τη Δυτική Ευρώπη. Φορείς παραδοσιακών κυρίως συμπεριφορών, θα προσπαθήσουν με αυτό τον τρόπο να επιβιώσουν στο νέο κράτος, ανάμεσα στους «Έλληνες» που ως επαναστατημένοι ήταν φορείς νεωτερικότητας.<sup>187</sup> Τα στοιχεία εκκοσμίκευσης που ανιχνεύονται στην καθολική κοινότητα δεν φαίνεται να είχαν ανάλογη, νεωτερική δυναμική για τις παλαιές οικογένειες.

Οι Καθολικοί, και κυρίως η ανώτερη κοινωνική βαθμίδα των προκρίτων και υποπροξένων, συγκροτούσαν ταυτότητα «δυτικού» που τους διαφοροποιούσε από την ορθόδοξη πλειοψηφία. Η ταυτότητά τους αυτή, πέρα από τις αναφορές στη Φραγκοκρατία που συναντώνται στα γενεαλογικά τους δέντρα,<sup>188</sup> ενισχύθηκε από τον οικουμενικό χαρακτήρα του καθολικισμού.<sup>189</sup> Στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας οι Ορθόδοξοι αναφέρονται στην Κωνσταντινούπολη, έδρα του Πατριαρχείου αλλά και της οθωμανικής διοί-

185. Chigi προς Testa, 22/7/1830, Santorini 1/143. Το έγγραφο απηύθυναν στον Καποδίστρια ο Υποπρόξενος της Γαλλίας, ο καθολικός Επίσκοπος και ο Πρόξενος της Βρετανίας.

186. Chigi προς Testa, 12/4/1832, Santorini 2/288.

187. Ν. Θεοτοκάς, «Η επανάσταση του έθνους και το ορθόδοξο γένος. Σχόλια για τις ιδεολογίες στο Εικοσιένα», Ν. Θεοτοκάς, Ν. Κοταρίδης, *Η οικονομία της βίας. Παραδοσιακές και νεωτερικές εξουσίες στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Αθήνα 2006, κυρίως σ. 13-16.

188. Όπως χαρακτηριστικά συμβαίνει στην οικογένεια Ντακορώνια, που το γενεαλογικό της δέντρο το οποίο συντάσσεται το 1861 έχει αφετηρία το 1307, με γενάρχη τον Cavalliere Signore Fra Giovanni De Corogna, του Τάγματος των Ιωαννιτών Ιπποτών της Ιερουσαλήμ, που είχε γεννηθεί στην επαρχία της Καστίλλης. Βλ. Γενεαλογικά δέντρα αριθ. 22, 14, 15, 14, 33, ΑΚΕ, ΙΙ. Εκκλησιαστικό Τμήμα, Θ' Γενεαλογικά δέντρα.

189. Ο οικουμενικός χαρακτήρας κωδικοποιήθηκε με τις αποφάσεις της Συνόδου του Τριδέντου στα μέσα του 16ου αι.. Βλ. J.-P. Moisset, *Ιστορία, ό.π.*, κυρίως σ. 16-71 και 271-272.



κτησης,<sup>190</sup> ενώ οι Καθολικοί αναφέρονται στη Ρώμη, σε χώρο πέραν της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και σε δεύτερο επίπεδο στους πρεσβευτές των ευρωπαϊκών δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη.<sup>191</sup>

Στο πλαίσιο αυτό η καθαυτή διοικητική δομή στην οποία υπάγονται αποκτά δευτερεύουσα σημασία. Στην Επανάσταση οι Καθολικοί θα διατηρήσουν τα σημεία αναφοράς τους, ενώ οι Ορθόδοξοι, ακόμα και όσοι δεν υποστήριξαν τον αγώνα της ανεξαρτησίας, θα επικεντρωθούν στο αναδυόμενο κράτος και τις νέες μορφές συνοχής και αλληλεγγύης που συγκροτήθηκαν.<sup>192</sup>

Τα θεσμικά όργανα της Επανάστασης, οι Αρμοστές των Νήσων και αργότερα το Υπουργείο των Εσωτερικών, θα επιδιώξουν από τα πρώτα χρόνια του αγώνα να συμφιλιώσουν Ορθόδοξους και Καθολικούς στις Κυκλάδες, βάσει της ανεξιθρησκείας του προσωρινού πολιτεύματος και κυρίως για να εξασφαλίσουν τις κατάλληλες συνθήκες για την είσπραξη των τακτικών και έκτακτων φόρων. Οι Καθολικοί που είχαν γεννηθεί στην Ελλάδα και μιλούσαν ελληνικά θα κληθούν να συμμετάσχουν στον αγώνα, όπως και οι Ορθόδοξοι, με τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις.<sup>193</sup> Η αναταραχή στις Κυκλάδες και οι συγκρούσεις που θα σημειωθούν, λόγω της υψηλής φορολογικής απαίτησης, θα αποδοθούν από την επαναστατική διοίκηση στις ενέργειες και τη γενικότερη επιρροή των καθολικών προξένων και σε σύντομο διάστημα θα οδηγήσουν ακόμα και στην αμφισβήτηση της ελληνικότητας των κατοίκων, ανεξαρτήτως δόγματος. «Οί νησιώται δεν είναι πλέον Έλληνες», όπως τονίζει χαρακτηριστικά το καλοκαίρι του 1823 ο Σίφνιος Παραστάτης Νικόλαος Χρυσόγελος, ενώ το 1825, σύμφωνα με το Βουλευτικό Σώμα, ορισμένοι «δέν θέλουν οὔτε κὰν νὰ ὀνομάζωνται "Έλληνες"». <sup>194</sup> Ο Σαντορινιός πολιτικός υπάλληλος και πρώην αστυνόμος Ιγγλέσης, ωστόσο, θα αναφέρει στον Καποδίστρια ότι το νησί κατοικούν «Έλληνες τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας,

190. Το Πατριαρχείο επιπλέον συνδεόταν άμεσα με οθωμανικούς δεσμούς. Βλ. Π. Κονόρτας, *Οθωμανικές θεωρήσεις για το Οικουμενικό Πατριαρχείο*, Αθήνα 1998, σ. 167 κ.εξ.

191. Βλ. εδώ παραπάνω την χαρακτηριστική αναφορά του Επάρχου Σαντορίνης Ι. Κοκκώνη το 1824.

192. Ν. Θεοτοκάς, *ό.π.*, σ. 16, 55-57 για τους ορθόδοξους.

193. Φ. Κατσιπής, «Τα πρώτα τακτικά δικαστήρια της απελευθερωθείσης Ελλάδος στη Σαντορίνη», *Σαντορίνη* 1971, σ. 140. Υπουργείον των Εσωτερικών προς τους Έλληνες της Δυτικής Εκκλησίας, 9/6/1823, The Nationaal Archief, Diplomatic archive, Embassy and consulate archives, Archive of the Legation to Turkey and Levant, 1814-1872, Section 1, 1814-1830, Naxos 126.

194. Ζ. Βάσος, *ό.π.*, σ. 294, 306.



οί όποιοι συναγωνίσθησαν εις τας αὐτάς περιστάσεις με τούς Ἀνατολικούς, εἶναι πλούσιοι ὡς πρὸς τὴν Σαντορίνην καὶ ἡσυχοὶ πολῖται», ὡστόσο διαφοροποιεῖ τοὺς προξένους καὶ υποπροξένους ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν Καθολικῶν, υπογραμμίζοντας ὅτι θα πρέπει «νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ χρέη τῶν». <sup>195</sup>

Ο Χριστόδουλος Γίζης δεν υποστηρίζει τὴν Επανάσταση. Το 1823 ἔχει κατανοήσει τὴ νέα πραγματικότητα που διαμορφώνεται καὶ τὸ γεγονός ὅτι οἱ επαναστατημένες, ἡπειρωτικὲς περιοχὲς συγκροτοῦν κράτος, τὴν «Ελλάδα». <sup>196</sup> Στα τέλη τῆς Επανάστασης, το 1829, κατανοεῖ καὶ τὸ συμβολικὸ ἐπίπεδο τῶν πραγμάτων, ὅταν πλοῖο στο λιμάνι θα υψώσει τὴν «εθνικὴ» ἐλληνικὴ σημαία. <sup>197</sup> Ἀπὸ τὸν ἴδιο χρόνο χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο «Ἕλληνες» (greci) γιὰ τοὺς υπηκόους τοῦ νέου κράτους, ὄχι πια αποκλειστικὰ γιὰ τοὺς Ορθόδοξους, ὅπως ἔκαναν πάντα οἱ Καθολικοί, ἢ γιὰ τοὺς επαναστατημένους. Ο ἴδιος εμφανίζεται ὡς Ολλανδὸς υπήκοος στὴν ἀλληλογραφία του, περισσότερο γιὰ λόγους τυπικοὺς ἀφοῦ δεν ἔχει οὐσιαστικὰ ἀναγνωριστεῖ ἀπὸ καμία ἐπίσημη ἀρχή. Ἰδιαίτερα μετὰ τὴν ἐλευσὴ τοῦ Καποδίστρια ἐντείνεται ἢ καὶ ολοκληρώνεται σὲ σημαντικὸ βαθμὸ ὁ ἐπαναπροσδιορισμὸς τῆς ταυτότητας τῶν Καθολικῶν. Ο Γίζης θα ἐνταχθεῖ στὸ νέο κράτος, θα ἀναγνώρισε τὸ ἔργο τοῦ Καποδίστρια, κυρίως τὴν πάταξη τῆς πειρατείας, καὶ θα καταδικάσει τοὺς «Ἕλληνες» που τὸν δολοφόνησαν. Ἡ Ελλάδα, ὡστόσο, θα εἶναι ἡ «πατρίδα» τῶν ἄλλων, που μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ «μεγάλου ἀνδρα» ἀντὶ νὰ συμφιλιωθοῦν ξεσκίζουν «τὸ στήθος τῆς». <sup>198</sup>

## Abstract

### SURVIVAL STRATEGIES IN THE CYCLADES DURING THE GREEK REVOLUTION OF INDEPENDENCE IN 1821: CHRISTODOULOS GISIS, VICE CONSUL OF HOLLAND IN SANTORINI

The experience of the Catholic Vice consul of Holland in Santorini, examined through the consular correspondence and the notarial documentation,

195. Ν. Κεφαλληνιάδης, *ό.π.*, σ. 116.

196. Chigi πρὸς Testa, 6/10/1823, Santorini 1/143.

197. Chigi πρὸς Nyevelt, 13/7/1829, Santorini 1/143.

198. Chigi πρὸς Testa, 12/4/1832, Santorini 2/288. Ἡ ἀναγνώριση τοῦ Καποδίστρια υπήρξε γενικὴ στὴ Σαντορίνη. Βλ. Δ. Π. Πασχάλης, «Αἱ Κυκλάδες ἐπὶ Καποδιστρίου», *Επετηρὶς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν Γ'* (1963), σ. 658-659.



is highly representative of the survival strategies developed by the Catholic minority of Santorini and other islands in the Cyclades. The islanders lived far from the battlefields of mainland Greece, but were exposed to the threat of the Ottoman fleet, menaced by Greek pirates and burdened by the heavy taxation and the arbitrariness of the revolutionary authorities. The social conflicts that arose between the revolutionary and those who opposed the Revolution were the result of new dynamics that transcended the traditional division between Orthodox and Catholics and are for the first time documented through the kinship networks of solidarity but also of antagonism. Aspects of the everyday life of the islanders, of their mercantile and lending activities and of the traffic of antiquities, that have not up to the present been examined thoroughly, are also analyzed in this paper.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

